

TC
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ORTAÇAĞ BİLİM DALI

İLK İSLÂMÎ DÖNEMLERDE MARAŞ
(İLK FETHİNDEN SELÇUKLULARIN GELİŞİNE KADAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
İrfan ALADAĞ

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. Ali İPEK

KARS- 2009

T.C
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İrfan ALADAĞ'a ait “**İlk İslâmî Dönemlerde Maraş (İlk Fethinden Selçukluların Gelişine Kadar)**” konulu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi olarak oy.....ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Yrd.Doç.Dr.Ali İPEK
Yrd.Doç.Dr.Cem TÜYSÜZ
Yrd.Doç.Dr. Mitat DURMUŞ

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../200... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Doç.Dr. Selçuk URAL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

DÖRT HALİFE DÖNEMİNDE MARAŞ VE ÇEVRESİNDE İSLÂMÎ FETİH HAREKETLERİ

1. İslâm Fetihleri Zamanında Maraş'ın Coğrafi ve Stratejik Konumu	5
2. Fetih Öncesi Bizans'ın Bölgedeki Siyasî, Sosyal ve Ekonomik Durumu	7
2. 1. Siyasî	7
2. 2. Sosyal	10
2. 3. Ekonomik	12
3. Hz. Ebu Bekir Dönemi Bölgedeki Fetih Hareketleri	14
4. Hz. Ömer Dönemi	16
4.1.Maraş'ın Fethi ve Bu Konuda İslâm Kaynaklarındaki Rivayetlerin Bir Değerlendirilmesi	19
5. Hz. Osman Dönemi İslâm Ordularının Bölgedeki Faaliyetleri	23

II. BÖLÜM

EMEVÎLER VE ABBASÎLER DÖNEMİ

2.1. Emevîler Döneminde Maraş	26
2.1.1.Muâviye b.Ebi Süfyan Dönemi	26
2.1.2. Abdülmelik b. Mervân Zamanı	28
2.1.3. Mervân b. Muhammed Dönemi	31
2.2. Abbasîler Zamanı	34

2. 2. 1. Ebu Cafer el Mansur Dönemi	34
2. 2. 2. Halife el Mehdî Dönemi	36
2. 2. 3. Harun er Reşid Dönemi	39
2. 2. 4. Me'mun ve Mu'tasım Dönemleri	41
2. 2. 4. Abbasîler Dönemi Mısır ve Musul'da Kurulan İslâm Devletleri Zamanında Maraş	43
2. 2. 4. 1. Tolunoğulları	43
2. 2. 4. 2. İhşidîler	46
2. 2. 4. 3. Hamdânîler	47

III. BÖLÜM

İLK FETHİNDEN SELÇUKLU HÂKİMİYETİNE KADAR MARAŞ'IN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI

3. 1. Fethinden Sonra Maraş'ta İdarî, Sosyal ve Ekonomik Hayat	50
3.1.1. İdarî Yapı	50
3. 1. 2. Nüfus	53
3. 1. 3. Sosyal ve Dinî Yaşantı	54
3. 1. 4. Ekonomik Hayat	56
3. 2. Müslümanların Maraş ve Çevresinde İmar - İskân Faaliyetleri	58
SONUÇ	62
BİBLİYOGRAFYA	63
ÖZGEÇMİŞ	67

ÖZET

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Maraş'ın; Müslümanların fetih hareketlerinde bulunup, kuzeye Bizans topraklarına doğru yayıldıkları sırada ve Müslümanlar tarafından fethedildikten sonraki durumu önem arz etmektedir.

Suriye'nin hemen kuzeyinde yer alan ve İslâm fetihleri öncesinde Bizans hâkimiyetinde olan Maraş, coğrafi konum itibariyle de Suriye'yi, Orta Anadolu'ya bağlayan bir noktada yer alıyordu. Bahsettiğimiz stratejik konumundan dolayı şehir, bu dönemde meydana gelen ve uzun yıllar devam edecek olan Müslümanlarla Bizanslıların mücadelelerinde kilit rol oynamıştır.

Çalışmamızda Anadolu'da, Bizanslılarla Müslümanların mücadelesi özelinde Maraş'ın siyasî, sosyal ve kültürel yönlerini ele almaya çalıştık.

ABSTRACT

One of the oldest settlement of Anatolia, Maraş where Muslims conquered and spreaded towards to North, to lands of Byzantine and after conquered by Muslims has an importance. Maraş, locating at the North of Syria and ruled by Byzantine before Islam conquests was located at a point connecting Syria to middle Anatolia in respect of geographical location.

On account of strategic position which we talked about, this city played lock part in struggles between Muslims and Byzantinos which happened in this period and would continue during many years.

In our study, work we tried to describe Maraş's politic, social and cultural sides about struggle between Byzantin and Muslims in Anatolia.

ÖNSÖZ

Tarihi süreçte Maraş topraklarında Hitit, Asur, Pers, Makedon, Grek, Roma medeniyetlerinin yanı sıra Sâsânî, Bizans, Müslüman Araplar ve Ermenilerle Selçuklu ve Osmanlı devletleri hüküm sürmüşlerdir.

Dört halife döneminde İslâm orduları Suriye'yi ele geçirmişlerdi. Bundan sonraki hedef Anadolu idi. Anadolu ise o zaman dünyanın en güçlü iki devletinden (Bizans- Sâsânî) birincisi olan Bizans'ın hâkimiyeti altında idi. Müslümanlar güneyden Anadolu'ya doğru yöneldiklerinde, Toros dağ silsilesi adeta doğal bir set olarak İslâm ordularının karşısına dikilip onların ilerleyişini zorlaştırmaktaydı. Buna rağmen Toroslar ve civarında bulunan şehirler İslâm orduları ve Bizanslılar arasında savaş alanı haline geldi. Bu bakımdan Müslümanlarla Bizanslılar arasında sık sık el değiştiren Maraş birçok kez yıkılıp yeniden kurulmuştur.

Çalışmamızı, Maraş ve bölgesini Müslümanların ilk fethinden Selçukluların hâkimiyetine kadar olan dönemle sınırlamaya çalıştık. Bunu yaparken şu düzenlemeyi takip ettik:

Çalışmanın giriş kısmında Maraş'ın, Müslümanlar tarafından fethine kadar olan tarihini özetlemeye çalıştık.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, İslâm fetihlerinin karakteri, Maraş ve çevresinin Müslümanlar tarafından ne zaman ve ne şekilde fethedildiğini, bu fetihlerin amacı ve kapsamının ne olduğunu ortaya koymaya gayret ettik.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise bölgede devam eden Müslüman idare ve Anadolu'ya yapılan diğer akınların Maraş ve çevresine olan etkilerini tespit etmeye çaba sarf ettik.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise, Müslümanların ilk fethinden, bölgede Selçuklu hâkimiyetinin tesisine kadar olan dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik durumunu gözden geçirdik.

Bu arada konumuzla alakalı malûmat bulmakta bir hayli zorlandık, ama bulduklarımızı en iyi şekilde değerlendirmeye çaba sarf ettik.

İslâm tarihi kaynakları, İslâm coğrafyasının diğer bölgelerine nazaran konumuz olan Anadolu coğrafyasını ve özellikle Maraş'ı bir iki satırla geçiştirmişlerdir.

Kaynaklar içerisinde bize intikal eden ve en eski İslâm kaynağı, Belâzurî'nin, Fütûh'ı Büldân adlı eseridir.

Ahmed b. Yahya el Belâzurî(ö.892), H. III. asır İslâm tarihçilerinin en büyüklerindedir. Fütûhu'ı Büldân adlı eserinde Müslümanların fethetmiş oldukları coğrafi bölgelerin tarihini anlatır. Bu bölgelerden biride hiç şüphesiz Arap-Bizans sınırıdır. Maraş'ın bu coğrafyada yer almasından dolayı bu şehirden de bahseden Belâzurî yukarıda da söylediğimiz gibi kısa cümlelerle özet halinde bir bilgi aktarmıştır. Yine de Maraş hakkında birçok bilgiyi Belâzurî'den elde ettiğimizi söyleyebiliriz.

Muhammed b. Cerir el Taberî,(ö.932) Tarihü'l Ümem vel Müluk, bu büyük eserin ancak bir kısmı bize intikal etmiştir. İslâm tarihi kaynaklarının en başında gelen bu eser, maalesef konumuz açısından çok kısa ve özet şeklindedir.

İbnü'l Esir, (ö.1231) el Kâmil fi't Tarih, büyük ölçüde Taberî'den istifade eden İbnü'l Esir, eserini hazırlarken ondan farklı bir yol takip etmiştir. Taberî, aldığı rivayetleri olduğu gibi aktarırken İbnü'l Esir, eserini eleştirel bir yaklaşımla hazırlamış böylece daha sağlıklı bilgiler aktarabilmiştir.

İslâm coğrafyacılarının yazmış oldukları coğrafya kitapları kaynak bakımından önemlidir. Bu tür kaynaklarda bazı coğrafi bölgeler, şehirler veya tarihî eserlerle ilgili olaylar bilinebildiği gibi müellifin yaşadığı zamanındaki durumları hakkında da bilgi edinmek mümkündür.

Bu hususta İbn Hurdabih'in, el Mesalik ve'l Memalik, Muhammed b. Ahmed el Makdisî'nin, Ahsenü't Tekâsim, İbni Havkal'ın Kitabu Sureti'l Arz ve Ya'kut el Hamevî'nin Mu'cemü'l Büldân adlı eserlerini sayabiliriz.

Çalışmamız süresince bana büyük anlayış ve yardım gösteren, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ali İPEK başta olmak üzere, maddi manevi yardımlarını esirgemeyen tüm dostlara teşekkür ediyorum.

İrfan ALADAĞ

KARS

KISALTMALAR

- b. : bin
bkz. : bakınız
C. : Cild
Çev. : Çeviren
DİA. : Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H. : Hicrî
Haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
İA. : İslam Ansiklopedisi
M. : Miladi
MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı
Neşr. : Neşreden
No. : Numara
Ö. : Ölümü
S. : Sayı
s. : Sayfa
S.A.S : Sallalahü Aleyhi ve Sellem
Sad. : Sadeleştiren
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı
Terc. : Tercüme
Ts. : Tarihsiz
TTK. : Türk Tarih Kurumu
Üniv. : Üniversitesi
Vb. : ve benzeri
Vd. : ve diğerleri
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Maraş adının kökeni ve manası hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Maraş adı hakkında en eski yazılı kaynaklar, MÖ. IX. yüzyıldan başlayıp MÖ. VIII. yüzyılın krallarından Tiglaplazer'den itibaren II. Sargon zamanının (MÖ VIII yy.) sonlarına kadar süren ve bu kralların her yıl Anadolu'ya yaptığı askerî seferler nedeniyle tutulan yıllıklardır. Bu yıllıklarda Gurgum Krallığı ve onun başkenti Markas ya da Markasi adından söz edilir. Bu nedenle eski çağ tarihçileri Maraş adının buradan gelebileceğini belirtmektedirler.¹

Maraş adı hakkındaki bir diğer görüş ise bölgede yapılan çeltik ekimi dolayısıyla sivrisinek'in fazlaca bulunması neticesinde sıtma hastalığının yaygın olması nedeniyle re'sh kökünden (mer'aş) titreme yeri anlamına geldiği ileri sürülmüştür. Fakat bu görüş çok fazla itibar görmemektedir.²

MÖ II. ve I. yüzyılda hüküm süren Himyerî Devleti'nin hükümdarlarından birisinin adının da Mer'aş olduğu belirtilmektedir.³ Günümüzde ise Mer'aş'ın erkek ismi olarak Yemen'de kullanıldığı ve aslanpençesi manasına geldiği belirtilmektedir.⁴

Bütün bunlara rağmen şehir her zaman bu isimle anılmamıştır. Bölgede Roma hâkimiyeti kurulunca şehre Ceasarea Germanikeia'nın soyadı ile Germanicia (Germanikeia veya Kaiseria Germanikeia) olarak adlandırılmıştır.⁵ Maraş, bundan dolayı, MS IX. yüzyıla kadar Bizans müellifleri tarafından Germanicia diye

¹ Kamil Levent Zoroğlu, "Kahramanmaraş'ın İlk Çağda ki Yeri ve Önemi", **I.Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirimi(6- 8 Mayıs 2004 K.Maraş)**, K. Maraş Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005, C.I, s.303,307

² Besim Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, (Haz., İlyas Gökhan-Mehmet Karataş), Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2008, s. 17

³ Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, s. 17

⁴ İlyas Gökhan-Selim Kaya, **İlkçağdan Dulkadirililere Kadar Maraş**, Ukde Yay., Kahramanmaraş, 2008, s. 12

⁵ Besim Darkot, "Maraş", **İA**, MEB, Basımevi, İstanbul, 1988, C.VII, s. 310-312; Ernst Honigmann, "Maraş" **İA**, MEB, Basımevi, İstanbul, 1988, C.VII, s. 310

anılmıştır.⁶ Ortaçağ dönemi Hıristiyan tarihçilerinden Malatyalı Ebu'l Farac'ın, eserinde de bu isimle zikredilmektedir.⁷

Maraş, coğrafi olarak ise Mezopotamya düzlüklerinin kuyusunda Küçük Asya ve Suriye ile bağlantılı yollar üzerinde Anti-Toros bölgesinde bir şehir olup,⁸ Ahır Dağı'nın eteğinde kendi adıyla bilinen ovaya nazır bir şekilde kurulmuştur. Şehir, coğrafi vaziyeti itibarı ile bulunduğu bölgede pek ehemmiyetli bir yol güzergâhında bulunmasından dolayı eski devirlerden beri büyük bir ticaret merkezi konumundadır.⁹

Maraş, ulaşım bakımından tarihin her döneminde önemini korumuştur. Maraş'tan geçen en önemli tarihi güzergâh, Hatay-Maraş grabeninden Halep'ten ve Mezopotamya'dan gelip Maraş, Fırnis (Suçatı Köyü yakınlarında tarihi bir yerleşim yeri) üzerinden Süleymanlı, Göksun veya Elbistan üzerinden Kayseri'ye ulaşan güzergâhtır.¹⁰

Orta tunç devrinde Maraş'ın; Mezopotamya ve Kuzey Suriye'yi Orta Anadolu'ya bağlayan önemli bir güzergâhta olduğu görülmektedir. Mezopotamya'dan yola çıkan kervanlar Birecik'te Fırat'ı geçtikten sonra Maraş-Göksun yoluyla Kaniş'e (Kültepe) ulaşmaktaydı.¹¹

MÖ 2000–1200 yılları arasında Hititler, Anadolu'da hâkimiyet sürdürdükleri dönemde Maraş ve çevresine de hâkim olmuşlardır. İslâhiye yakınlarındaki Hitit yerleşim yeri Zincirli'nin tarihi MÖ 2000 yılına kadar gitmektedir. Dolayısıyla bölgeye yakın olan Maraş'ın da bu tarihte Hititlerin egemenliği altında olabileceği düşünülmektedir.¹²

Maraş hakkında ayrıntılı bilgi ise, şehrin, Gurgum adıyla bilinen Geç Hitit Devleti'ne merkez olduğu döneme aittir. Sakçagözü, Kargamış, Zincirli gibi şehir devletleri ile Gurgum Şehir Devleti'ni içine alan bölge, Asur istilasına (MÖ 700'lerde) maruz kalmıştır. Yukarıda bahsi geçen devletlerden en son Asurlulara

⁶ M. Suat Bal, "Giriş", **I.K.Maraş Sempozyumu Bildirileri(6-8 Mayıs 2004 K.Maraş)**, K. Maraş Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005, C.I, s. 41-46; Tufan Gündüz, "K.Maraş", **DİA**, TDV. Yay., İstanbul, 2001, C.XXIV, s. 192-196

⁷ İbnü'l İbrî Abu'l Farac, **Abu'l Farac Tarihi**, (çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara, 1987, C. I, s. 200

⁸ E.Honigmann, "Maraş"(Germanikeia), **Encyclopedia of İslam**, Leiden, E.J.Brill 1991, C.VI, s.845

⁹ Darkot, "Maraş", **İA**, C. VII, s. 310–312

¹⁰ Mehmet Gürbüz, **Kahramanmaraş Merkez İlçenin Beşerî ve İktisadi Coğrafyası**, Kahramanmaraş İl Kültür Müdürlüğü Yay.,Kahramanmaraş, 2001, s. 4

¹¹ Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yay., 4. Baskı, İstanbul, 1993, s.146

¹² Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, s. 145

boyun eğen devlet'te Gurgum Şehir Devleti olmuştur. Fakat Asur egemenliği bu bölgede çok uzun sürmemiŐtir. M 612 yılında bölgedeki Asur hâkimiyetine son veren Medler, Maraş'ı da hkimiyetleri altına aldılar. Bir süre sonrada Persler, Med hâkimiyetine son vererek kendi hâkimiyetlerini kurmuşlardır.¹³

M 333 yılında Makedonyalı İŐkender, Persleri mağlup ettikten sonra Maraş'ı da ele geçirmişti. Böylece Şehir, Makedonyalıların hâkimiyetine girdi. İŐkender'in ölümünden sonra İŐkender'in komutanlarından Selevkos Nikator (Selevkos), Anadolu'da, Kilikya bölgesi, güneyinde ise Suriye ve Irak'ı içine alan ve merkezi Antakya olan bir devlet kurdu. Bu devlet zamanında Maraş'm, baŐkent Antakya'ya yakın olması nedeni ile önemli bir konuma sahip olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴

Selevkosların sonlarına doğru (M I. yüzyılda) Maraş bölgesi, Trakya'dan gelen Galatların ve doğudan gelen Ermenilerin saldırılarına uğramıştır. Ermeni Kralı Dikran, Maraş bölgesine kadar gelerek bölgede yağma ve katliamlarda bulunmuŐtur. Bu durum Romalılar ile Ermeniler arasında mücadeleye neden olmuş, bu mücadele neticesinde galip gelen Romalılar, Maraş bölgesine hâkim oldular.¹⁵

M 192 yılında Romalılar, Güney ve Orta Anadolu'ya girerek, Toroslara kadar olan bölgeleri hkimiyetleri altına aldılar.

Büyük Roma İmparatorluğu zamanında Maraş bölgesine, Ssniler çok sayıda sefer yaptılar. Bu seferler sırasında Maraş ve çevresi, mücadele alanı olması nedeniyle tahrip olmuştur. Buna rağmen Roma imparatorluğu döneminde Maraş, doğu Torosların zerindeki geçitlerden biri olması nedeniyle önemli bir ticaret merkezi olma konumunu korudu. Maraş, Batı Roma imparatorluğunun yıkılmasından sonra Doğu Roma (Bizans) sınırları içerisinde kalmıştır. Önceleri Batı Roma ile İşanlılar arasında cereyan eden savaşlar, daha sonra Doğu Roma (Bizans) ve Ssniler arasında devam etmiştir. Maraş Şehri yine bu iki devletin mücadele alanlarından biri durumundaydı. Hatta Sâsânî Kısrası Hüsrev I. AnuŐirvan (NuŐirevan) 544 yılında Maraş yakınlarına kadar bizzat gelmiştir.¹⁶

¹³ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirliilere Kadar Maraş**, s.21

¹⁴ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirliilere Kadar Maraş**, s. 59

¹⁵ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirliilere Kadar Maraş** s. 59

¹⁶ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirliilere Kadar Maraş** s. 62

Nitekim bu mücadeleler neticesinde, Sâsânîler, Bizans'tan Maraş'ı almaya muktedir olmuşlar ve burada kendi hâkimiyetlerini kurmuşlardır.(605–611) Fakat Bizans, önemli bir konumda bulunan Maraş'ı Sâsânîlere kaptırma niyetinde değildi. Bizanslılar bu şehri kısa bir süre sonra yeniden ele geçirdiler. Dolayısıyla İslamî fetihler öncesinde Maraş'ta Bizans-Sasani mücadelesi yaşanmakta olup, şehir genelde Bizans hâkimiyetinde bulunuyordu. Müslümanların fetih hareketlerine başladıkları dönemde şehir, bölgeye gelen Müslümanlar tarafından (637 yılında) fethedildi. VII. ve VIII. asırlarda Müslüman Araplar, medeniyet bakımından kendileriyle mukayese edilemeyecek derecede üstün olan kavimleri idareleri altına aldılar.¹⁷ Fakat Türklerin gelişine kadar bu bölge Müslümanlarla Bizanslıların hâkimiyet mücadelesinde buldukları bir alan olmasından dolayı birkaç kez el değiştirmiştir.

¹⁷ W.Barthold-M.Fuat Köprülü, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Akçağ Yay., 3. Baskı, Ankara, 2004, s. 47

I. BÖLÜM

DÖRT HALİFE DÖNEMİNDE MARAŞ VE ÇEVRESİNDE İSLÂMÎ FETİH HAREKETLERİ

1. İslâm Fetihleri Zamanında Maraş'ın Coğrafi ve Stratejik Konumu

Ortaçağ Maraş tarihi incelenirken bu bölgede bulunan ve el Hades¹ olarak bilinen bugün ise tamamen yıkılmış olan şehirle birlikte ele alınmalıdır. Bu şehirler, Ortaçağ İslâm kaynaklarında birlikte geçmektedir. Nitekim Abbasîler döneminde yaşayan İslâm coğrafyacılardan İbni Havkal, Malatya'yı zikrettikten sonra Maraş ve Hades diyerek ikisini birden ele almakta ve iki küçük şehir olarak tanımlamaktadır. Devamında da buraların ağaçlı ve ziraata elverişli olduğundan bahsetmektedir. Askerî yolların kavşağında bulunması sebebiyle çok mühim bir üs olan Maraş'tan hareketle Göksun'a ve oradan da Kayseri'ye kadar gidilebilecek bir yol bulunmaktaydı. Ancak İslam orduları, Maraş'tan hareketle Hades üzerinden Afşin (Arabissos) ve Elbistan yoluyla Malatya'ya ulaşmaktaydılar. En önemli askerî üslerden birisi olan Malatya, umumiyetle Anadolu seferlerinin başladığı ilk üs idi. Maraş'tan hareket edilerek Afşin üzerinden Gürün ve Kangal yoluyla Sivas'a ulaşılmakta idi. Toros Dağlarını aşmak için en ehemmiyetli ve stratejik geçitlerden birisi ise Maraş-Afşin geçidiydi. Müslüman fatihlerin, Ermeniyye değil de, Anadolu seferine çıktıklarında kullandıkları en önemli yol ve başlıca iki geçit Maraş- Afşin ve Toros-Lülüe geçitleri olmuştur.²

Bu stratejik mevkiinden dolayıdır ki; Bizanslılar sınırda bulunan şehirleri devamlı tahrip ediyorlardı. Bunların içinde en çok tahribat gören yerlerden birisi de Maraş ve çevresi olmaktaydı. Zira Maraş, Sugûr ve Avâsım bölgesinde yer aldığı için sık sık Bizans saldırılarına maruz kalıyordu.³ Çünkü bu serhat şehirlerinden

¹ Hades: Pazarcık ile Çağlayancerit arasındaki ovanın kuzeyindeki boğazın ağzında olup şimdiki Bozlar köyünün olduğu yerde bulunan tarihi şehirdir. Bkz. Faruk Sümer, "el-Hades (Göynük)Şehri" **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, İstanbul, Eylül, 1993, S. 81, s. 4-8

² Şahin Uçar, **Arapların Anadolu Seferleri**, Domino Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 101

³ Necati Aykon, **Anadolu da Gerçekleştirilen İlk İslam Fetihleri (Emevî Döneminin Sonuna Kadar)** Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1994, s. 73

hareket eden İslâm orduları en fazla Kilikya geçitlerini ve Maraş-Elbistan geçidini kullanmak suretiyle Anadolu'ya giriyorlardı.⁴

Bizanslılar, sınırlara bu şekilde saldırılarda bulunurken onlar aynı zamanda Müslümanların, Anadolu'nun içlerine hatta İstanbul'a kadar uzayan akınlarını durdurmak gayesini güdüyorlardı. Bu amaca yönelik olarak, Bizanslılar, Müslümanların bölgedeki gücünü kırmak ya da ortadan kaldırmak için stratejik olarak önem arz eden ve Müslümanların ilerleyişini durdurabilecek konumdaki noktalardan olan Mezopotamya'yı ellerinde tutuyorlardı. Bu durum öncelikle Suriye ve Irak'taki Müslümanları, Anadolu gibi potansiyel hedeflerden askerlerini çekmek zorunda bırakıyordu.⁵

Bizans'ın bu savunma planı netice vermiş ve Müslümanlar her ne kadar Anadolu'yu birkaç kez baştanbaşa kat etseler de Anadolu'da kalıcı hâkimiyet kuramamışlardır. Buna paralel olarak Müslümanlar, umumiyetle Hz. Ömer zamanında yapılmış olan fetihlerden sonra teessüs eden sınır boylarına riayet ettiler; bu hiç olmazsa esas savaş sahası olan Anadolu için böyle oldu. Onlar adım adım kendi bölgelerini ve Bizans'a tabi araziye küçültmeye çalışmadılar; zapt ettikleri büyük şehirlerde tutunmak için büyük gayret sarf etmediler.⁶ Ama yine de iki devletin hükümdarlarının Toros sınırını muhafaza etmek istedikleri anlaşılmaktadır. Bu aradaki mücadeleler esnasında sadece doğrudan doğruya hudut bölgesinde bulunan ve en mühim geçitlerin anahtarı rolünü gören şehir ve kalelerin halkına kıymet verilmekte idi. Bu manada mesela Abdullah b. Abdulmelik 702 yılında Darend'e'yi, Harun er- Reşit 797/798 Hısnı Safsaf'ı ilhak etmişti. Lülen, (Lulua) Hades, Maraş, Zibatra ve diğer kaleler etrafında tekrar tekrar, inat ve ısrarla savaşıyorlardı.⁷

⁴ Uçar, **Arapların Anadolu Seferleri**, s.100

⁵ Walter E.Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, (çev. Mehmet Özey), Kaknüs Yay., İstanbul, 2000, s. 232

⁶ Ernst Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (çev. F.İşiltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1970, s. 36

⁷ Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, s. 39

2. Fetih Öncesi Bizans'ın Bölgedeki Siyasî, Sosyal ve Ekonomik Durumu

2.1. Siyasî

IV. ve VI. yüzyılda Bizans hâkimiyeti altında bulunan Suriye, Sâsânî İmparatorluğunun sık sık saldırılarına maruz kalmaktaydı. İslâmiyet'in doğuşundan kısa bir süre önce ise Sâsânîler, Anadolu'da bir kısım bölgeleri Bizans'tan almışlardı. Sâsânîler, 611'de Antakya'yı, 613'te Dımaşk'ı, 614'te Kudüs'ü ve 619'da Mısır eyaletlerini ele geçirdiler.⁸ İki imparatorluk arasında yaşanan bu savaşlar, Arap yarımadasında yaşayanları siyasî olarak etkilemese de, sosyal olarak etkilemekteydi. Zira bu günlerde Hz. Muhammed'e peygamberlik gelmişti. Bu iki devletten Bizans, ehli kitap olarak adeta Hz. Peygambere inananları temsil ediyor, Sâsânîler ise Mecusî olup, puta tapanları temsil ediyordu.⁹

Sâsânîlerin, siyasî ve askerî yönden bölge üzerinde elde ettikleri bu üstün durum çok fazla devam etmedi. Kurân-ı Kerim'in de haber verdiği şekilde¹⁰ daha sonra Bizans'ın galibiyeti ve kaybettiği bölgeleri yeniden ele geçirmesiyle durum tersine döndü.¹¹ Bu çerçevede 625 yılında Bizanslılar, Sâsânîleri günümüzde Irak sınırları dâhilinde bulunan Ninova Şehri yakınında bir daha kendilerini doğrultamayacakları bir yenilgiye uğrattı. Savaşı kazanan Bizanslılar daha önce kaybettikleri Ermeniyeye, Roma Mezopotamyası, Suriye, Filistin ve Mısır'ı geri aldılar. Buna rağmen, Bizanslılar, galibiyetten gereği gibi istifade edemediler.¹² Çünkü savaşlar iki imparatorluğu da zayıflatmış, bölgeye yapılacak İslâm fetihlerine zemin hazırlamıştı. Galibiyetine rağmen Bizanslılar, kaynaklarını uzun süren mücadeleler esnasında kaybetmişlerdi. Aynı zamanda uzlaştırılmaz dinî ihtilâflar, İstanbul ve diğer eyaletler arasında anlaşmazlıkları artırmış, bu anlaşmazlıklar neticesinde Suriyelilerin ve Kıptîlerin ayrılıkçı meyilleri kuvvetlenmiş ve onların imparatorluğu müdafaa arzularını yok etmişti. Suriye'deki kasabalarda yaşayan halklar arasında var olan anlaşmazlıkları engellemek amacıyla ordunun çoğunu

⁸ Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, s. 114

⁹ M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, (Sad. Sıtkı Güllü), Huzur Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2005, C. VI, s. 455

¹⁰ er Rum, 30/ 1-6

¹¹ Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, C. VI, s. 455

¹² Aykon, **Anadolu'da Gerçekleştirilen İlk İslâm Fetihleri (Emevî Dönemi'nin Sonuna Kadar)**, s. 6

kuzey Suriye'nin kırsal alanına gönderme eğilimi hâkim olmasına rağmen, Bizans yönetimi, Roma dönemindeki uygulamaya devam ederek askeri birlikleri kasabalar içerisinde ve çevresinde yoğunlaştırmaya devam etmişti.¹³

Sâsânîler, Şah Perviz (603–628) döneminde devam ettirdikleri saldırılar neticesinde, Bizans imparatorluğunun savunmasını önemli ölçüde zaafa uğratmışlardı. Bu nedenle Bizans'ın en büyük karargâhı Filistin'de değil, aksine daha önemli ve geleneksel bir tehlike arz eden Sâsânî saldırılarına önlem amacıyla Kuzey Suriye ve Yukarı Mezopotamya'da bulunmaktaydı. İslâm fetihleri öncesinde Bizans'ın mevcut karargâhları, Müslümanların saldırılarına yönelik bir savunma planı şeklinde değildi. Belki de hazırlıksız durumu nedeni ile Müslümanlar, ilk fetih hareketleri neticesinde Anadolu'da, Toros Dağlarına kadar rahatlıkla ilerleyebilmişlerdir. Bu dönemde Bizans'ın Antakya yakınında 1500 civarında askerin görev yaptığı önemli bir karargâhı bulunuyordu. Biraz daha az sayıda fakat bir diğer önemli karargâhta Kınnesrîn¹⁴ de mevcuttu. 629 yılındaki barış zamanında orduların dağıtılmasından sonra muhtemelen birkaç bin nitelikli asker, Malatya'nın da dâhil olduğu Ermenistan sınırları boyunca önemli merkezi noktalara yerleştirilmişti.¹⁵

Diğer taraftan Sâsânîlere karşı yapılan mücadelelerde ve akınlarda bu askeri birlikler kullanılmıştır. Bu askerî birlikler, Suriye'ye ve Bizans hâkimiyetindeki Mezopotamya'ya doğru Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen fetihlerin peşinden kuzeye doğru yani Anadolu'ya kaydırılmıştır.¹⁶ İsaura (Bozkır) ve Kilikya'da kolluk kuvveti olarak vazifeli olan asker sayısı, 1.000 ya da 2.000 kişi civarındaydı. 10.000 kadar bir ordu da Suriye'ye yerleştirilmişti. Bunların yanı sıra düzensiz olarak kiralanan Arapların da dâhil olduğu 5.000 ya da daha az sayıda askerî birlik Filistin ve civarında konuşlanmıştı.¹⁷

Müslümanların, Suriye ve Filistin'i fethetmeleriyle durum Bizanslılar açısından daha da içinden çıkılmaz bir hal aldı. Herakleios'un askerî reformları her

¹³ Uçar, **Arapların Anadolu Seferleri**, s. 56

¹⁴ Ortaçağlarda kuzey Suriye'de bir şehir olup, Hims şehri ile aynı yerdir. Ayrıca bkz. Ya'kut Ebu Abdullah er Rumî el Hamevî, **Mu'cemü'l Büldân**, Dar-ı Sadır, Beyrut, Tarihsiz, C. IV, s. 403

¹⁵ Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, s.55–65

¹⁶ Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, s. 58

¹⁷ Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, s. 63

ne kadar imparatorluğun Suriye, Filistin ve Mısır eyaletlerini Müslümanlara kaptırmasını önleyememişse de Anadolu'daki organizasyon bakımından muvaffak oldu ve bu teşkilat Herakleios'un halefleri tarafından idame ve tekâmül ettirildi. Herakleios'un, Müslümanların akınlarına karşı düşündüğü tek şey savunmada kalmaktı. Bunu yapmak için de Toros Dağlarına kadar çekilmekten başka çaresi kalmamıştı. Yine aynı şekilde Anadolu'nun savunulmasında Herakleios'un bu coğrafyayı askerî temalar halinde taksim etmesi ve kendisinden sonra gelenlerin bu uygulamayı devam ettirmeleri ve geliştirmeleri etkili olmuştur.¹⁸

Diğer taraftan birçok Slav asıllı insanlar temaları kuvvetlendirmek amacı ile Bizans devlet idaresi tarafından Küçük Asya'ya taşınmış ve temalarda yerleştirilmişlerdir. Temalarda yerleşen asker çiftçiler, Bizans askerî gücünün daimî ve asıl unsuru haline getirilmiştir. Bunlar geçimlerini üzerine yerleştikleri topraktan temin ediyor ve çağrıldıkları vakit her biri atıyla birlikte silahlı olarak orduya katılıyorlardı.¹⁹ Büyük ölçüde eyaletlerde yaşayan halklardan oluşan ücretli askerler ise İmparator August (MÖ 27-MS 14) zamanında daha ziyade hudutlara yerleştirilerek meşhur Limes Hatti²⁰ meydana getirilmiştir. Ücretli asker uygulamasını Bizans İmparatorluğu tarihinin her devrinde gerçekleştirmiştir.²¹ 620'li yıllarda da asker alma işlemi için para kullanılmıştır. Fakat bunun istisnai bir uygulama mı yoksa düzenli bir temele mi dayandığı kesin değildir.²²

Bizans'ın bölgede bulunan ordusunun silah ihtiyaçları, Ortaçağ boyunca Mu'te ismiyle bilinen ve Ürdün'ün doğusunda yer alan yerleşim merkezinde üretilirdi. Yine diğer silah ve aksamlarının da burada üretildiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Mu'te, önemli bir merkezdi. Gerçekten bu son derece kıymetli, askeriyenin yan kuruluşunu oluşturan silah üretimi, erken dönem Müslümanlar tarafından yapılan seferlerin bu bölgeye yönelmesinde bir faktör olabilir. Bizans askerleri, 630'lu yıllarda kendi silahlarını, kendileri bizzat satın almak suretiyle ya da kendi amirlerinden veya mümkünse hâlâ silah üretimine devam eden silah ustalarından tedarik ediyorlardı. Geç dönem Roma askerî ve malî yapısında temel bir

¹⁸ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (Terc. F.İşiltan), TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 92

¹⁹ Uçar, **Arapların Anadolu Seferleri**, s. 54

²⁰ Suriye'yi doğu tarafından koruyan ve ilk inşası büyük kısmıyla Vespasianus ve Hadrianus zamanına ait görünen kaleler silsilesine verilen isim. Ayr. Bkz. Honigsmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, s. 2

²¹ H.Dursun Yıldız, **İslâmiyet ve Türkler**, Kamer Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2000, s. 113

²² Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, s. 58

işlev gören, devlete ait silah imalathanelerinde çalışan işçiler, VII. yy başlarında Suriye'nin kuzeyinde Seleucia (Samandağı) bölgesinde hizmet vermeye devam etmekteydi. Fakat VII. yy başlarında Şam, Urfa ya da Emessa'da (Hıms) daha önceki dönemlerden kalmış, silah imalathanelerine rastlanmamaktadır.²³

2.2. Sosyal

Helen kültürü, Suriye ve Mısır'da yalnızca sivil ve ruhani yüksek ve hâkim tabakaya nüfuz edebilmişti. Halkın büyük bir kısmı, Mısır'da mahalli lisan olan Kıpti dilini, Suriye de ise mahalli lisan olan Süryani dilini konuşuyordu. Bizanslılar, V. asırda bu dille ilgili problemlerden başka Suriye ve Mısır halkının Aryanizme²⁴ ve bu mezhebin muahhar şekillerine bağlı kalmış olmasından kaynaklanan sorunlar ile de uğraşmak zorunda kalmıştır.²⁵

Bu mezheplerden biri Monofizm²⁶ mezhebidir. Monofizitler 449 yılında toplanan ve “Efes şekaveti” denilen konsülde ilk defa, kendilerini bir Ortodoks doktrini olarak kabul ettirdiler. Fakat bu durum uzun sürmedi ve 451 yılındaki konsül, önceki konsülün kararlarını kaldırdığı gibi, Monofizme ve Monofizitlere karşı hükümet tarafından sıkı bir takibat başlatıldı. İslam fetihleri öncesinde ve ilk fetihleri zamanında Monofizit Hristiyanlar, Yukarı Mısır'da, Dicle ve Fırat ırmaklarının kaynağına kadar uzanan alanda yaşayan dinsel topluluğu oluşturuyorlardı. Bu insanlar, ne baskı altında tutulabilirler, ne de bölgeden çıkarılabilirlerdi. Fakat burada yaşayanlar ellerine fırsat geçer geçmez Katolik kilisesine başkaldırdıkları gibi, Roma İmparatorluğuna karşı da başkaldırabilirlerdi. Bu fırsat, Müslümanların fetih hareketleri esnasında ortaya çıktı.²⁷ Bizans İmparatoru, Phokas'ın izlediği Ortodoks kilise siyaseti, Monofizitleri ve Yahudileri kanlı takibata uğrattı. Onun bu siyaseti Ön Asya'da gittikçe artan bir nefrete sebep

²³ Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, s. 69

²⁴ IV. yüzyılda İskenderiye'de yaşamış olan Arius'un geliştirdiği dini bir doktrindir. Aryanizm'in en tartışmalı tarafı Hristiyanlıktaki baba-oğul ilişkisiyle ilgiliydi. Onlar İsa'nın(a.s) tanrısallığını inkâr ediyorlardı.

²⁵ Neşet Çağatay, “İslamiyet'in Yayılışı Sırasında Komşu Memleketlerin Durumu” **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1962, ,C.X , s.33–39

²⁶ Monofisizm; Hristiyanlıkta, İsa (as) da sadece bir tabiat olduğunu kabul eden bir inanıştır.

²⁷ Ebu'l Fazl İzzetî, **İslâm'ın Yayılış Tarihine Giriş**, (çev. Cahit Koytak), İnsan Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2003, s. 101

oldu.²⁸ Bizans içerisindeki dini mezhepler ve farklılıkların hazmedilememesi neticesinde Mısır Kilisesi ayinlerde Grekçeyi kaldırıp yerine yerli halkın dili olan Kıptîce'yi kullanmaya başladı. Buradan hareketle Mısır'a bağlı olan Habeş Kilisesi de aynı yolu tuttu. Konsül kararlarının zorla kabul ettirilmek istenmesi yüzünden Kudüs, İskenderiye ve Antakya'da karışıklıklar çıktı ve bunlar millî isyanlar halini aldılar. Askerî kuvvetler isyanları bastırdı. Hükümetin bu tutumu halkın büyük bir kısmı Monofizit olan doğu vilayetleri ve bilhassa Suriye ve Mısır'ın elden çıkmasına sebep oldu.²⁹

Bizans'ın diğer mezhep salıklarına karşı tutumu Herakleios döneminde de devam etti. Herakleios, daha önce Sâsânîler tarafından ele geçirilen bölgeyi tekrar alabilmek için bütün gücünü sarf etti. Bunun semeresini görmesine rağmen, İslâm fetihleri başladığında bu gayreti gösteremedi. Onun bu tutumunda bölgede yaşanan mezhep çatışmalarının etkisi bulunmaktadır. Çünkü Herakleios'ta biliyordu ki, bölge halkının çoğunluğu Monofizit inanca sahipti ve bunlar kendisinin dinî politikasından memnun değillerdi.³⁰ Antakya'nın Yakubi Patriği Büyük Mihail'in sözleri bu kanaati daha da kuvvetlendirmektedir:

“Müslümanlar Katolik kiliselerini bizden alıp Kildanîlere verdiler. Çünkü şehirler, kendilerine teslim olduğu zaman kiliseler muhtelif mezhep salıklarından hangilerinin ellerinde bulunuyorlarsa onlara bıraktılar. İşte öyle bir sırada idi ki, Emessa (Hıms) ve Harran'daki büyük kiliseler elimizden çıktı. Bununla beraber Romaluların zulümlerinden, kötülüklerinden ve bize karşı yapmış oldukları gaddarca muamelelerden kurtulmak az bir şey değildi.”³¹

Yine bölgede yaşayan Hıristiyan unsurun, Şam fetihleri sırasında Fihl'de karargâh kuran İslâm orduları kumandanı Ebu Ubeyde b. Cerrah'a yazdıkları mektup:

“Ey Müslümanlar! Bizanslılar bizim dinimizde bulunmakla beraber sizi onlara tercih ederiz. Çünkü siz bize karşı sözünüzü sadık bir şekilde tuttunuz. Bize daha merhametlisiniz. Bize karşı adaletsizlikten sakınırsınız. Sizin idareniz onlarınkinden

²⁸ Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 77

²⁹ Çağatay, “İslâmiyet'in Yayılışı Sırasında Komşu Memleketlerin Durumu”, s. 33–39

³⁰ Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 98

³¹ T.W. Arnold, **İntişar-ı İslâm Tarihi**, (çev. Hasan Gündüzler), Akçağ Yay., Ankara, 1971, s. 97

elbette daha iyidir. Onlar bizim mallarımızı aldılar ve evlerimize el koydular.”³² İçeriğine sahip olup, bölgede yaşayan Hıristiyanlar, Bizans’ın baskı ve haksızlıklarına maruz bulunmaktaydı. Bu durum Müslümanların bölgede görülmesine kadar devam edebildi. Müslümanların, Hıristiyan halka karşı tutum ve davranışlarında hak ve adaletten ayrılmamaları, onlara karşı bir sempati oluşmasına neden olmuştur. Müslümanlarda sosyal tabakalaşma olmaması da bu durumu kuvvetlendiren gelişmeler arasında etkili olmuştur.

Netice olarak Bizans toplumu, hürler, saraya mensup olanlar, sarayın himayesinde bulunanlar ve köleler gibi sosyal sınıflara ayrılmıştı. Mezhep farklılıkları ve kavgaları Bizans’ın iç huzurunu ve içtimai düzenini sarsıyordu. Ülke sınırları içerisinde fikir hürriyetinden söz etmek mümkün değildi. İleri sürülen fikirler imparator ve onun nüfuz alanına giren kiliseler grubunun onayından geçmek zorundaydı. Aksi takdirde topluma yayılamazdı.³³

2.3. Ekonomik

Bizans hâkimiyeti altındaki Suriye, IV. ve VI. yüzyılda Sasani (İran) İmparatorluğunun yoğun saldırılarına maruz kalmıştır. Bu nedenle bölgede istenilen düzeyde ekonomik ve siyasî istikrardan söz etmek mümkün değildir. Buna rağmen iklim ve coğrafyasının uygun olması nedeniyle Suriye’nin doğusunda boş stepler (bozkırlar) bulunmaktaydı. Sulamalı tarımın yapıldığı ve nüfusun yoğun olduğu Orontes (Asi) vadisinde ve benzeri bir şekilde yoğun nüfusa sahip Akdeniz kıyılarına kadar uzanan alanda tarım yapılmaktaydı.³⁴ Bizans’ın ekonomik yapısı, bu bölgede, diğer Ortaçağ devletlerinde olduğu gibi tarıma dayanmaktaydı. Bununla beraber bölge ekonomisini sadece tarıma dayandırmak güçtür. Zira ticarî hareketlilikte önemli bir yer tutmaktadır. Justinianus’un (527–565) idaresi döneminde onun ticaret ve zanaatı ilerleten politikası iktisadî sahada büyük bir canlılık göstermiştir. Akdeniz ticareti tamamıyla Grek ve Suriyeli tüccarın elindeydi. Buraya gelen mallar bu

³² Arnold, *İntişar-ı İslâm Tarihi*, s. 97

³³ Aykon, *Anadolu’da Gerçekleştirilen İlk İslâm Fetihleri (Emevî Dönemi’nin Sonuna Kadar)*, s. 9

³⁴ Kaegi, *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*, s. 82

tüccarlar eliyle dağıtılıyordu.³⁵ Bu suretle tarımsal üretim ve diğer alet ve edevatların ticaretini yapan bir tüccar grubu ve ticaretten bahsetmek mümkündür.

Arap yarımadası ve Suriye arasında ticari ilişkilerin yanı sıra seyahat ve iletişim olanakları da söz konusuydu. Dini topluluklar herhangi bir yerdeki hareket ve olaylardan geçte olsa haberdar oluyorlardı. Arap yarımadasındaki gelişmelerde Suriye de yaşayanların haberdar olmaması ya da bunun tam tersi gibi bir durum söz konusu değildir.³⁶ Bu nedenle İslam öncesi Mekke'nin komşu devletlerle ve bu arada Bizans'la ekonomik ilişkileri önemli yer tutmaktadır. Mekkeliler ticari faaliyetlerde bulunmak üzere yaz ve kış mevsimlerinde ticaret kervanlarıyla çeşitli bölgelere gitmekteydiler. Kuzeyde Bizans hâkimiyetinde bulunan Suriye, güneyde Yemen, ticaret yapılan bölgeler arasındaydı. Mekkeliler, bazı devlet ve kabilelerle mal değişimi ve yol güvenliğinin sağlanmasına dayalı anlaşmalar yapmışlar ve bu konuda bazı imtiyazlar elde etmişlerdi. Mekke'li tacirler Bizans'a, Bizanslı tacirler de Mekke'ye seyahat etmekteydiler.³⁷ Kurân-ı Kerim'de Kureyş'in, yaz ve kış mevsimlerinde emniyet içerisinde yaptıkları seyahat ve ticarî seferlere vurgu yapılmış olması dikkat çekicidir.³⁸

Bizanslı tacirlerin, doğuda üretilen ipekleri alabilmek için çeşitli sıkıntılar çektikleri anlaşılmaktadır. Bizanslılar, çareyi casusları vasıtasıyla ipek üretme usulünü keşfederek ve ipek böceğini ülkeye sokarak buldular. İpek üretimi için merkez olarak, İstanbul Antakya ve Beyrut seçildi.³⁹ Bu nedenle bölgede bu yönden de bir ticari zenginliği gözlemlemek mümkündür. Aynı zamanda stratejik bir öneme sahip olan ve ticari yollar kavşağında bulunan Maraş'ta da ticari bir canlılık meydana gelmiştir.⁴⁰

İslâm akınları özellikle iç bölgelerde olmak üzere, öncelikle kırsal bölgenin kontrolünü daha sonra da şehirleri ele geçirmeye yönelikti. Müslümanların ilk akınları sırasında askerlerin ve kırsal kesimdeki sivil halkın surlarla çevrili şehirler etrafına yığılmaları, Herakelios'un askeri stratejisinde sıkıntıya neden oldu. Bu

³⁵ Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 68

³⁶ Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, s. 114

³⁷ Casim Avcı, **İslâm-Bizans İlişkileri**, Klasik Yay., İstanbul, 2003, s. 32

³⁸ el-Kureyş, 106/1-4

³⁹ Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 69

⁴⁰ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 61

nedenle Bizans askeri idarecileri, güvenlik amacıyla şehirlere sığınmış olan halkın korunma ihtiyaçlarının yanı sıra iâşe ihtiyaçlarını da karşılamak zorunda kaldı.⁴¹

Bizans İmparatorluğu, ilk İslam akınları zamanında büyük çaplı bir yıkım tehlikesi içerisinde bulunmuyordu. Fakat imparatorluk içerisinde mali, psikolojik ve askeri dengesizlikler had safhada olup bu durum Bizans'ın bütünlüğünü sarsmaktaydı.⁴² Ancak bunun hissedilmesi Müslümanların fetih hareketleri ile Bizans sınırlarına dayanması ile belirginleşmeye başladı. Ortada yer alan ve uzun süredir Bizans ve Sâsânî imparatorluklarının hâkimiyetinde olan bereketli hilalin⁴³, dili Aramice, dini Hıristiyan olan halkları ile Mısır'ın dili Kıptice olan Hıristiyanları bir imparatorluktan (Bizans) diğer bir imparatorluğun (Müslümanlar) hâkimiyetine girdiler. Yeni efendilerinin eskisinden daha iyi niyetli ve hoşgörülü olduğunu da çok kısa sürede fark etmişlerdir.⁴⁴

3. Hz. Ebu Bekir Dönemi Bölgedeki Fetih Hareketleri

Hz. Peygamber, Hendek Savaşı sırasında hendek kazılırken İslam toplumunun İran ve Bizans topraklarını fethedeceği müjdesini vermişti.⁴⁵ Hayatının sonlarına doğru da Bizans'a karşı gaza edilmiş ve Mu'te Savaşı yapılmıştı. Bu savaş ilk İslam-Bizans savaşı olarak tarihe geçmiştir. Bundan sonra peygamberimiz tarafından hazırlanan ve Usame Ordusu olarak da bilinen ordu yola çıktıktan kısa bir süre sonra Hz. Peygamber'in irtihal haberi duyulmuş ve bu ordu yoldan geri dönmüştü.⁴⁶

Hazreti Ebu Bekir, halife olunca ilk işi bu orduyu tekrar sefere çıkarmak olmuştur. Bu hususta çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Ancak, Hz. Ebu Bekir bu konuda çok kararlı davranmış ve peygamber (s.a.s)'in ordusunu aynen muhafaza

⁴¹ Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, s. 157

⁴² Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, s. 71

⁴³ Bereketli Hilal; kışları yağmurlu, yazları kurak geçen ve Akdeniz ikliminin egemen olduğu, hilal biçiminde, oldukça verimli bir alandan oluşur. Güneyde Arabistan Çölü ile kuzeyde Doğu Anadolu dağlık bölgesi arasında yer alır. Eski Bâbil toprakları ile hemen yakınındaki Elam'dan (bugün İran'ın güneybatısı) Dicle ve Fırat ırmakları ile Asur topraklarına kadar uzanır. Zağros Dağlarından, batıda Suriye üzerinden Akdeniz'e, güney yönünde de Filistin'in güneyine kadar olan toprakları içine alır. Kısacası Ortadoğu uygarlıklarının doğduğu bölgeye verilen isim.

⁴⁴ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, (çev. Selen Y.Kölay), Arkadaş Yay., 5.Baskı, Ankara, 2007, s.71.

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil Fit Târîh**, (Terc., Abdülkerim Özyayın-Ahmet Ağırakça, vd.) Hikmet Neşriyat Yay., İstanbul, 2008, C. II, s. 151

⁴⁶ İbnü'l Esîr, **el-Kâmil**, C.II, s. 272

ederek tekrar yola çıkarmıştır. Hz Ebu Bekir'in bu kararlılığı etraftaki düşmanların gözünü korkutmuştur. Zira onlar Hz. Peygamberin vefatından sonra Müslümanların zaafa uğrayacaklarını ve iç kargaşalıklarla uğraşacaklarını düşünmekteydiler. Bu ordu yola çıkınca şöyle düşünmeye başladılar; Müslümanların gücü olmasaydı buna cesaret edemezlerdi.⁴⁷ Bundan sonra İslam tarihinde Ridde Olayları olarak bilinen, dinden dönme ve yalancı peygamberlerin ortaya çıkması üzerine, Hz. Ebu Bekir halifeliği boyunca bu olaylarla meşgul olmuştu. Yine de Bizans'a karşı gazalar yapılmış hatta İslam-Bizans mücadelesinde bir dönüm noktası olan Yermuk (634) Savaşı cereyan ettiği esnada Hz. Ebu Bekir'in vefat ettiği rivayet edilmektedir. Zira İslâm tarihçilerinin verdikleri bilgiler bu mevzuda net bir hüküm ortaya konulmasını engellemektedir. Mesela, İbnü'l Esir, bu savaş'ı Hz. Ebu Bekir dönemi olaylarından zikrederken 13/633–634, Belâzurî, bu olayı 15/635–636 yılı olayları içerisinde zikretmektedir.⁴⁸ Fakat burada şu hususun bilinmesi önemlidir. Yermuk savaşının devamı olarak Ebu Ubeyde, İyad b. Ganem'i Malatya'ya göndermişti. Böylece Müslümanlar savaş sahasını genişletmiş ve daha sonra devam edecek olan mücadelelerin temelini atmışlardır. Burada savaş sahasını genişleterek savaşı devam ettiren İslâm askerlerinin de askerî dehalarını belirtmek gerekir. Bu nedenle Yermuk savaşı Müslümanlar ile Bizanslılar arasında yapılan mücadeleler açısından bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bizanslılar bunu ancak savaştan 20–30 yıl sonra geriye dönüp baktıklarında fark edebilmişlerdir.⁴⁹ Çünkü bu yıllarda artık Suriye ve onun kuzey bölgeleri Müslümanların eline geçmişti. Bundan sonra bir daha Bizanslılar bu bölgeye hâkim olamadılar. İslâm kaynaklarının belirttiğine göre Herakleios burasının tekrar alınamayacağını öngörmüş olmalı ki, Suriye'den ayrılırken tümsekçe bir yere çıkıp *“Selâm sana Suriye! Bir daha görüşmemek üzere selâm! Bundan sonra sana hiçbir Bizanslı korkusuzca giremeyecektir.”*⁵⁰ dedi. Müslümanların bölgedeki hâkimiyetinden önce Bizans'ın bölgedeki durumunu değerlendirirken belirttiğimiz üzere, Bizans'ta cereyan eden mezhep mücadeleleri neticesinde bölge halkı zaten Bizans'tan ayrılma fikrine kapılmıştı. Herakleios'un bu sözlerinin altında, bölge

⁴⁷ İbnü'l Esir, **el-Kâmil**, C.II, s. 288

⁴⁸ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Tarih el- Rusul ve'l Müluk**, Neşr. M. D. J. Gooje, Leiden, 1879–1898 C. V. s. 2396; Belâzurî, Ahmet b.Yahya b. Cebir b. Davut, **Fütûh'ul Büldân**, (çev.) Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002, s. 195; İbnü'l Esir, **el-Kâmil**, C.II, s. 355

⁴⁹ Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, s. 203

⁵⁰ İbnü'l Esir, **el-Kâmil**, C.II, s. 430

halkının sosyal olarak Bizans'tan zaten ayrıldığı gerçeği yatmaktadır. Çünkü Müslümanlar, fethettikleri yerlerde halka Bizans'tan daha adilâne davranmaktaydı. Nitekim Belâzûrî'nin, Said b. Abdülaziz'den naklen, Herakleios'un, Hıms'ı kaybetmesinden sonra tekrar ele geçirmek için yaptığı sefer esnasında meydana gelen şu olay ibret vericidir. Müslümanlar, Hıms halkından almış oldukları cizye vergisini iade ettiler ve şunları söylediler: “Savaş dolayısıyla meşgul olduğumuzdan sizlere yardım edemeyeceğiz ve sizleri koruyamayacağız, emniyetiniz kendinize aittir.” Müslümanların bu sözlerine karşı Hıms halkı şunları söyledi: “sizlerin idaresi ve adaleti, daha önce içinde bulunduğumuz zulüm ve zorbalıktan bizim için daha iyidir. Bizler, Herakleios'un ordusunu, sizin valinizle birlikte şehirden kovacağız.”⁵¹ Antakya'nın Yakubi patriği Büyük Mihail'in şu sözleri bu kanaati daha da kuvvetlendirmektedir: “Müslümanlar Katolik kiliselerini bizden alıp Kildanîlere verdiler. Çünkü şehirler kendilerine teslim olduğu zaman kiliseler muhtelif mezhep saliklerinden hangilerinin ellerinde bulunuyorlarsa onlara bıraktılar. İşte öyle bir sırada idi ki, Emessa (Hıms) ve Harran'daki büyük kiliseler elimizden çıktı. Bununla beraber Romalıların zulümlerinden, kötülüklerinden ve bize karşı yapmış oldukları gaddarca muamelelerden kurtulmak az bir şey değildi.”⁵²

Uzun bir süre Bizans ve Pers imparatorluklarının hâkimiyetinde olan bereketli hilalin Hıristiyanları, bölgeye Müslümanların gelmesiyle bir imparatorluktan diğer bir imparatorluğun hâkimiyetine girmişler ve yeni efendilerinin eskisinden daha iyi niyetli ve hoşgörülü olduğunu görmüşlerdir.⁵³

4. Hz. Ömer Dönemi (634–644)

Hazreti Ömer halife olduğunda, dünya tarihinde eşine az rastlanır bir fetih hareketi yaşanmış ve İslam orduları İran'ı; doğusunda Horasan, batısında Kafkaslara kadar, batıda Mısır'ı, kuzeyde ise Suriye'yi İslâm hâkimiyetine almışlardı.

Müslümanların kısa sürede elde ettikleri bu başarılar, birçok müellif tarafından muhtelif ana sebeplere dayandırılmıştır. Fakat bu araştırmacıların çoğu,

⁵¹ Belâzûrî, *Fütûh*, s. 195

⁵² Arnold, *İntişar-ı İslâm Tarihi*, s. 97

⁵³ Lewis, *Ortadoğu*, s. 71

mensup oldukları dînî ve ictimâî câmianın fikrî yapısından kurtulamayarak hüküm vermişlerdir. Mesela İtalyan müsteşrik Leone Caetani, fetih hareketlerini coğrafi keşiflerin neticesinde ortaya çıkan pratik iktisadî sebeplere dayandırmaktadır. Hollandalı M.J. De Goeje ise Avrupa’da cereyan eden milliyetçilik akımının etkisiyle olsa gerek, fetihleri yabancı hâkimiyeti altındaki Arapların kurtarılması için yapılan bir hareket olarak görmektedir.⁵⁴ Bunun yanında fetih hareketlerinin ve Anadolu’ya yapılan seferlerin ganimet ve yağma için yapıldığını söyleyenler de bulunmaktadır. Mesela Julius Wellhausen, Ridde Olaylarının bastırılmasını dahi bu sebebe bağlıyor. O, Ridde olaylarını aslında siyasî olarak Medine’den ayrılmak isteyen Arapların ortaya çıkardıkları bir olay olarak görmektedir. Zekât’ı vergi olarak kabul etmekte ve vergilerini ödemek istemeyenlerin mücadelesi olarak değerlendirmektedir. Bu noktadan hareketle, Ridde Olaylarını bile iktisadî kazanımlar için yapılan bir mücadele olarak değerlendirmesi, onu yanlış neticeye götürmüştür.⁵⁵ Hâlbuki zekât, İslâm’ın beş temel şartından biri olduğu cihetle burada dînî bir mücadele söz konusudur. Ridde Olaylarından sonra devam eden İslâm fütuhatını da bu şekilde değerlendiren Wellhausen, İslâm’ın Araplar arasında yayılmasını da aynı temel nedene bağlamaktadır.⁵⁶ Fakat burada üzerinde durulması gereken ve Avrupalı müsteşriklerce daima ikinci planda tutulan husus dînî heyecan unsurudur. İslâm’ın başarı ve yayılmasının temelinde hiç kuşkusuz her şeyden önce Müslümanların örnek davranışları, din taşıyıcı çabaları yer almaktadır. Hakikati başkalarına da ulaştırmak, İslâm mesajını girdikleri ülkelerin halklarına tebliğ etmek görevi inananların kalplerinde her zaman bir coşku ve hakikat tutkusu olarak yaşamıştır.⁵⁷ Nitekim Hz. Ömer’in şu sözleri İslâm’ın hâkim olduğu yere hangi amaç için gittiklerini göstermesi bakımından önemlidir. *“Eğer biz bu memleketleri halkıyla beraber alıp Müslümanlara taksim edecek olursak, gelecek nesillere bir şey kalmaz, Müslüman ve Zimmîler konuşacak insan dahi bulamayacakları gibi, kendi emeği olan iş ve kazançlardan da faydalanamazlar. Arâzîleri ile birlikte taksim edilen bu insanlara gelince, Müslümanlar sağ oldukları müddetçe onları sömürmekte devam*

⁵⁴ Fikret Işıltan, **Urfa Bölgesi Tarihi**, İstanbul Üniv., Edebiyat Fakültesi Yay., Edebiyat Fak. Basın Yay., İstanbul, 1960, s. 34.

⁵⁵ J.Wellhausen, **İslâm’ın En Eski Tarihine Giriş**, (çev. F.Işıltan), İstanbul Üniv., Edebiyat Fakültesi Yay., Ankara Matbaası, İstanbul, 1960, s. 4

⁵⁶ J.Wellhausen, **Arap Devleti ve Sükûtu**, (çev. F.Işıltan), İstanbul Üniv., Edebiyat Fakültesi Yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, İstanbul 1963, s.12

⁵⁷ İzzetî, **İslâm’ın Yayılış Tarihine Giriş**, s. 17

ederler. Netice itibariyle bizden sonra gelecek çocuklarımız, onların çocuklarını köle olarak kullanmakta devam ederler. İslâm hâkim olduğça, Müslümanların kölesi olurlar. Ben buna asla râzı olamam.”⁵⁸ Burada ganimet peşinde olan bir tek söz olmadığı gibi ganimete ve köleliğe engel olabilmek için Müslümanların ne kadar detaylı düşündüklerini göstermektedir. İlk İslâm fetihlerinin hemen yegâne âmili olması dolayısıyla küçük Müslüman mücahitler grubunun gücüne istinat eden bu ilk muvaffakiyetler ve coşku olmasa idi; yarımadanın her tarafında büyük bir şevk ve heyecanla iki büyük imparatorluğun tecrübeli orduları ile galibane bir şekilde çarpışan Araplar, hele irtidâd gibi kanlı bir şekilde neticelenmesi nedeniyle ezgin ve bezgin olmaları icap eden bir zamanda acaba yerlerinden kıpırdarlar mıydı? Şu halde, büyük neticeyi meydana getiren en önemli faktör; Hz. Peygamber’in bir avuç sahabesine aşıldığı o hudutsuz ve diğergâm şevk ve heyecanı ilk hareket noktası olarak kabul etmek gerekiyor.⁵⁹ Gibb’de buna dikkat çekerek şöyle diyor; ashap ve tabiin tarafından geliştirildiği üzere Hz. Muhammed’in vaazlarının başlıca iki sonucu oldu: Birincisi O, yeni bir nizam veya cemiyet bünyesinin esasını ortaya koydu. İkincisi, kati olarak bu maksat için yapıp yapılmadığı bilinmemekle beraber, O, mütecavizâne yayılmanın kudretli bir vasıtasını meydana getirdi.⁶⁰ Gibb, yayılmanın hangi amaçla yapıldığı hususunda tam emin olamadan konuşsa da, aslında İslâm fetihlerinin neticesi ve birçok örnek bize bu fetihlerin hangi amaçla yapıldığını göstermektedir.

Fetihler, bu coşku ve heyecana sonradan maddî menfaatin, yani iktisadî zaruretlere bağlı düşüncenin de eklenmesiyle önüne geçilmez bir çığ halinde büyümüştür. Burada şu hususu belirtmek gerekmektedir. Avrupalı müsteşriklerin üzerinde durduğu konuların, İslâm fetihlerinin şekillenmesinde etkili olduğunu inkâr etmiyoruz. Fakat yukarıda belirttiğimiz gibi bunları ana unsuru tetikleyen ama asla amaç olmayan ikincil etkilenmeler olarak kabul etmek gerekiyor. Yağma ve çapulculuk yapmaya matuf hiçbir hareket böylesine etkili ve hâkim bir unsur olamazken, Müslümanlar gittikleri yerlerde kurtarıcı olarak görülmüş, minnetle karşılanmış ve kabul edilmişlerdir. Böylesi bir kabullenme ancak birtakım insanî

⁵⁸ Mustafa Demirci, **İslâm’ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2003, s. 55

⁵⁹ Işıltan, **Urfa Bölgesi Tarihi**, s.38

⁶⁰ H.A.R. Gibb, “İslâmiyet’in İlk Devirlerinde Hükümet Müessesesinin Tekâmülü”, (çev. Hüseyin G. Yurdaydın), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara,1956, S. IV, s. 198- 205

değerler taşıyan unsurlarda görülebilir. Hıristiyanlığın; Roma, Yunan ve Yakın Şark'ın kargaşa halinde bulunan akidelerini yıkarak kendi inanışları etrafında birleştirme gayretleri daha olgunlaşmamışken, İslâmiyet zuhur edip anî ve mucizevî bir hamle ile ve daha cihanşümül bir iddia ile ortaya atılıp yalnız bu dinin gelişmesine set çekmekle kalmamıştır. İslâmiyet tutunduğu ve kendi çerçevesi içine soktuğu birtakım memleketlerde bile Hıristiyanlık aleyhine genişlemek ve yayılmak kudretini de göstermeğe muvaffak oldu.⁶¹

Bu fetih hareketleri neticesinde, VII. ve VIII. asırlarda Müslüman Araplar kendileriyle medeniyetçe mukayese edilemeyecek derecede üstün olan kavimleri idareleri altına aldılar.⁶² İşte bu fetih hareketleri esnasında Suriye'yi fetheden ve buradaki Bizans hâkimiyetine son veren İslam orduları, Anadolu'ya yönelmiş ve Toros Dağlarının güneyini de içine alan bölgeleri hâkimiyetlerine almışlardır.

4.1. Maraş'ın Fethi ve Bu Konuda İslâm Kaynaklarındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi

İslâm kaynakları, Maraş'ın fethi hususunda yaptıkları rivayetler birbirinden çok fazla farklılıklar arz etmemektedir. İslam kaynaklarında geçen Maraş'ın fethi ile ilgili bilgiler;

İbnü'l Esir; Ebu Ubeyde Halid b. Velid ile birlikte Maraş'a bir ordu gönderdi. Halid b. Velid burayı, halkını emniyetli bir şekilde sürmek şartıyla fethetti. Daha sonra da şehri tahrip etti.

Ebu Ubeyde, diğer taraftan Habib b. Mesleme ile birlikte Hades Kalesine bir başka ordu gönderdi. Buraya Hades adı verilmesinin nedeni şudur; Müslümanlar, burada genç bir delikanlının yönetici olduğunu gördüler. Bu delikanlı, Müslümanlarla savaşmıştı. Buranın adının Derbu'l-Hades olduğu da söylenmiştir. Yine denildiğine göre Müslümanlar, burada çok büyük kayıplar verdikleri için buraya Derbu'l-Hades adı verilmiştir. Emevîler bu bakımdan el Hades şehrinin ismini Derbu's-Selâme diye anıyorlardı.⁶³

⁶¹ Osman Turan, **Seçuklular ve İslâmiyet**, Ötüken Yay., 6. Baskı, İstanbul, 2005, s. 23

⁶² Barthold-Köprülü, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, s. 47

⁶³ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, C. II, s. 433

Belâzurî'nin, râvi ismi vermeden yaptığı rivayet şu şekildedir; Ebu Ubeyde, Menbic'de iken Halid b. Velid'i Maraş tarafına gönderdi. Halid halkın kaleyi terk etmesi şartıyla orayı fethetti. Bundan sonra da kaleyi yıktırdı.⁶⁴

Hades şehri de, Belâzurî'ye göre; Iyad b. Ganem'in gönderdiği Habib b. Mesleme tarafından fethedildi.⁶⁵ Muâviye bu kalenin korunmasına önem veriyordu. Emevîler uğursuzluğundan dolayı el Hades geçidini "Selâmet Geçidi" diye isimlendirdiler. Çünkü bazılarının söylediğine göre Müslümanlar orada öldürülmüşlerdi.⁶⁶

Diğer bazı kimseler ise şunları söylediler: Geçit üzerinde birden bire ortaya çıkan bir genç Müslümanlarla karşılaştı. Arkadaşlarının başında Müslümanlarla savaştı. Bundan dolayı buraya Derbu'l-Hades denildi.⁶⁷

Ebi'l Fida; Ebu Ubeyde, Halid b. Velid ile birlikte Halep, Antakya, Menbic, Hıms gibi yerleri aldıktan sonra Halid b. Velid Maraş'ı fethetti ve sakinlerini boşalttıktan sonra şehri tahrip etti. Bundan sonra da el-Hades kalesini fethetti(15/637).⁶⁸

Taberî, Seyf b. Ömer'e dayandırdığı rivayetinde; 15/637 yılı olayları arasında Müslümanların Antakya ve Tarsus arasındaki kaleleri aldıklarını bununla beraber buralardan geçiş kolay olsun diye imar ve tahkim edildiğini bildirmektedir.⁶⁹

Maraş'ın, Müslümanlar tarafından fethi, İslâm kaynaklarının bildirdiğine göre Suriye fetihleri komutanı Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın görevlendirdiği Halid b. Velid tarafından fethedilmiştir. Bu olay (15/637) yılında meydana geldi. Yukarıda kaynakların verdikleri bilgiler, Maraş'ın fatihinin Halid b. Velid olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Şehrin fetih tarihi hususunda da bir ayrılık söz konusu değildir. Fakat daha sonraki araştırmacılar tarafından şehrin fetih tarihi hakkında farklılıklar meydana gelmiştir. Bu ise hicri takvimi miladi takvime çevirirken yapılan

⁶⁴ Belâzurî, **Fütûh**, s.270

⁶⁵ Belâzurî, **Fütûh**, s.272

⁶⁶ Belâzurî, **Fütûh**, s.273

⁶⁷ Belâzurî, **Fütûh**, s.273

⁶⁸ Ebu'l Fidâ, İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fidâ, **el Muhtasar fî Tarîhi'l Beşer**, Tahkik, Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb, Yahyâ Seyyid Hüseyin, Muhammed Fahri el-Vasîf, Neşr., Mahmud Deyyub, Darü'l-Kütüb'il İlmiye, Beyrut, 1997, C.I, s. 200

⁶⁹ Taberî, **Tarîh**, C.V, s.2396

hesaplamadan kaynaklanmaktadır. Miladi takvim hesabıyla şehrin fetih tarihini 638 gösterenler olsa da birçoklarına göre 637'dir.

Maraş'ın ne şekilde fethedildiğine gelince, kaynakların verdiği bilgilere göre, şehrin Bizanslı muhafızları, kendilerine zarar verilmemesi şartıyla teslim oldular. Halid b.Velid, Bizans idaresini tercih eden mahal sakinlerinin şehri terk etmesine müsaade ederek şehri savaşız fethetti; fakat her ihtimale karşı o, şehrin kalesini yıktırdı.⁷⁰ Kaynaklarda şehir halkıyla yapılan bu anlaşmanın metni ya da diğer şartları hakkında başka bilgi verilmemektedir. Maraş'ın, Bizanslılar tarafından terkenden sonra Müslümanların elde ettikleri ganimetler buranın fethine katılan ordunun tamamının hayatını sonuna dek devam ettirecek kadar çoktu. Halid b.Velid daha sonra ganimetlerle Kınnesrîn'e döndü.⁷¹ Şehri terk eden Hıristiyan halkın yerine ise Müslümanlar yerleştirilmişlerdi. Bundan başka, Müslümanlar, Maraş'ta bir askeri garnizon kurarak, Anadolu içlerine yapılacak seferler için burayı bir üs haline getirdiler. Şehrin savunulmasında ve fethi sırasında pek çok sahabe buraya getirildi.⁷²

Ortaçağda Maraş ile Hades şehirlerinin beraber zikredildiği daha önce belirtilmişti. Kaynaklar, Maraş'a yakın olan ve stratejik konumu itibarıyla önem arz eden ve Suriye'yi, Orta Anadolu'ya bağlayan bir noktada yer alan el Hades şehrinin fethini burada zikretmektedirler.

Belâzurî'ye göre Hades, İyad b.Ganem'in gönderdiği Habib b.Mesleme tarafından fethedildi.⁷³ İbnü'l Esir, Ebu Ubeyde'nin gönderdiği Habib b. Mesleme tarafından fethedildiğini belirtmektedir.⁷⁴ Ebu'l Fida ise Halid b.Velid'in, Maraş'ı fethettikten sonra burasını da fethettiğini kaydetmektedir.⁷⁵ Bu hususta kesin bir hüküm vermek zordur. Çünkü isimleri geçen bu komutanlar bölgede fetih hareketlerinde bulunmuşlardır. Ancak daha güvenilir olan iki kaynağın aynı isim üzerinde ittifak etmeleri, Habib b. Mesleme tarafından fethedildiği kanaatini uyandırmaktadır. Belâzurî ve İbnü'l Esir'in verdiği bilgiler değerlendirmeye tabi tutulduğunda Müslümanlar, Hades'in fethinde çok güçlükler çekmişlerdir. Şehre,

⁷⁰ Belâzurî, **Fütûh**, s. 270; Ahmet Demir, **İslâm'ın Anadolu'ya Gelişi (Doğu-Güneydoğu İlleri)**, Kent Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 49; Honigmann, "Maraş", C.VII, s. 313

⁷¹ E. Y. Ekrem, **Hâlid b. Velid : Seyfullah**, (Terc. Subhi Cabi), Müessesetü'r, Risâle, 6. Baskı, Beyrut, 1988, s. 517

⁷² Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirliilere Kadar Maraş**, s.77

⁷³ Belâzurî, **Fütûh**, s. 272

⁷⁴ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, C.II, s. 433

⁷⁵ Ebu'l Fidâ, **el Muhtasar**, C. I, s. 200

Hades isminin verilmesinde de Müslümanların çektikleri bu sıkıntılar etkili olmuştur.⁷⁶ Maraş'la birlikte aynı tarihlerde bölgenin diğer önemli yerleşim merkezi olan Elbistan da, İslâm askerleri tarafından fethedilmiştir.⁷⁷

Bölgede, Müslümanların yaptığı bu fetih hareketleri görüldüğü üzere ilk İslâm fetihleri döneminde meydana gelmiştir. Çünkü bu fetihler nedeniyle Müslümanlar, Suriye'deki hâkimiyetlerini daha da perçinlemiş oluyordular. Suriye'deki fetih işi tamamlanmadan Maraş ve civarında birtakım fetihler yapıldığını görmekteyiz. Hatta daha Kudüs fethedilmeden Maraş, İslâm hâkimiyetine girmiş bulunmaktaydı.⁷⁸ Bu nedenle bölgedeki fetihleri, Suriye fetihlerinin devamı ve tamamlanması olarak değerlendirmek gerekmektedir. Suriye, Filistin ve Mezopotamya'nın Bizans'a ait bölgesinin coğrafi yapısı, Anadolu'nun coğrafi yapısından farklılık arz etmesine rağmen Müslümanlarla, Bizanslılar arasındaki savaşın Anadolu hudutlarının içlerine taşınmış olmasını anlamak gerekmektedir. Bu erken dönem Müslüman-Bizans mücadelesinin doğrudan devamı ve ileri bir safhasıdır.⁷⁹ Nitekim Yermuk Savaşı sonrasında daha savaş neticelenmeden İyad b. Ganem'in Malatya'ya kadar gelmesi bunu göstermektedir.⁸⁰

Aynı zamanda bu bölge, Suriye'nin güvenliğinin sağlanması bakımından önemli olup, buraların elde tutulması gerekmektedir. Bu önem Emevîler ve Abbasîler döneminde de aynı şekilde devam etmiştir. Mesela Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz, el-Massisa (Misis)'ya kadar gelerek buradaki kaleleri yıktırmak istedi. Fakat kendisine buraların yıkılması ve terk edilmesi halinde Suriye'nin güvenliğinin tehlikeye gireceği bildirildi. Bunun üzerine halife bu kararından vazgeçmiştir.⁸¹

Mustafa Fayda da, Maraş'ın fethini ve fatihini şöyle değerlendirir; “*hiç şüphesiz yok ki bu şehrin fethi, Yermuk savaşından sonra Antakya'yı terk ederek İstanbul'a dönmek mecburiyetinde kalan Bizans İmparatoru Heraklios'un bu bölgelerde kalan askerî üslerine müteveccih sindirme ve fethedilen yerlerin çevresini emniyete alma*

⁷⁶ Belâzurî, **Fütûh**, s.273, İbnü'l Esîr, **el-Kâmil**, C.II, s.433

⁷⁷ M. Halil Yinanç, “Elbistan” **İA**, MEB, İstanbul, 1988, C. III. s. 243

⁷⁸ Belâzurî, **Fütûh**, s.198

⁷⁹ Kaegi, **Bizans ve İlk İslâm Fetihleri**, s. 34

⁸⁰ Osman Aydın, **Ebû Ubeyde B. El Cerrah**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994, s. 96

⁸¹ Belâzurî, **Fütûh**, s. 236

harekâtının tabii bir neticesiydi. Bu hedefleri gerçekleştirebilecek en iyi kumandan da hiç şüphesiz Seyfullah Halid b. Velid idi.”⁸²

5. Hz. Osman Dönemi İslâm Ordularının Bölgedeki Faaliyetleri

Hz. Ömer’in vefatından (644) sonra hilafete geçen Hz. Osman döneminde İslâm fetihleri hızını yitirmemiştir. Bu dönemde Anadolu seferleri hız kesmeden devam ettirilmiştir. Müslümanlar açısından çok önemli olan ve fethedileceği müjdesi verilen İstanbul’a yönelik seferler, Hz. Osman döneminde karadan yapılan seferlere ek olarak deniz yoluyla yapılan seferler de eklenmiştir.

İslâm fetihleri, Anadolu’da, özellikle İran’da olduğu gibi birdenbire açılıp yayılmamıştır. Hz. Ömer döneminde yapılan fetihler neticesinde ortaya çıkan sınır muhafaza edilmiştir. Bu fetihler Toros Dağlarına kadar genişlemiş fakat buraya gelince fetihler durmuş ve bundan sonra bu bölgede savaşlar sınır mücadeleleri şeklinde devam etmiştir. Bunun da birtakım sebepleri vardır. Hereklioës’un, Anadolu’yu tema’lar şeklinde idarî düzenlemeye sokarak savunma savaşı yapması, Anadolu’nun dînî ve içtimaî olarak kaybedilen bölgelere nazaran daha kuvvetli olması, Toros dağ silsilesinin meydana getirdiği doğal set gibi nedenler (zayıf bir ihtimalle) sayılabilir. Müslümanlar tarafından İstanbul’a kadar uzanan seferlerin yapıldığına bakılacak olursa, Toros Dağlarının İslam akınlarını durdurmakta pek fazla etkili olmadığını rahatlıkla söylenilebilir.⁸³ Bunun dışında ilk İslâm fetihlerinden itibaren, İslâm tarihçilerinin ifadelerinden anlaşıldığına göre bu bölge, Herakleios tarafından boşaltılmıştır. Nitekim Belâzurî, Herakleios’un bölgeden ayrılırken bölge halkını da yanında götürdüğünü ve onun amacının Müslümanların, Rum ülkesine giderken meskûn yerlerden geçmemelerini sağlamak⁸⁴ olduğunu kaydetmektedir.

Theophanes’e göre ise bölgenin boş kalmasını, fetih akınları sırasında arkalarında müstahkem şehirler bırakmak istemeyen İslâm orduları yapmışlardır. Müslümanlar yurtlarına selamete dönmeyi sağlamak için şehirleri tahrip ederek,

⁸² Mustafa Fayda, **Seyfullah Halid b. Velid**, Çağ Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1992, s. 411

⁸³ Şahin Uçar, **Anadolu’da İslâm- Bizans- Mücadelesi**, İşaret Yay., İstanbul, 1990, s. 20.

⁸⁴ Belâzurî, **Fütûh**, s. 234

ahalisini buralardan çıkarmışlardı.⁸⁵ Bizans'ın bu siyasetini, kendi hizmetlerinde bulunan Marunîler (Ceracime⁸⁶) sağlamıştır. Netice itibarıyla Müslümanlar, Anadolu'nun bütün coğrafyasında başarılı olamadılar, ancak bu seferlerin çoğu hiç de alelade yağma seferleri değildi. Müslümanlar, Anadolu'ya yaz ve kış aylarında mutad olarak seferler düzenlemişlerdir.⁸⁷ Hazreti Ömer zamanından itibaren, İslâm ülkeleri ile Bizans arazisini birbirinden ayıran Suriye–Küçük Asya (Anadolu) sınırında bir hudut bölgesi teşekkül etmişti.⁸⁸ Anadolu, iki asır müddetle Müslümanların bir taarruz hedefi olarak kalmış ve bunların sürekli akınlarına Toros dağ silsilesi de müessir bir mânia teşkil edememişti. Müslümanlar, umumiyetle Hz. Ömer zamanında yapılmış olan fetihlerden sonra teessüs eden “Romania” (fetihlerden sonra ortaya çıkan sınır) mevcut duruma riayet ettiler. Bu, hiç olmazsa esas savaş sahası olan Anadolu için böyle oldu.⁸⁹

Kaynakların belirttiğine göre, bu seferler ve mücadeleler nedeniyle zaten bu bölge terk edilmiş bir haldeydi. Bunda, Müslümanların bölgede tam hâkimiyet kuramamaları, Bizans'ın ise savunmayı Toros Dağlarının gerisinde kurlmaları ve geri çekilirken bölgeyi boşaltmaları gibi nedenlerle bölgede güvenlikten söz edilememektedir. Bundan dolayı olsa gerek, bu kısımlar geçiş bölgeleri olduğundan önemli ölçüde ve uzun yıllar iskân edilememiştir.

Hz. Osman, Şam ve el-Cezire'nin valiliğine, Muâviye b. Ebi Süfyan'ı getirmişti. Aynı zamanda hudutların komutanlığını da ona vermişti.⁹⁰ Böylece Muâviye, daha valiliği sırasında bölgeyi tanıma fırsatı bulmuş ve ilerde yapacağı seferler açısından bu durum bir altyapı olmuştu. Muâviye, yukarıda belirtildiği üzere Suriye ve civarının emniyet içinde olması için Suriye'nin kuzey kısımlarının elde tutulması gerektiğini bilmekteydi. Aynı zamanda o, İstanbul'a sefer yapma hazırlığı içerisinde bulunmaktaydı. Bundan dolayı denizde de birtakım hazırlıklar

⁸⁵ Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, s.37.

⁸⁶ Toros ve Amanos dağlarında yaşayan ve Bizans imparatorluğuna asker olarak hizmet veren Hıristiyan topluluk. Bir Bizans tarihçesine göre Anadolu'nun savunulmasında “tunçtan bir duvar” teşkil ediyorlardı. Ayr. Bkz. Mustafa Fayda, “Ceracime”, **DİA**, C.VII, TDV Yay. , İstanbul, 1993, s. 389.

⁸⁷ Müslümanlar tarafından Anadolu'ya yaz aylarında yapılan seferlere Sayfiye, kış aylarında yapılan seferlere ise Şitaiye adı verilmekteydi. Bkz. Kazım Yaşar Koprıman, “Abbasîler Zamanında Bizans Sınırında Türklük Faaliyetleri”, **Makaleler**, (Haz. S.Yalçın, A.Çetin), Berikan Yayınları, Ankara, 2005, s. 335

⁸⁸ Uçar, **Arapların Anadolu Seferleri**, s. 98.

⁸⁹ Honigmann, **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**, s. 36

⁹⁰ Belâzurî, **Fütûh**, s. 264

yapmaktaydı. O, böylece bölgenin güvenliğini sağlayıp daha sonra ise İstanbul'u hem karadan hem de denizden kuşatma altına almak niyetindeydi.⁹¹ Kendisi zaten 25/645–646 yıllarında Anadolu'ya gaza etmiş ve Amorion'a (Ammuriye, Ankara yakınlarında bir yerleşim yeri) kadar ilerlemişti.⁹² Muâviye, bu nedenle İslâm-Bizans çatışmalarında tahrip olan Maraş'ı, Suriye'nin kuzeyinde Bizans taarruzlarına karşı savunma hatları oluşturup, müstahkem kaleler vücuda getirirken, İslâm hâkimiyetine alınışından 30/ 650–651 yılına kadar harap bir halde olan şehri yeniden tahkim ettirdi. O, aynı zamanda şehre bir askerî birlik yerleştirirken, Müslüman halkın da bu şehre yerleşmesini temin etti. Bundan sonra şehir, Anadolu'ya gazaya çıkan mücahitlerin, askerî hareket üslerinden biri oldu.⁹³ Nitekim Belâzûrî'nin bildirdiğine göre Muâviye tarafından Anadolu'ya sefer yapması için görevlendirilen Süfyan b. Avf el-Ğamidî, 30/650–651 senesinde, bu günlerde terk edilmiş ve harap bir halde olan Maraş'a gelmiş ve oradan kuzeye yönelerek Anadolu içlerine doğru gaza hareketinde bulunmuştu.⁹⁴

⁹¹ Belâzurî, **Fütûh**, s. 218

⁹² İbnü'l Esîr, **el-Kâmil**, C.II, s. 576

⁹³ Yinanç, "Elbistan", C. III, s. 19

⁹⁴ Belâzurî, **Fütûh**, s. 270; Yinanç, "Elbistan", C. III, s. 19

II. BÖLÜM

EMEVÎLER VE ABBASÎLER DÖNEMİ

2.1. Emevîler Döneminde Maraş

2.1.1. Muâviye b. Ebi Süfyan Dönemi (41–60/661–680)

Emevî Devleti'nin kurucusu Muaviye b. Ebi Süfyan, Şam valisi iken, Anadolu'ya yönelik bir takım faaliyetlerde bulunmuştu. Muâviye'nin bu faaliyetleri arasında, Maraş ve civarında da bir takım icraatları olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda etrafta oluşturduğu kalelerle Suriye'yi emniyet altına almıştı. Muâviye, kendi zamanında ise burasını yeniden imar etmiş ve oraya asker yerleştirmişti. Zira, İlk İslâm orduları karşısında Bizans imparatoru Herakleios, Suriye'den çekilirken Müslüman ordularının bölgeden geçişini yavaşlatmak, onlara erzak temini konusunda zorluklar yaşatmak ve insan emeğinin çok kıymetli olduğu bir devirde bu nüfusun emeğini kaybetmemek maksadıyla bölge ahalisini daha iç bölgelere taşımış, geride kalan şehir ve yerleşim yerlerini de tahrip etmişti.

1

Hiz. Osman'dan sonra meydana gelen İslâm tarihinin ilk siyasî kavgası olan ve tüm İslâm âlemini derinden yaralayan, Hz Ali ile Muaviye arasındaki hilafet mücadelesinde doğal olarak buralar ihmal edilmiştir. Muâviye, valiliği döneminde olduğu gibi bu bölgelere gerektiği şekilde bakım ve korumayı içinde bulunulan şartlar nedeniyle gerçekleştirememiştir. Hâlbuki buraların devamlı olarak Bizans'tan gelebilecek saldırılara karşı savunmaya hazır bulunması gerekmektedir. Müslümanların kendi aralarındaki çekişmeleri fırsata dönüştürmesini çok iyi bilen Bizanslılar, bölgeye yeniden saldırılar düzenlemişlerdi. Bu şekilde zor durumda kalan Muaviye, Bizans'la anlaşma yoluna gitti. Muâviye, bu anlaşma ile İslâm topraklarını, Bizans taarruzundan ve tahribinden korumayı hedeflemişti. İslâm tarihinde Bizanslılarla anlaşan ilk kişi Muâviye b. Ebi Süfyan oldu.²

¹ Belâzurî, **Fütûh**, s. 234; Mustafa Demirci, "İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş", **I. Kahramanmaraş Sempozyumu**, C.I (6- 8 Mayıs 2004 K. Maraş) Maraş der ve K. Maraş Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 326- 337

² Ya'kubî, İbn Vazih Ahmed b. İshak b. Ca'fer el-Ya'kubi, **Tarihü'l-Yakubî**, Beyrut: Dâru Sadır, ts. C.II. s.217

Muâviye, içerde bozulan huzur ve sükûnu sağladıktan sonra Bizans'a yönelik gaza hareketlerini kaldığı yerden devam ettirdi. Hatta Bizans'a karşı haleflerinin hepsinden daha ısrarlı ve fasılasız olarak bu işi idame ettirdi. Bu nedenle iki defa Bizans'ın başşehri olan İstanbul'a kadar uzanan saldırılarda bulundu.³ O, bu teşebbüslerinde istediği başarıyı yakalayamasa da Anadolu'ya düzenlenen seferleri hız kesmeden devam ettirdi. Özellikle İstanbul'u sıkıştırmak öncelikli hedefleri arasındaydı. Bu doğrultuda yapılan seferler esnasında askeri harekâtın denizde olan kısmı Akdeniz üzerinden, kara seferleri ise Malatya ve Tarsus üzerinden yapılmaktaydı. Bundan dolayı Maraş bölgesi bu zamanlarda kısmî bir istikrar dönemi yaşamıştır.⁴

Muâviye'nin, Anadolu'ya yönelik icraatları arasında; Maraş'a yakın olan, stratejik konumu itibariyle önem arz eden ve Suriye'yi, Orta Anadolu'ya bağlayan bir noktada yer alan el Hades şehrini iskâna açmış olması da önem arz etmektedir. Zira el Hades, Müslümanların Orta Anadolu'ya geçişlerinde veya Bizans ordularının Müslümanlara karşı saldırıya geçmelerinde kullandıkları önemli bir geçitti. Daha önce de belirtildiği üzere ilk fetihlerden sonra bölge tamamen olmasa da önemli ölçüde terk edilmişti. Bundan dolayı Muâviye, buranın korunması ve elde tutulması için ayrı bir önem göstermiştir. Muâviye'nin bu düşüncesinin temelinde iki neden olduğu düşünülmektedir; birincisi, İlk fetih esnasında yukarıda da görüldüğü üzere Müslümanların, el Hades Kalesi'nin fethi esnasında çok büyük güçlükler çekmeleri, İkincisi ise yine yukarıda belirtildiği üzere stratejik konumundan dolayı Muâviye'nin buraya ayrı bir önem verdiğini ve burasını elde tutmanın ve Bizans'a kaptırmamanın gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Çünkü, Bizanslılar, Müslümanlara karşı düzenlediği saldırılarda el Hades Geçidini kullanmaktaydılar.⁵

Muâviye b. Ebi Süfyan'ın vefatından sonra oğlu Yezid b. Muâviye'nin de Suğur bölgelerini Bizans'a karşı muhafaza altında tuttuğu kaynaklarda geçen şu cümlelerden anlaşılmaktadır. Yezid b. Muâviye'nin vefatını müteakip Müslümanlar arasında zuhura gelen tefrikadan istifade eden Bizanslılar, Maraş'a yönelik akınlarını çoğalttılar ve bununla da kalmayarak taarruza geçtiler. Merkezden destek göremeyen ve Bizans'ın bu baskılarına dayanamayarak mukavemetten aciz kalan asker ve şehrin

³ Wellhausen, **İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş**, s. 54

⁴ Demirci , "İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş", s. 326- 337

⁵ Belâzurî, **Fütûh**, s.273

Müslüman halkı, Maraş'ı tahliye etti. Yezid'in kısa süren saltanatından sonra Abdülmelik b. Mervân dönemine kadar iç karışıklıklar nedeniyle Emevîlerin, Anadolu'ya ve Maraş çevresine yönelik icraatları pek olmamıştır.⁶

2.2. Abdülmelik b. Mervân Zamanı (65–86/685–705)

Emevî sülalesinin en kudretli ve becerikli hükümdarlarından biri olan Abdülmelik b. Mervân, önce iç isyanları ve karışıkları bastırdı. Bunu yapabilmek için ise öncelikle Bizans'la anlaşma yoluna gitti. O, Bizans'a yılda üçyüzaltmışbin dinar, üçyüzaltmış köle ve bir o kadar da Arap atı vermeyi kabul etmişti.⁷ Zira Bizanslılar, Müslümanların kendi aralarındaki bu tür kargaşa ortamlarını fırsat olarak görmekteydiler. Bizans, İslâm ordularının daha önce Anadolu topraklarında fethettikleri yerleri tekrar ele geçirdikleri gibi Suriye'yi de ele geçirmek üzere idiler. Fakat Abdülmelik ağır şartlar altında anlaşma imzaladı ve böylece Suriye'yi kurtardı. Fakat bu anlaşmanın kısa sürdüğü anlaşılmaktadır. Çünkü Abdülmelik'in kendi akrabalarından biri olan Amr b. Said, Abdülmelik'e karşı isyan edip, Dimaşk'ı ele geçirdiği sırada Lökkâm Dağı'ndaki kasaba komutanlarından birisi de ayaklanmıştı. Kendisine, Cerâcimeli'lerden, Arap olmayan Iraklılardan, Müslümanların kaçan kölelerinden ve başkalarından kalabalık gruplar katıldı.⁸ Onun bu faaliyetlerinde, dönemin Bizans imparatoru II. Justinian'ın (685–695,705–711) parmağı bulunmaktadır. Zira o, bölgede yaşayan ve Ceracime denilen bu kavmi, Müslümanlara karşı kışkırtmıştı. Onları, Suriye'ye saldırmaya teşvik ettiği gibi, onlara silah temininin yanı sıra askerî destek de vermişti.⁹ Böylece Müslümanlar arasında istediği kargaşa ortamını meydana getirmiş oldu. Bizans, Emevîler'e karşı bu tür karışıklıklardan ve ayrılıkçı gruplardan hep faydalanmış, bu ve benzeri olayları desteklemekten geri kalmamıştır. Nitekim bu konuda İbnü'l Esir, yukarıdaki

⁶ Belâzurî, **Fütûh**, s. 271; M. Halil Yinanç, "Maraş Emirleri", **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, h.1340, Eylül, S. 14, s. 283- 299

⁷ Aykon, **Anadolu'da Gerçekleştirilen İlk İslâm Fetihleri (Emevî Dönemi'nin Sonuna Kadar)**, s.72

⁸ İbnü'l Esir, **el Kâmil**, C. IV, s. 7

⁹ Fayda, "Cerâcime", C. VII, s. 389

isyan bastırıldıktan sonra, isyancıların elebaşı olan kişi ve onlara yardımcı olan Bizanslıların öldürüldüğünü kaydeder.¹⁰

Bu isyan sırasında meydana gelen karışıklıklardan istifade ile Bizans kuvvetleri, Antakya'ya kadar ilerlemişlerdi. Abdülmelik b. Mervan bir ordu göndererek Bizanslıları tekrar eski hudutlarına kadar geri çekilmek zorunda bıraktı.¹¹ Bununla yetinmeyen Müslümanlar, Bizans'ın bu saldırılarına mukabelede bulunarak, başlarında Eban b. Velid b.Ukbe b. Ebi Muayt olduğu halde onlara karşı hücumla geçtiler. Eban'ın yanında Abdülmelik b. Mervân'ın azatlı kölesi aynı zamanda Kınnesrîn ve çevresinin valisi olan Dinar b. Dinar'da vardı. İki ordu Maraş ovasında karşılaştılar; çok şiddetli geçen savaşta Bizanslılar mağlup olarak geri çekilirken, Müslümanlar, Bizanslıların peşini bırakmayarak onları takip ettiler ve Bizans ordusunun pek çoğunu öldürdüler. Daha sonra Abbas b. Velid b. Abdülmelik, Maraş'a gelerek, burada büyük bir cami yaptırdı. Ayrıca o, her yıl Kınnesrîn halkının buraya belirli sayıda asker göndermesini kararlaştırdı.¹²

Abdülmelik b. Mervân döneminde, Emevî ülkesinde karışıklıklar, onun bütün gayretlerine rağmen bir türlü sona erdirilemiyordu. Bundan dolayı o, Bizans ile bir kez daha anlaşmak gereğini hissetti. Bu suretle Abdülmelik b. Mervân, yeniden iç huzuru temin etmiş oldu. İç karışıklıkları bastırdıktan sonra, yapmış olduğu düzenlemeler çerçevesinde el-Cezire ve Ermeniyeye valiliğine, kardeşi Muhammed b. Mervân'ı tayin etti. Muhammed b. Mervân, aynı zamanda Anadolu içindeki savaşları idare ile de mükellefti. Fakat Abdülmelik'in Bizans'la yaptığı bu anlaşma kısa sürdü. Belâzurî'ye göre 74/693–94 yılında Muhammed b. Mervân, Bizans üzerine savaşa çıkınca bu antlaşma bozuldu.¹³ O, bu nedenle Müslümanların, Anadolu'ya olağan hale getirdikleri seferleri devam ettirerek, Sayfiye gazasına çıktı. Muhammed b. Mervân, 74/693–94 ve 75/694–95 senelerinde bir birini takiben iki kere Maraş tarihiyle Anadolu'ya girerek fetih hareketlerinde ve ganimet toplama faaliyetinde bulunarak, Anadolu'nun içlerine kadar ilerledi. Ancak Bizanslıların, Ağustos ve

¹⁰ İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C. IV, s. 7

¹¹ Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, s. 55

¹² Belâzurî, **Fütûh**, s. 271; Yinanç, "Elbistan", C. III, s. 20; Honıgmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, s. 33; Casim Avcı, **İslâm-Bizans İlişkileri**, Klasik Yay., İstanbul, 2003, s. 75

¹³ Belâzurî, **Fütûh**, s. 271

Eylül aylarında karşı atağa geçerek Maraş taraflarından Suriye'ye doğru A'mak'a¹⁴ kadar indikleri görülmektedir.¹⁵

Müslümanların, bölgede fetih hareketlerine devam ettikleri İslâm ordu komutanlarından Yahya b. Hakem'in, 77/696–697 yılında Maraş'tan yola çıkarak bu bölgeye yakın yerlere yönelik olarak yapmış olduğu akınlardan anlaşılmaktadır. Yine bu noktada Abdullah b. Abdülmelik'in, Maraş'ın kuzeyinde bulunan Darend'e'yi (Turanta) ele geçirmesi Müslümanların fetih hareketleri zincirindedir. Aynı zamanda buranın alınması Maraş'ın güvenliği açısından da önemlidir. Bundan sonra Kemah'ı da ele geçiren İslâm orduları buradaki Ermenileri, Maraş ve Malatya taraflarına yerleştirmişlerdir.¹⁶

Müslümanların gerçekleştirdikleri Anadolu fetihlerinde önemli bir yeri bulunan Mesleme b. Abdülmelik, 87/706 yılında Bizans'a karşı gaza yaparak Massisa (Misis) dolaylarındaki Susane'de pek çok kişi öldürmüş ve bazı kaleleri fethetmişti. Yine bu yıl içerisinde Hişam b. Abdülmelik de Anadolu'da fetih hareketlerinde bulunarak, buralardaki Bolis¹⁷ ve el Hades gibi birtakım kaleleri fethetmiş; Arab-ı müsta'rabe'den (aslen Arap olmayıp, sonradan Araplaşmış olanlara verilen isim) bin kadar savaşçı öldürmüş, onların çocuklarını ve kadınlarını da esir almıştır.¹⁸

Bizans İmparatorluğu tahtına, aslen Maraşlı olan ve Bizans hükümdarlar sülalesinden Isauria sülalesinin de kurucusu olan, III. Leon geçmiştir (99/717). Bu dönemde Bizans ve Emevî çatışmaları, Maraş üzerinde her zamankinden daha da şiddetli bir şekilde devam etmiştir. Çünkü III. Leon çocukluğunun geçtiği Maraş'ta daha önce Araplarla birlikte yaşamış, onların dilini öğrenmiş ve İslâm kültürüne vâkıf biriydi. Bu nedenle o, kendi zamanında Bizans ülkesinde Hz İsa ve Meryem ile Hıristiyan azizleri temsil eden ikonaları (resimleri) yasakladı. Ayrıca III. Leon'un, doğduğu ve aile bağlarının bulunduğu Maraş bölgesini ele geçirmek için şiddetli bir mücadeleye girişmiştir.¹⁹

¹⁴ A'mak: Antakya ve Maraş arasındaki bir vadinin ismidir.

¹⁵ Belâzurî, **Fütûh**, s. 271; Wellhausen, **Arap Devleti ve Sükûtu**, s. 105

¹⁶ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 80

¹⁷ Halep ile Rakka arasında bir şehirdir. Ya'kut, **Mu'cemu'l Büldân**, C. I, s. 390

¹⁸ İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C.IV, s. 203

¹⁹ Ostrgorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 158; Avcı, **İslâm- Bizans İlişkileri**, s. 153

Bu dönemde Emevî tahtında bulunan Ömer b. Abdülaziz, 100/718–19 yıllarında Bizans taarruzundan çekindiği için Darende'yi boşaltarak burada yaşayan halkı, Malatya'ya iskân etmişti. Onun bu düşüncesinde, Bizans'ın yukarıda belirtildiği şekilde bölgeye olan taarruzunun artmış olması da etkili olmuş olmalıdır. Ömer b. Abdülaziz, aynı şekilde Misis'i de tahliye etmek istemiş ve Misis kalesinden başka Misis ile Antakya arasındaki diğer bütün kalelerin de tahribini emretmiştir. Halife, bu kalelerin stratejik ehemmiyeti hususunda bilgilendirildikten ve bu kaleler olmaksızın Suriye sınırlarının korunamayacağı hususunda ikna edildikten sonra bu kararından vazgeçmiştir.²⁰ Bununla beraber Müslümanlardan Misis Kalesini ilk inşa eden kişi Abdülmelik b. Mervan olup, oğlu Abdullah'a verdiği talimatla bu işi gerçekleştirmiştir. Ömer b. Abdülaziz ise buranın kasabası olan Keferbeyya'ya bir meşid inşa ettirmiştir.²¹

Emevî tahtına geçen Hişam b. Abdülmelik, daha hilafetinin başlangıcında Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen üçüncü İstanbul seferinden sonra duraklamış olan Anadolu seferlerini ciddiyle ele almış, hudut istihkâmlarına yeniden önem vermiş, yaz mevsiminde bir birine yakın istikametlerde iki veya üç sefer yaptırmıştır. Bu dönemde Anadolu seferlerinin başında Hişam'ın oğulları Muâviye ve Süleyman'ın komutan olarak görev aldıkları görülmektedir. 112/730–731 yılındaki Anadolu seferinde Muâviye b. Hişam, Bizans arazisine girmeye muvaffak olamayarak Maraş civarındaki A'mak (Maraş ile Antakya arasındaki vadiye verilen isim)'ta beklemekle iktifa etmiştir. Maraş, bu dönemde de Anadolu'nun kilidi olduğu gibi, Müslümanların da sığındıkları ve Bizans'a karşı hücumla geçtikleri serhat şehirlerinden biri olmuştur.²²

2.3. Muhammed b. Mervân Dönemi (127–132/644–650)

III. Yezid'den sonra Emevî tahtına kardeşi İbrahim b. Velid geçmişti. Fakat onun hilafeti de uzun sürmedi. Zira bu sırada el Cezire, Azerbaycan ve Ermeniyeye valisi olan Muhammed b. Mervân buna karşı çıkmış ve 744 yılının Aralık ayında Dımaşk'ta kendisine biat ettirmek suretiyle hilafeti ele geçirmişti. Son Emevî halifesi

²⁰ Uçar, *Arapların Anadolu Seferleri*, s.174

²¹ İbnü'l Fakîh, Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed el Hemedanî, *Kitabu'l Büldân*, (Neşr. M. J. De Gooje), Leiden, 1967, s. 162

²² Ya'kubî, *Tarih*, C.II, s. 328; Uçar, *Arapların Anadolu Seferleri*, s.176–178

olan Muhammed b. Mervân'ın hayatı devlete hâkim olmak için verdiği, bitmez tükenmez mücadelelerle geçti. Muhammed'in yukarıda bahsettiğimiz iç karışıklarla uğraşması ve özellikle de Hıms halkıyla savaştığı sırada, Bizanslılar harekete geçerek sınır bölgelerine ve Maraş'a yönelik saldırılarda bulundular (129/746). Bu sırada Bizans tahtında III. Leon'un oğlu, V. Konstantin (741–755) bulunmaktaydı.²³

Hilafeti ele geçirdikten sonra merkezlere vali atamasında bulunan Muhammed b. Mervân, el-Kevser b. Züfer b. el Hâris el Kılâbî'yi de Maraş'a vali olarak atamıştı.²⁴ Vali el Kevser, Bizans'ın bu saldırısına karşı koyacak güçte olmadığından kaleye çekilerek savunmaya geçti. Bu sırada halifeye haber yollayarak ondan Bizans'ın bu hücumuna karşı kendisine yardım gönderilmesini istedi. Halife Muhammed b. Mervân ise bu sırada Hıms isyanı ile uğraştığından dolayı ona yardım gönderecek durumda değildi. O, Maraş halkı ve valisinden, istedikleri yardımı göndereceğini fakat bunun için Bizans'ın bu taarruzuna karşı biraz sabretmelerini ve aynı zamanda direnişe devam etmelerini istedi. Fakat bu mümkün olmadı. Bizans'ın baskısına daha fazla dayanamayan şehir halkı teslim oldu. Şehir halkı burayı terk etmek şartıyla Rumlarla anlaştilar. Bunun üzerine Müslümanlar aileleri ile birlikte el Cezire ve Kinnesrîn ordugâhına sığınmışlar, Bizanslılar ise Maraş'ı yakıp yıkmışlardı. Bunun akabinde seferine devam eden Bizans İmparatoru V. Konstantin, Maraş'tan hareketle Suriye'nin hemen kuzeyine kadar uzanan bölgeleri dolaşarak, akrabaları olduğu gerekçesiyle bölge halkının bir kısmını Trakya'ya götürdü.²⁵

Bütün bu uğraşlarına ve meşguliyetine rağmen Muhammed b. Mervân, Anadolu seferlerine devam etti. Nitekim Maraş'ın bu tahribinin ertesi yılında (130/747–488) Velid b. Hişam'ın, Anadolu'ya Sayfîye seferine çıktığını ve daha sonra Maraş'a gelerek daha önce Bizanslılar tarafından tahrip edilip, yıkılan şehrin kalesini yeniden tamir ve tahkim ettirdiğini görüyoruz.²⁶

Bu Emevî halifesi, Maraş'a büyük ehemmiyet vererek, sürekli Bizanslıların saldırılarına uğrayan, Müslümanlarla, Hıristiyanlar arasında devamlı el değiştiren şehirde, hâkimiyetini sağlamlaştırmak istiyordu. Bunun için de hem kalenin surlarını yaptırmış, hem de şehri bir dış sur ile çevirmiştir. Bu sur, halifenin isminden dolayı

²³ Belâzurî, **Fütûh**, s. 271

²⁴ Belâzurî, **Fütûh**, s. 271

²⁵ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirliilere Kadar Maraş**, s. 81

²⁶ İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C.IV, s. 566

“Mervânî” olarak isimlendirilmiştir.²⁷ Şehrin inşası için Rum ve Şam bölgesinden inşaatçılar getirilmiş ve bu çalışmanın sorumluluğu Velid b. Hişam ve Ziyad b. Ebî Verd adlı kişilere verilmiştir. Maraş’a yerleştirilmek üzere iç bölgelerden nüfus nakledilmiştir. Ancak Emevîlerin son yıllarındaki çalkantıları ve Abbasî ihtilâlleri ve Emevîler arasında cereyan eden savaşların ortaya çıkardığı boşluktan faydalanan Bizanslılar, Maraş’ı tekrar ele geçirmek üzere Hades, Maraş, Elbistan geçidinden saldırıya geçti.²⁸

Bizanslılar, bu saldırılarında pek fazla bir şey elde edemediler, sadece Maraş ve diğer sınır garnizonlarını tahrip ettiler.²⁹ Bizanslıların tahrip amaçlı ikinci saldırısı 137/754’da olmuş ve şehir yeniden tahrip edilmiştir. Bizans’ın bu saldırılarının temelinde, biz hakim olamasak da, Müslümanlar da hâkim olmasınlar zihniyeti ile bölgedeki Müslümanların gözünü korkutarak bu bölgeleri terk etmelerini sağlamaktan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.³⁰

Emevîlerin 90 yıllık iktidarları döneminde, sürekli olarak Bizanslılar ile Araplar arasında el değiştiren Suğur bölgesi şehirleri savaş alanı haline gelmişti. Can güvenlikleri olmayan insanlar bu bölgeyi terk etmekteydiler. Müslümanlardan buralarda oturanlar daha ziyade gönüllü olup, Bizans’a karşı gaza etmek isteyenlerden oluşmaktaydı. Diğer taraftan Müslümanlar fethettikleri Suğur şehirlerinde yaşayan Hıristiyan ahalinin bir kısmını göçe zorlasalar bile bir kısmını da zimmî statüsüne almışlardı. Müslümanların bu uygulaması neticesinde, zimmîlerle Müslümanlar rahat ve huzur içerisinde bir arada yaşamaktaydılar. Ancak söz konusu bölge, Bizanslılar tarafından yeniden alındığında Müslüman halk ya katlediliyor, ya da Suriye’ye çekilmek zorunda bırakılıyordu. Bizanslılar, aynı zamanda Süryanî, Nastûrî ve Ermenî gibi kendi mezheplerinden olmayan Hıristiyan halkı da bölgeden sürgün ediyorlardı. Çünkü bu gruplar, Bizanslıların mezhep taassupları yüzünden İslâm idaresini, Bizans idaresine tercih ediyorlardı.³¹

²⁷ Yakut, **Mu’cemü’l Büldân**, C.II. s. 698; Demir, **İslâm’ın Anadolu’ya Gelişi**, s. 52; Honigmann, **Bizans Devleti’nin Doğu Sınırı**, s. 33

²⁸ Yinanç, “Maraş Emirleri”, s. 283–299; Belâzurî, **Fütûh**, s. 273

²⁹ Demirci, “İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş”, s. 319–331

³⁰ Honigmann, “Maraş”, s. 313

³¹ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 82

2.2. Abbasîler Zamanı

2.2.1 Ebu Cafer el Mansur Dönemi (136–158/754–775)

Abbasilerin, Emevîlere karşı başlattıkları iktidar mücadelesi ve neticesinde bu sülaleyi hâkimiyetten uzaklaştırarak kendi hâkimiyetlerini kurmuşlardı. Hâkimiyet değişikliği nedeniyle Müslümanlar arasında ortaya çıkan kargaşadan faydalanmak isteyen Bizans kuvvetleri, bu tarihlerde tekrar sınır bölgelerine hücum etmişlerdi. Onlar bu saldırıları neticesinde ise Maraş'ı ele geçirmişlerdi. Bizans'ın bu saldırıları ve Maraş'ı tekrar ele geçirmelerinin 137/ 754'ye doğru olduğu anlaşılmaktadır.³²

Abbasîler, ülke içerisinde asayişî sağladıktan sonra seleflerinin yaptığı gibi Suğur bölgelerine büyük bir ehemmiyet verdiler. Çünkü buralar elde tutulmadan Suriye'yi elde tutmak veya o bölgede tam bir hâkimiyet sağlamak mümkün değildi. Bu nedenle daha Abbasîlerin ilk zamanlarında, Ebu'l Abbas'ın, bölgede bulunan İsa b. Ali'den bölge nüfusunun tespit edilmesini istediği görülmektedir.³³ Çünkü Abbasîler, Müslümanlarla-Bizanslılar arasındaki çatışmalar nedeniyle harap olan ve nüfusu epeyce azalan Suğur şehirlerini, yeniden yerleşime açıp mamur hale getirmeye karar vermişlerdi. Bu zamana kadar Suğur bölgesindeki yerleşim alanları daha çok kale ve ribatlardan oluşurken, Abbasîler dönemiyle birlikte şehirler kurulup insanlar buralara yerleştirilmeye başlanmıştır.³⁴

Bu doğrultuda, Halife Ebu Cafer el Mansur, amcası Sâlih b. Ali'ye, Maraş şehrini imar ve tahkim etmesini emretti. Şehri iskân edebilmesi için de ikta' (ulufe) tahsis edeceğinin sözünü verdi. Böylece, halife diğer şehirlerin halkını burada iskân ettirme yoluna giderek her taraftan birçok ailenin evlerini buraya nakletmesini sağlamış oldu.³⁵

İskân çalışması sadece birkaç şehirle sınırla kalmamış, bilakis, Abbasîler kurulduktan kısa bir süre sonra, 141–158/758–759,774–775 yıllarını takip eden 40 yıl içerisinde detaylı ve planlı bir program ile bölgedeki bütün sınır kalelerini tekrar

³² Honigmann, “Maraş”, C.VII, s. 313

³³ Ya'kubî, **Tarih**, C.II, s. 362

³⁴ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 83

³⁵ Yinanç, “Maraş Emirleri”, s. 283- 299; Belâzurî, **Fütûh**, s 272

tahkim etmişlerdir.³⁶ Tahkim edilen ve iskân çalışması yapılan bazı şehirler; Misis, Adana, Keferbiyya, Tarsus, Maraş ve Hades gibi yerlerden oluşmaktaydı.³⁷

Abbasîler, 152/769 yılında askeri keşif kollarının, Bizanslılar tarafından esir alındığını haber alarak, Maraş'a doğru harekete geçtiler. Bu sefer sonucunda Müslümanlar, bu birliği tehlikeye sokan ve Bizans'a, Müslümanlar hakkında istihbarat veren buranın Hıristiyan halkını esir alarak Remle'ye götürmüş ve oraya yerleştirmişlerdi.³⁸ Diğer taraftan İslâm orduları Tarsus, Adana, Mersin, Maraş, Elbistan, Samsat ve Malatya'ya kadar olan hattı tamamen ele geçirmişlerdi. Bizanslıların, Orta Anadolu'dan Güneydoğu Anadolu ve Suriye'ye geçiş kapısı olarak kullandıkları Elbistan ile Hades arasındaki Derb'ül Hadid denilen Akçaderbent de bu günlerde Müslümanların eline geçmişti. Bu geçidin yakınlarında ise Müslümanlarla, Bizanslılar arasındaki mücadelelerin yoğun olarak yaşandığı ve stratejik konum itibariyle önemli bir şehir olan el Hades şehri bulunmaktaydı.³⁹

Abbasîler, bu coğrafyayı kendi hâkimiyetlerine alabilmek için bölgede faaliyetlerini yoğun bir şekilde devam ettirmişlerdir. Bizanslılar da, bu saldırı ve faaliyetlere karşı kendi stratejisini geliştirmiştir. Bizans'ın bu stratejisinin temelinde yatan düşünce, bölgedeki Müslümanları sindirmektir. Bu amaçla Müslümanların içine düştüğü karışıkları fırsat olarak değerlendirmekten geri durmamıştır. Bu durumun önüne geçmek için Abbasîler yoğun bir çalışma yaparak ve Müslümanlar arasındaki kargaşalığa son vererek, Müslümanlar aleyhine devam etmekte olan durumu yeniden Müslümanlar lehine tesis ettiler. Bu nedenle yapılan seferlerden birine çıkan Züfer b. Asım b. Abdullah b. Yezid b. el Hilâlî komutasındaki İslâm ordusu, 154/770–771 tarihinde Misis taraflarına girmiş bir kısım çatışmalardan sonra ele geçirdikleri ganimetlerle birlikte Maraş taraflarını da dolaştıktan sonra geri dönmüştü. Böylece Müslümanlar, bölgede varlıklarını ve hâkimiyetlerini Bizans'a bir kez daha kabul ettirmişlerdi.⁴⁰

³⁶ Demirci, "İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş", s. 319–331

³⁷ İbni Kesîr, Ebu'l Fida İsmail b. Ömer, **el Bidaye ven Nihaye**, (Terc. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1995, C. X, s. 130; Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 83

³⁸ el Farac, **Abu' l Farac Tarihi**, C.I, s. 200; Honigmann, "Maraş", C.VII, s. 313

³⁹ Sümer, "el Hades (Göynük) Şehri", s. 4–8

⁴⁰ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 283

2.2.2. Halife el Mehdî Dönemi (158–169/775–785)

Muhammed b. Mansur el Mehdî, hilafeti döneminde (159–169/775–785) Maraş'taki asker sayısını artırdı. Bu halife, aynı zamanda buraya Müslüman halk iskân ederek, burada tutunmanın temeli ve hâkimiyetin devamlılığı açısından önemli bir husus olan Müslüman unsurun yerleştirilmesine önem vermiştir. Böylece o, Abbasîler ile Bizanslılar arasındaki sınırı kuvvetlendirmiş oldu. Müslümanların bölgedeki bu faaliyetlerine karşılık olarak, Bizans imparatoru IV. Leon da, Mihail komutasında 80.000 kişilik bir ordu hazırlattı.⁴¹ Dönemin kaynakları bu rakamı verirken, daha sonraki araştırmacılar ise bu rakamın 100.000 olduğunu söylemektedirler.⁴²

Mihail komutasında 161/777 yılında harekete geçen bu ordu, Hades Boğazından geçerek Maraş'ın hemen önünde bulunan Maraş Ovasına geldi. Bu arada rast geldikleri köy ve kasabaları yakıp, Müslümanların bir kısmını öldürüp, bir kısmını da esir ettikten sonra Maraş ovasına indiler. Bundan sonra ise Maraş Kalesi'ne dayanan bu ordu, şehri muhasara etti. İsa b. Ali bu sırada, şehrin amili vasfıyla şehrin idaresini yürütüyordu. İsa, bu yıl Bizanslılarla savaşmış ve onlara bir takım kayıplar verdirmişti. Bundan olsa gerektir ki; Bizanslılar böyle kalabalık bir orduyla gelmişlerdi. Maraş'ı muhasara altına alan Bizans'ın bu kalabalık ordusuna rağmen İsa, teslim olmadı ve şehri savundu. Bu savunma savaşı sırasında Bizanslılar, Müslümanlardan 8 kişiyi öldürmüşlerdi. Bütün çaba ve gayretlerine rağmen Mihail, surları aşip şehri ele geçiremedi. O, Maraş'ın ele geçirilmesinden ümidini kesmişti. Bu arada 161–163/ 777–778 yılında yaz seferine Sümâme b. el Velid el Abbasî çıkmış ve Merc-i Dâbık'a gelip orada konaklamıştı. Bizanslıların, Mihail komutasındaki ordusunun, Maraş'a doğru geldiğini öğrenen Sümâme, Mihail üzerine, komutanlarından Mülâle b. Hikmeti gönderdi. Mihail ise gelmekte olan İslâm ordularının haberini almış bulunmaktaydı Hem bu sebeple hem de şehrin düşürülemediği nedeniyle Mihail muhasarayı kaldırdı. Daha sonra şehrin kuzeybatı tarafındaki Ceyhan nehrine doğru geri çekilmek zorunda kaldı. Mülâle b. Hikmet ile Bizanslılar, Hades geçitlerinde karşı karşıya gelmişlerdi. İki ordu arasındaki şiddetli çarpışmada, Müslüman askerler ağır bir yenilgi aldıkları gibi komutanları Mülâle b.

⁴¹ Belâzurî, **Fütûh**, s. 272

⁴² Honigmann, "Maraş", C.VII, s. 313

Hikmet'te şehit düştü. Bizanslılar aynı zamanda Abbasî serhatlarındaki Müslüman topraklarını yağmalayarak tahrip etmişlerdir.⁴³

Halife el Mehdî, Müslümanların bu mağlubiyetinden çok müteessir olduğundan bir sonraki sene, yani 162/ 778–779'da Abbasî ordusunun kudretli komutanı Hasan b. Kahtâbe'yi, gönüllülerin dışında, 80.000 kadar askerle Anadolu'ya gönderdi. Bunun yanında diğer Suğur emirlerini de onun maiyetine vererek bu orduyu iyice güçlendirdi. Anadolu'ya giren Hasan b. Kahtâbe, rast geldiği yerleri tahrip ederek, yağmaladı. Bizanslılar, Hasan b. Kahtâbe'ye karşı çıkmaya cesaret edemediler. Dönüşte ise Bizanslılar tarafından daha evvel tahrip edilen, Maraş ve Hades şehirlerine uğrayan Hasan b. Kahtâbe, Bizanslıların Hades geçidinden İslâm topraklarına girdiğini öğrenmiş ve buraya gelerek bizzat kendisi de Hades'i görmüş oldu. Bu esnada el Hades, Bizanslıların saldırıları neticesinde tahrip olduğundan harap bir halde bulunuyordu. Hasan b. Kahtâbe, Bağdat'a dönüşünde ise Hades ile birlikte Tarsus'unda yeniden inşa ve iskânını halifeye bildirdi. Çünkü bu şehirler tamir edilip içerisine askerî garnizonlar iskân edilirse, Bizans'ın bu bölgeye olan saldırıları durdurulmuş olacaktı. Halife el Mehdî de bu görüşü yerinde gördüğünden, bahsedilen bu şehirleri yeniden inşa ettirdi.⁴⁴

Müslümanların bu akınlarında, sadece askerî olarak değil, aynı zamanda ilmi ve kültürel olarak da bölgede faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. Onlar, İslâm kültür ve düşüncesini de bölgeye taşıma gayreti içerisinde olmuşlardır. Hasan b. Kahtâbe'nin Anadolu'ya yaptığı seferinde, yanında ilim adamlarının da yer aldığı görülmektedir. İşte bu akınlar sırasında gelen ilim adamı ve Muhaddis olan, Mendel el Anezî el Kufî ve Mu'temir b. Süleyman Basrî de onun yanındaydı. Dolayısıyla Hasan b. Kahtâbe'nin verdiği kararlarda, onların da görüşlerinin alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Hasan b. Kahtâbe'nin bu tavsiyesinden sonra el Hades şehrinin yeniden imar ve inşası el Cezire ve Kinnesrîn valisi Ali b. Süleyman b. Ali uhdesine verildi. el Mehdî'nin yeniden imar ettiği Hades Şehri, onun adına nispetle Mehdiyye ya da Muhammediye olarak adlandırıldı. Fakat bu ismin pek fazla kullanılmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁵

⁴³ Belâzurî, **Fütûh**, s 272; İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C. V, s.157

⁴⁴ Belâzurî, **Fütûh**, s 272; Yinanç, "Maraş Emirleri", s. 283–299; Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, s. 56

⁴⁵ Belâzurî, **Fütûh**, s 273

Halife el Mehdî, 163/780 yılında oğlu el Hâdî'yi Bağdat'ta naip olarak bıraktıktan sonra, diğer oğlu Harun ile beraber, İran, Horasan ve Türkistan'dan topladığı büyük bir ordu ile Anadolu'ya sefere çıktı. Afşin (Arabissos)'e kadar ilerleyen halife otağını buradaki Puraman (Hurman) Nehri kenarında kurmuştur. Hatta burada bir şehir inşa etmek istemiş ise de bu isteğini gerçekleştirmeye zamanı olmamıştır.⁴⁶

Halife el Mehdî'nin, 165/781–782 yılında da Bizans topraklarına yaptığı seferleri devam ettirerek, oğlu Harun er Reşid'i Anadolu'ya gönderdiği görülmektedir. Harun, bu seferinde İstanbul surları önüne kadar gelmiş ve Bizans'ı muhasara altına almıştı. Bizanslılar, çaresiz kalarak Harun er Reşid ile bir takım vergiler vermek şartıyla anlaşmak zorunda kaldılar. Harun er Reşid ile Bizanslılar arasında yapılan bu anlaşma otuz iki ay devam etmiştir. Fakat Bizans, bu anlaşmayı 168/ Ramazan, 785 Mart'ında bozmuştur.⁴⁷

Halife el Mehdî, 169/785 yılında vefat etti. Onun yerine oğlu Musa el Hâdî geçti. el Hâdî'nin ilk icraatı, el Cezire ve Kinnesrîn valisi Ali b. Süleyman'ı azletmek olmuştur. Onun yerine bu bölgeye, Muhammet b. İbrahim b. Muhammed b. Ali'yi vali olarak tayin etti. Ali b. Süleyman, azledildiği sırada el Hades şehrinin daha önce başlatılan tamiri bitmişti. Bölgenin yeni valisi Muhammed ise buraya Şam, el Cezire ve Horasan halkından kırk dinar maaşla askerler tayin etti. Ayrıca bu askerlere ikta' yoluyla evler verdiği gibi her birine üç yüz dirhem bağışladı. Bunun yanında Ali b. Süleyman da şehri inşa ederken 4.000 asker için para ayırmış ve onları şehre yerleştirmişti. el Hades şehrinin imar ve iskânı yeni vali döneminde de devam etmiştir. Bu doğrultuda, Hades'e sınır olan Malatya, Samsat, Keysum, Dülük ve Ra'bân'dan 2.000 kişi nakledilerek burası şenlendirilmeye çalışılmıştır.⁴⁸

el Hades Şehri'nin inşasının tamamlanmasından bir yıl sonra, bölgede kış mevsimi oldukça yağışlı geçmişti. Şehir, inşa edilirken taş ve tuğladan değil de kerpiçten yapıldığından, yağın yağmur ve kar suları şehre zarar vermişti. Diğer taraftan Bizanslılar da, büyük bir ordu ile şehre (el Hades) doğru yürüdüler. Şehir, savunma surlarının ve diğer duvarlarının sağlam yapılmaması nedeniyle Bizans hücumuna karşı, istenilen şekilde bir mukavemet yapılamamıştı. Müslümanların bu

⁴⁶ el Farac, **Abu' l Farac Tarihi**, s. 204

⁴⁷ İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C. V, s. 165

⁴⁸ Belâzurî, **Fütûh**, s. 273 -274

zaafını güzel bir şekilde değerlendiren Bizans Ordusu, şehri istila ederek, şehrin camisi başta olmak üzere şehri tahrip ederek, yağmaladılar. Bizanslılar, bu istilada kalıcı olmayarak, yağmaladıkları mallarla geri döndüler. Bu arada durumu öğrenen halife Musa el Hâdî, el Müseyyib b. Züheyr ile Ravh b. Hâtim ve Hamza b. Mâlik komutasında bir orduyu göndermeye karar verdi. Fakat ordu sefer hazırlıklarını yaparken halife vefat etmişti. Bu nedenle bu ordu şehre yardımda bulunamadı. Buna rağmen nüfus nakli devam etmiş, Bizans sınır boyuna Abbasîler tarafından iskân ettirilenlerin sayısı aşağı yukarı 25.000 kişiyi bulmuştu.⁴⁹

2.2.3. Harun er Reşid Dönemi (170–193/786–809)

Musa el Hâdî'den sonra Abbasî tahtına geçen kardeşi Harun er Reşid, el Cezire ve Şam valisi olan Muhammed b. İbrahim'e mektup yazıp, onu, görevinde bıraktığını bildirdi. Diğer taraftan kardeşi Musa el Hadî'nin hazırladığı orduyu göndererek tahrip edilen Hades şehrinin tamir edilmesini ve oraya askerler yerleştirilmesini ve bu askerlere ikta' yoluyla evler ve topraklar verilmesini ayrıca Göksu (Sanca) Nehrinin batısında kalan bütün kiliselerin yıkılmasını istemiş fakat zamanın kadısı Ebu Yusuf, buna karşı çıkmıştır. Ebu Yusuf, kilise ve havraları olduğu gibi bırakmak gerektiğini daha önceki uygulamaları hatırlatarak halife'ye izah etmiştir.⁵⁰ Bunun üzerine halife bu kararından vazgeçmiş fakat Keysum'da bulunan büyük kilise içerisindeki 15 heykel yıkılmıştı. Buradan çıkan taşlarla da Bizanslılar tarafından daha önce yıkılan el Hades, yeniden inşa edildi. Şehrin inşaatı tamamlandıktan sonra buraya yerleştirilmek üzere birçok asker ve nüfus getirildi.⁵¹

Harun er Reşid, hudut kumandanlarını senede bir iki defa Anadolu'ya sefere gönderiyordu. Kendisi ise iki senede bir bizzat seferlere katılmakta idi. Nitekim 191/806–807 senesinde Herseme b. Ayan'ı büyük bir ordu ile Anadolu'ya sayfiye seferine gönderirken, kendisi de, Maraş'ın sekiz fersah Güneydoğusunda bulunan Hades'e kadar gelmişti. Diğer taraftan Ermeniye valisi, Said b. Müslüm b. Kuteybe el Bahilî'yi buradan alarak Maraş amilliğine tayin etti. Bu arada Bizanslılar, Maraş'a

⁴⁹ Belâzurî, **Fütûh**, s.274; el Farac, **Abu' l Farac Tarihi**, C.I, s. 205; Demirci, “İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri Olarak: Maraş”, s.319–331

⁵⁰ Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, “Cami”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, C. IV, s. 46–56

⁵¹el Farac, **Abu'l Farac Tarihi**, C.I, s. 205; Belâzurî, **Fütûh**, s. 274

saldırılarda bulunarak bölgeden elde ettikleri ganimetlerle dönmüşlerdi. Harun er Reşid, Tarsus, Hades ve Malatya beldelerinin mevcut amillerini azlederek yerlerine daha muktedir olanlarını getirdi.⁵²

Harun er Reşid, aynı zamanda şehri bizzat yerinde görmek ve Bizans'ın saldırılarına gözdağı vermek üzere el Hades'e geldi.(Ramazan191/807). Burada üç gün kalan Harun er Reşid, İbnül Esir'e göre Suğur bölgesinde bulunan kiliselerin yıkılmasını ve Hıristiyanların, Müslümanlar gibi giyinmemelerini de emretmiştir. Bunun nedeni ise onların, Bizans'ın Suğur bölgelerine yaptığı saldırılarda onlara destek vermeleri idi. O, böylece Hıristiyanlarla, Müslümanları birbirinden ayırmayı hedefliyordu.⁵³

Harun er Reşid tarafından atanan Maraş'ın yeni valisi Said b. Müslüm b. Kuteybe'nin valiliği zamanında Bizanslılar, bu şehir ve buraya yakın olan diğer bölgelere saldırılarda bulundular (192/808). Maraş amili olan Said b. Müslüm b. Kuteybe, karşı çıkmaya cesaret edemeyerek kalede kuvvetli bir savunma yaptı. Bizanslılar, Said b. Müslüm b. Kuteybe'nin yaptığı bu savunmayı aşamadılar ve geri çekildiler. Ertesi sene (193/809'da) ise Maraş amili Said b. Müslüm b. Kuteybe, Bizanslılar üzerine karşı sefere çıkarak bazı fütuhatta bulundu.⁵⁴

Halife Harun er Reşid'in, bölgede bazı idarî düzenlemelerde de bulunduğu görülmektedir. Daha önceleri Suğur şehirleri, el Cezire ve Kınnesrîn vilayetlerine bağlı iken halifenin bölgede yaptığı bu idarî düzenlemeler neticesinde Suğur ayrı bir vilayet (eyalet) haline getirilmiştir. Bu yeni idarî bölgenin adına da Avâsım (koruyanlar) adını verdi. Avasım Valiliğine ise Sabit b. Nasr el Huza'i'yı tayin etti. Halife, Hades'in yöneticiliğine de Abdullah b. Malik'i atadı. İlk fethinden sonra Maraş ve Hades, idarî noktada Kınnesrîn'e bağlı iken⁵⁵ yeni idari düzenlemede Suğur valiliğine bağlanmıştır.

⁵² İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C.V, s. 283

⁵³ İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C.V, s. 283

⁵⁴ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 87

⁵⁵ Belâzurî, **Fütûh**, s. 188; Makdisî, Muhammed b. Ahmed, **Ahsenü't Tekâsîm** (Neşr., M.J.D.Gooje), Leiden,1877,s. 154; İstahrî, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed el Farisî el İstahrî, **el Mesalik'ül-Memalik**, Matbaat-ı Beril, Beyrut, 1927, s. 55

Me'mun ve Mu'tasım Dönemleri (198–218/813–833; 218–227/833–842)

Harun er Reşid'in vefatından sonra yerine oğlu Emin geçti (193–198;808–813). Fakat kısa bir süre sonra kardeşi Me'mun'la aralarındaki mücadelede vefat edince tahta kardeşi Me'mun geçmişti. Bu arada Keysum ve civarında Emin'e taraftar olan Benî Ukayl kabilesinden Nasır b. Şît, Emin'in valisi olarak bu bölgede bulunmaktaydı. Emin'in katlini duyunca, kendisi de hilafete karşı çıkararak civardaki şehir ve köyleri zapt etti. Me'mun ise hizmetine mükâfat olarak, vezir-i azam Fazl b. Sehl'in kardeşi Hasan b. Sehl'e bazı yerleri ikta' ettiği gibi Maraş ve Keysum taraflarını da ona vermişti. Buradaki karışıklığı bilen Hasan b. Sehl de, Nasır'la hiç uğraşmadan 199/814–815 Musul, el Cezire ve Maraş taraflarını Tahir b. Hüseyin'e tevcih ederek onu, Nasır b. Şît üzerine gönderdi. Tahir, Keysum yakınlarında Nasır'la yaptığı savaşı kaybederek Rakka'ya kadar çekildi. Nasır ise bu başarısından dolayı civarda daha da tanınmıştı. Diğer taraftan Irak'ta vuku bulan ayaklanmalar, Nasır'ın işini kolaylaştırmış ve Nasır çevresini daha da genişleterek Urfa ve Harran'ın da dâhil olduğu bölgeyi hâkimiyeti altına almıştı.⁵⁶

Müslümanlar arasında bu olaylar yaşanırken, Bizans İmparatorluğunda da, Abbasîlerde olduğu gibi benzer sıkıntılar bulunmaktaydı. İmparator Nikefor'un katlinden sonra tahta geçen Stavrik de, beş ay sonra Bulgarlar tarafından öldürülmüştü. Onun damadı olan Michael de, bir yıl hüküm sürdükten sonra gözleri kör edilince Bizans tahtına Leo geçmiş ve yedi buçuk yıl hüküm sürmüştür.⁵⁷ Bu nedenle, Müslüman sınırlarına Bizanslı kuvvetlerde eskisi kadar sık saldırılarda bulunamamaktaydı. Fakat iç çatışmalar nedeniyle bölgenin yine hareketli olduğunu ve savaş alanı olmaktan kurtulamadığını söyleyebiliriz.

Nasır b Şît, iyice kontrolden çıkıp, civardaki köy ve şehirlere saldırmaya başlayınca, Me'mûn, Abbasî ordusunda mühim bir savaşçı olan Şebib'i, 7.000 seçme askerle Nasır b. Şît üzerine gönderdi. Fakat Şebib de bir başarı sağlayamadığı gibi Nasır b. Şît'e mağlup olarak geriye döndü.⁵⁸

⁵⁶ Hakkı Dursun Yıldız(editör), **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Çağ Yay.,İstanbul, 1992, C. III, s. 183

⁵⁷ el Farac, **Abu' l Farac Tarihi**, C.I, s. 213

⁵⁸ el Farac, **Abu' l Farac Tarihi**, C.I, s.217

205/820–21 yılında Me'mûn, Tahir b. Hüseyin'i zaptiye nazırı, oğlu Abdullah'a da Rakka valiliğinin yanı sıra Mısır'ı da emrine verdi. Nasır b. Şît'in itaat altına alınmasını da söyledi. Bu halife, Bizans sınırına son derece önem verdi. Anadolu'da hâkimiyet kurmayı kendisine gaye edinmişti. Bu nedenle burasını Horasanlılarla doldurmuş ve Hudut şehirlerinin tamamını tamir ve tahkim ettirmişti. Nitekim kendisi de burada öldü.⁵⁹

Abdullah b. Tahir, 207–208/822–824 yıllarında, Nasır b. Şît ile devamlı muharebe halinde olmuştu. Öyle ki, Nasır b. Şît, 209/825 yılında Abdullah b. Tahir'in baskılarına dayanamayarak ondan barış talebinde bulunmak zorunda kaldı. Nasır, Abdullah'tan, suçunun bağışlanmasını istedi. Abdullah da, onun bu isteğini yerine getirerek, onu bağışladı.⁶⁰

Halife Me'mun'un, 215/830–31 ve 216/831–32 yıllarında peş peşe Anadolu'ya seferler yaptığı görülmektedir. Halife, Musul yolu üzerinden Menbic'e oradan da Merc-i Dâbık, Antakya, Misis ve Tarsus'a kadar gelmiş ve Bizans'ın tahrip ve tahliye ettiği Tvana (Niğde'ye bağlı Kilisehisarı)'yı yeniden inşa ederek içerisine asker konuşlandırmıştır. Seferine, Kayseri-Göksun ve Maraş üzerinden devam ederek Tarsus'a döndü. Burada da vefat etti(833).⁶¹

Me'mun'dan sonra Abbasî tahtına geçen kardeşi Mu'tâsım (218–227;833–842), Me'mun gibi düşünmeyerek onun Tvana'da yaptırdığı köşk ve derbentleri yıktırdı. Orta Anadolu'dan çekilerek Torosların güney eteklerine kadar geriledi. Elinde bulunan memleketleri muhafazaya ihtimam göstererek, buralardaki muhafızları artırdı. Surları ve kaleleri tahkim ettirdiği gibi derbentleri de güçlendirdi. Onun bu politikası sayesinde bir asırdan fazla bir zaman Suğur Bölgesi, Bizanslıların istilasına uğramadı. Suğur şehirleri de bu sayede gelişmeye başladı. Bu müddet içinde Suğur bölgesinde birçok ilmî şahsiyetler, mutasavvıf ve muhaddis yetişti. Fakat iki devlet arasındaki savaşlar tamamen neticelenmemişti. Bundan dolayı Mu'tâsım, bölgeye birçok Türk asıllı komutan ve asker de yerleştirdi.⁶²

⁵⁹ Yinanç, "Maraş Emirleri", s. 281- 299

⁶⁰ Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, s. 58

⁶¹ İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C. V, s. 455; Yinanç, "Maraş Emirleri", s. 281- 299; Gökhan- Kaya,

İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş, s. 89

⁶² Yinanç, "Maraş Emirleri", s. 281- 299; el Farac, **Abu' l Farac Tarihi**, C.I, s. 223; Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 33

Halifenin kendisi de, Bizans memleketlerine sefere çıkmaktan geri durmuyordu. 223/838 yılında Anadolu'ya, Tarsus'tan girerek iç kısımlarına kadar ilerlediği bir sefer yaptı. Bu sefer sırasında, kendisi 20.000 kişilik bir kuvvetle, ordu kumandanı Afşin'i de 30.000 kişilik başka bir kuvvetle farklı istikametten yolladı. Diğer taraftan Emir Ebu Said Muhammed b. Yusuf, 841'de Anadolu'ya gaza hareketinde bulundu. Ancak, Bizans Kuvvetleri onu geri püskürttükleri gibi Hades, Maraş ve Malatya çevresini de ele geçirdiler. Bölgeden birçok Müslüman esir ve ganimetlerle geri döndüler.⁶³

Abbasî hanedanında, Me'mûn'dan sonra Anadolu'ya en büyük ilgiyi Mu'tâsım göstermiştir. Mu'tâsım'dan sonra ise Suğur vilayetleri bazen doğrudan doğruya halifeye bağlı olurken, bazen de bölgede hâkimiyet tesis eden Mısır ve Suriye valilerine (Tolun ve Hamdân aileleri gibi) tabi olmuşlardır. Suğur valileri de çoğunlukla Tarsus'ta, bazen de Maraş yahut Malatya'da ikamet ediyorlardı. Bu nedenle bölgede Bizans saldırısı hiç eksik olmuyordu.⁶⁴

Rum imparatoru I. Basileios, 268/831–32 yılında Malatya üzerine yürümüş ve Suğur bölgesine yayılmayı düşünmüştür. Bu amaçla Zibatra (Doğanşehir) ve Samsat'ı aldı. Ancak Malatya Kalesi önünde Maraş ve Hades halkının yardımı neticesinde ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu beldelerin geri alınması ve Bizans kuvvetlerinin yenilgiye uğratılması Maraş ve Hades şehirlerini istiladan kurtarmıştır.⁶⁵

2.2.4. Abbasîler Dönemi Mısır ve Musul'da Kurulan İslâm Devletleri Zamanında Maraş

2.2.4.1. Tolunoğulları

Halife Mu'tâsım'ın hilafetinden itibaren Abbasî Devletinde, Türk kökenli emir ve askerler hâkim olmaya başlamıştı. Bu vesile ile Suğur bölgelerinde de Türk kökenliler, yapılan icraatlarda ön planda yer almaktaydı.⁶⁶ Bilhassa halife el

⁶³ el Farac, **Abu' l Farac Tarihi**, C.I, s. 226–229; Honigmann, “Maraş”, C.VII, s. 313

⁶⁴ Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, s.59; Yinanç, “Maraş Emirleri”, s. 281- 299

⁶⁵ İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C.V, s. 229; Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 92; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 221

⁶⁶ Yinanç, “Maraş Emirleri”, s. 281- 299

Mütevekkil (232–247;847–867) döneminde Abbasî ordusunda Türklerin sayısı daha da artmıştı. 860'lı yıllarda Abbasi halifelerinin güvensizliğinden istifade eden Türk asıllı emirler birbirleriyle nüfuz mücadelesine girişmişlerdi. Bu durumu gören Ahmet b. Tolun, Suğur'a giderek gaza ve ilimle meşgul olmaya karar verdi. Halife tarafından Tarsus valiliğine atanan Ahmet, halk ile yakın temasa geçerek onların sevgisini kazandı. Bu sırada, Tarsus ve çevresindeki Suğur şehirlerinde, İran, Horasan ve Türkistan'dan gelen savaşçı ve sûflerin toplanmasıyla nüfusun kalabalıklaştığı ve yaklaşık bir milyona ulaştığı görülmektedir. Tarsus'tan Maraş'a kadar uzanan bölgeyi kontrol eden Ahmet, 868 de Mısır'da müstakil bir devlet kurduğunda, Suriye bölgesine ek olarak Suğur'un idaresini de hâkimiyetine almıştır.⁶⁷ Bu tarihten 884 yılına kadar Berka'dan, Fırat'a kadar olan bölgeyi idare eden Ahmet'in, Halep ve Rakka taraflarına vali tayin ettiği kölelerinden Lülü, bu sırada Ahmet'e karşı ayaklandı. Lülü'nün isyanı neticesinde Tarsus ve Maraş bölgesi yeniden halife'ye bağlandı.⁶⁸

Bizans imparatoru I.Basileios, bizzat Erciyes Dağı eteğindeki Kayseri'den hareketle (264–877) Müslümanlar üzerine sefere çıktı. I. Basileios, Zibatra ve Samsat üzerinden geçerek, Keysum ve Ra'bân yolu ile Maraş üzerine bir taarruz planlamaktaydı. Ancak, Bizans Ordusu, Zamantı (Karmalas) nehrini geçerek Sarız (Saros) ve Göksun (Kukasos)'a varıp buradan Maraş'a yürümüştür. Maraş'a gelirken takip ettiği yol, bu gün yeri belli olmayan Kallipolis, Padasia ve Tarsus boğazlarını takip etmişti. Umumiyetle Kallipolis ve Padasia (Tekir Çayı kenarında yerleşim yerleri)'nin bulunduğu yerin Tekir Vadisinde Göksun'u, Maraş ile birbirinden ayıran düz bir hat istikametinde birleştiren bir yol üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Ayn-ı Zorba emîri, Ebu Abdullah b. Amr, bir Bizans garnizonuyla veya I. Basileios ile müttefik bir Emire malik olan Zibatra ve Samsat üzerinden Suriye'ye giren ve oradan da Keysum, Ra'bân ve Ardil yoluyla batıya Maraş'a gelen bir birlik tarafından geri püskürtülmüştü.⁶⁹

⁶⁷ Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, C.VI, s.59

⁶⁸ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 91

⁶⁸ Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, s. 60

⁶⁹ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 92; Honigmann, **Bizans'ın Doğu Sınırı**, s. 60

I. Basilios, Ceyhan Nehrini, Zeytun (Piramos) hizasından geçtikten sonra bu nehir kenarındaki el Kussuk Boğazını aşarak Bertiz (Paradeisos) Nehrini'de geçerek Müslüman topraklarına saldırmıştır. Bahsi geçen bu nehir Maraş'ın yukarısında Ceyhan'a karışan Bertiz veya Pertus çayı olmalıdır. Daha öncede buradan ilerleyen bir Bizans ordusu Maraş ve el Hades şehirlerini birkaç defa tahrip ettiği gibi bu seferde de aynı yöntemi uygulamışlardır.⁷⁰

Bizanslılar, 268/ 881- 882 tarihinde Maraş ve Hades üzerine bir saldırı daha planladıkları gibi, bu sırada bölgeye doğudan gelen Ermenileri de, Suğur bölgelerine yerleştiriyorlardı. Böylece Suğur bölgelerinde durum Bizans'ın lehine gelişme gösteriyordu. 100.000 kişilik Bizans kuvveti Müslümanların üzerine harekete geçerken aynı tarihte Malatya üzerine yürüyen diğer bir Bizans kuvvetine karşı Maraş'ta bulunan Müslümanlar yardım göndermiştir.⁷¹

Ahmet b. Tolun'un vefatı üzerine Musul Valisi, İshak b. Kundacık ile Sacoğulları'ndan Muhammed, Abbasî idaresini elinde bulunduran el Muvaffak (256–279/870–892)'in kışkırtmasıyla Suriye üzerine yürümüşlerdir. Ahmet'in oğlu Humâraveyh, bunları mağlup ederek bütün Suriye ve Suğur bölgesini geri aldı. Humâraveyh ile el Muvaffak'ın oğlu, Ebu Abbas arasında Suriye'de devam eden muharebelerde Abbasî ordusu yenildi. Ebu Abbas, önce Dımaşk'a çekilmiş, sonra Antakya üzerinden Tarsus'a ve oradan da Maraş'a gelip Keysum ve Samsat üzerinden Bağdat'a dönmüştür. Tolunoğulları yıkıldığı esnada (292/905) Suğur valisi olan Ebu Aşayir, zamanında Bizans komutanı Andrenikos, Maraş ve Tarsus taraflarını istila etmişti. Halife el Müktefi (289–395/902–908), Bizans'ın bu tecavüzünü defetmeye muvaffak olamayan Suğur Valisini azlederek yerine Rüstem b. Berdu'yu getirdi. Bizans Ordusu, 303/915–916 yılında bir kez daha Maraş bölgesine kadar gelerek yağma ve tahribatta bulundu. Bizanslılar, el Cezire bölgesinin sınırlarına hücum ederek Hısn-ı Mansur'a varmış burada bulunan Müslümanları esir almışlardı. Bu saldırı sırasında Müslümanlar bir hayli sıkıntılara uğramışlardı. Zira onları koruyacak ordu, o sırada el Hüseyin b. Hamdan ile meşguldü.⁷² Bu nedenle meydana gelen boşluğu dolduran ve Bizans ile iş birliği yapan Ermeni asıllı Mleh, -ki Maraş'ın kuzeyinden Zamantı'ya doğru uzanan

⁷¹ Demirci ,“İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri Olarak: Maraş”, s.319–331

⁷² İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C.VI, s. 448

bölgede Bizans'a bağlı temanın yöneticisiydi- Maraş bölgesini yağmalatıp Maraş'tan, Tarsus'a kadar olan bölgede 50.000 Müslüman'ı esir aldı. Abbasî Devleti'nin iç işlerinde meydana gelen bir takım karışıklıklar nedeniyle idarî boşluktan istifade ederek, birlikte hareket eden Bizanslılar ve Ermeniler bölgede egemen olarak faaliyette bulunmaktaydılar. Yukarıda bahsi geçen Ermeni Mleh, Maraş taraflarına doğru saldırıya geçerek şehirde karışıklıklar çıkarmış şehrin etrafından bir gurup insanı esir alıp geri dönmüştü.⁷³

Müslümanlar, Bizans ve Ermeni taarruzlarına ve tecavüzlerine karşılık vererek, 304-305-306/916-917-918 yıllarında Tarsus'tan Malatya ya kadar olan yerlere mukabil akınlarda ve taarruzlarda bulunarak Bizans'ın hâkimiyetine giren bu İslâm topraklarını geri almayı başardılar.⁷⁴

2.2.4.2. İhşidîler Dönemi

Tolunoğulları Devleti'nin yıkılmasından sonra Suğur bölgesi, Abbasîler tarafından gönderilen valiler tarafından idare ediliyordu. Tolunoğulları'nın son zamanlarında meydana gelen karışıklıklardan dolayı onların bölge ile alakadar olamamaları sebebiyle bölge halkı halifeye şikâyetle kendilerine vali göndermesini istediler. Halife Mu'tezit (279-289/892-902), Türk asıllı komutanlarından Muhammed b. Tugç'a, Dımaşk valiliği yanında Suğur valiliğini de tevdi etti. Muhammed daha sonra (935) Mısırda, İhşidîler adıyla müstakil bir devlet kurdu. Fakat İhşidîlerin, Mısır, Suriye ve Suğur bölgesindeki idareleri kısa sürmüştür. Halep, Tarsus ve Maraş yörelerini Tolunoğulları'ndan sonra idare eden ikinci Türk kökenli hanedandır.⁷⁵

Maraş ve civarında, Hicri III./9. asırda, Bizans ve Abbasî devletleri arasında devam eden savaşlar, IV. asırda daha da şiddetlendi. Bulgar tehlikesinin ortadan kalkmasından sonra Bizans'ın, Doğu orduları komutanı, Ionnes Kurkuas'ın idaresinde Anadolu'da Bizans taarruzu şiddetli bir şekilde başladı. Toros sınırı evvelde olduğu gibi şimdi de sabit kaldı. Savaş sahası ise Ermeniyeye ve özellikle

⁷³ İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C.VI, s.449

⁷⁴ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 93

⁷⁵ Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, s. 60; Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 94

Mezopotamya'yı da içine aldı. Bizans tarafından elde edilen ilk büyük başarı Malatya'nın zaptı oldu (318/931).⁷⁶ Bizanslılar, Anadolu'ya yerleşmiş olan Müslümanları çıkarmaya çalışırken, Müslümanlar ise ellerinde bulunan bu toprakları muhafaza etmek için gayret sarf ediyorlardı. Bizanslılar, 320/933–934 senesinden itibaren Müslümanlar karşısında galip gelmeye başladılar. Bizanslılar evvela Anadolu'nun doğu taraflarından Müslümanları çıkarmaya çalıştılar. Sonra da güneye yöneldiler. Bizans Orduları 322/936–937'de Malatya'yı, 323/938'de Maraş'ı zapt ve tahrip ettiler. Ta ki, Hamdânî ailesinden Seyfüddevle'nin bölgeyi yeniden alıp imar ve iskân etmesine kadar Maraş ve Hades yıkık ve harap bir halde kaldı.⁷⁷

2.2.4.3. Hamdânîler Dönemi

Hamdânîler, Musul ve Haleb civarında hüküm sürmüş olan bir hanedan olup, Benî Tağlib Kabilesi mensubu Hamdân b. Hamdûn'un 885'te Hâricîlerle birlik olup, Mardin'i ele geçirmesi ile tarih sahnesine çıktılar. Abbâsî halifelerinin hilâfet mücadelelerine karıştılar. Zaman zaman Bağdat'a dahi hâkim oldular. Büveyhîler, Ukaylîler, Mervânîler ve Fâtımîlerle münâsebetleri oldu. Hamdânîler, Musul ve Suriye merkezli olmak üzere ikiye ayrıldılar. Suriye'nin kuzey taraflarında Hamdânîlerin Haleb kolu kuruldu (333/944). Bunların Fâtımîler ve Bizanslılarla münasebetleri oldu. Hamdânîler, Arap Edebiyatının hâmisî olarak şöhret kazandılar. Özellikle Haleb kolunun kurucusu Seyfüddevle, şâirlere ihsanlarda bulundu ve şairleri sarayında ağırladı. Hamdânîlerin kurulduğu bölgelere bakılacak olursa, ticaret merkezlerine sahip olan münbit bölgelerde (Musul'dan Halep'e kadar olan bölge) hâkimiyet kurdukları anlaşılmaktadır.⁷⁸

Hamdânîler, bölgede hâkimiyet tesis ederken Abbasî halifeleriyle yaptıkları anlaşmalarında Suğur bölgesinin de, Bizans'a karşı koruma görevini de üstlenmişlerdi. Bu devletin Halep kolunu idare eden Seyfüddevle Ali b. Hamdân (334–356/945–967) zamanında, Bizanslılar ile Suğur bölgesinin hâkimiyeti yüzünden çetin mücadelelere girildi. Bir taraftan Büveyhîler diğer taraftan Bizanslıların hücumları Seyfüddevle'yi zor duruma sokmuştur. Bu zamana kadar

⁷⁶ Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s.258

⁷⁷ Yinanç "Maraş Emirleri", s.281- 299

⁷⁸ M.Sobernhaim, "Hamdânîler", **İA**, MEB Yay. İstanbul, 1987, C.IV, s.179–182

hudut eyaletlerindeki Müslüman askerler her sene yazın ve kışın Anadolu'ya gaza edegelmişlerdi. Fakat içerdeki bu karışıklık dolayısı ile bu tarihlerde hudutlara gerektiği şekilde bakılmadı. Seyfüddevle 333/944 yılından itibaren Halep'in kuzeyine doğru Hades ve Maraş'ın da içinde bulunduğu, o zaman Bizans hâkimiyetinde bulunan memleketleri ele geçirmişti. Fakat onun bu hâkimiyeti uzun sürmedi ve Bizanslılar, 334/945 yılında Maraş'ı tekrar ele geçirdiler, 337/948 yılında ise Hades'i ele geçiren Bizanslılar burasını tahrip ettiler.⁷⁹

Anadolu'ya her sene gazaya çıkan Seyfüddevle, bazen galip bazen de mağlup oluyordu. Seyfüddevle, 337/948–949 yılında da Bizans topraklarına bir sefer düzenleyip savaşmış, fakat mağlup olmuştu. Bu mağlubiyet üzerine Bizanslılar, Maraş'ı ele geçirmiş ve Tarsus halkına da saldırılar düzenlemişlerdi.⁸⁰

Bizans'ın, Hades ve Maraş'ı ele geçirmesi üzerine Seyfüddevle, 339/950 yılında 30.000 askerle Hades Geçidini aşarak Afşin (Efsus) üzerinden Zamantı, Harşana (Amasya) ve Şariha'ya kadar uzanan bir sefer yapmıştır. Bu seferinde buraları hâkimiyeti altına alamamış fakat etrafı tahrip edip bol miktarda ganimetle dönerken, Hades yakınlarındaki Derbü'l Cevzat ve el Enfor geçitlerinde (bu geçitler şimdiki Engizek Dağında olmalıdır) bölgede bulunan Bizans Valisi Domestikos'un tuzağına düşen Seyfüddevle, ağır kayıplar vererek geriye çekilmeye başlamıştır. Seyfüddevle'nin bu çatışmalarda askerlerinden 5.000 kişi şehit 3.000 kişide esir düşmüştür. Bu ağır mağlubiyet nedeniyle Araplar, bu olayı “gazaü'l-musibe”(musibetli gaza) olarak adlandırmışlardır (339/950). Seyfüddevle, Bizans'ın bütün engellemelerine ve taarruzlarına rağmen 331/943'den beri harap halde bulunan Maraş'ı yeniden inşa ettirmede başarılı olmuştur.⁸¹

Seyfüddevle, bütün bu olumsuzluklara ve mağlubiyetine rağmen bölgede tesis etmeye çalıştığı hâkimiyetinden vazgeçmiyordu. Bu nedenle 343/954–955 yılında harekete geçen Seyfüddevle, yine Bizans topraklarına gazaya çıktı. Birçok kimseyi öldürmüş, bir kısmını esir almış ve hayli ganimet elde etmişti. Diğer taraftan bölge valisinin oğlu Konstantin'i de öldürmüştü. Bunun ölümü Bizanslılara ağır gelmiş ve Seyfüddevle'den intikam almak için Bizans karşı atağa geçmişti. Bizanslılar, bölgedeki bütün askerini topladığı gibi Rus ve Bulgarların da içinde olduğu büyük

⁷⁹ Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, s. 61

⁸⁰ İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C.VII, s. 150

⁸¹ Yinanç “Maraş Emirleri”, s. 281- 299

bir ordu ile Suğur bölgesine doğru harekete geçmişlerdir. Buna mukabil Seyfûddeve'de, karşı harekete geçti. İki ordu el Hades yakınlarında karşılaşmış ve aralarında çok şiddetli savaş olmmmuştur. Neticede savaşı, Müslümanlar kazanmış ve Bizanslılar hezimete uğrayıp geri çekilirken, geride çok sayıda kayıp ve esir bırakmışlardı. Bizans'ın bölge valisinin torunu ve damadı da bu esirler arasında yer almaktaydı.⁸²

Seyfûddeve, 18 Ekim 954 tarihinde Hades şehrini yeniden inşa ve imar ettirdi. Burası daha önce yıkılarak harap hale getirilmişti. Buranın inşa ve imarı için Seyfûddeve bizzat ilgilendi. Bundan dolayı özel şairi el Mütenebbî, Hades'i ve onun başarısını öven bir kaside kaleme almıştır. Şehrin yapımı Kasım 954 de tamamlanmıştı.⁸³

Seyfûddeve, 345/956 yılında yine Hades bölgesindeki geçitleri aşarak Afşin-Elbistan üzerinden Sarız (Saros) ve Zamantı'yı geçip Kayseri bölgesine doğru ilerledi. Kızılırmak kıyısındaki Harşana kalesini kuşatan Seyfûddeve, burayı alamadı. Fakat kalenin etrafındaki evleri ve yerleşim yerlerini tahrip ederek geri döndü. Sadece çıkış yönü olarak Maraş ve Hades'i kullanan Seyfûddeve, dönüş yolu için Toros Boğazlarını tercih etmişti. Seyfûddeve Halep'e dönünce, Bizanslılar karşı atağa geçerek, Meyyafarikin bölgesini yakıp yıkarak, şehir halkını da esir aldılar.⁸⁴ Abbasîlerin de zayıflayıp gücünü yitirdikleri dönemlerde, bölgeyi tekrar kazanan Bizans Devleti de, istediği hâkimiyeti tesis etmede çok da başarılı olamadı. Bölge bundan sonra yerel idarecilerin hâkimiyetinde olup, bir devlet hâkimiyetinde olmadığından sürekli el değiştirir oldu.

⁸² İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C. VII, s. 165

⁸³ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirililere Kadar Maraş**, s. 96; Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, s. 62

⁸⁴ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirililere Kadar Maraş**, s.57; Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, s. 62

III. BÖLÜM

İLK FETHİNDEN SELÇUKLU HÂKİMİYETİNE KADAR MARAŞ'IN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI

3.1. Fethinden Sonra Maraş'ta İdarî, Sosyal ve Ekonomik Hayat

3.1.1. İdarî Yapı

Büyük İskender istilasıyla başlayan Helenistik devirde Makedonyalılar ve Grekler, büyük kitleler halinde Mezopotamya'ya kadar yayılarak bölgenin etnik çehresini renklendirdiler. Bunlar eskiden beri mevcut olan iskân mahallerinde, umumiyetle kendileri için eskiden alıştıkları sistemle şehirler kurdular.¹ İslâm fetihleri öncesinde Bizans'ın hâkimiyetinde bulunan Maraş'taki fizikî yapılanma da bu şekildeydi.

Müslüman fethin ananesine uygun olarak, eyaletleri fetheden orduların kumandanları umumiyetle zapt ettikleri yerlerin de valisi (emir ya da âmil) oluyorlardı. Ebu Ubeyde, fethettiği köyler ve kasabalar topluluğundan her birinin başına bir âmil görevlendirerek yanına bir miktar asker bırakıyor ve güvenlik açısından korunması gereken yerlere de yeterli sayıda askerler yerleştiriyordu.² Bunlar ilk zamanlarda hem harp hem ibadet hususunda bölgelerinin imamları idiler. Salahiyetleri kazâ saha üzerine de şamil yani tam manasıyla peygamberin halifesinin vekilleri olarak itibar ediliyorlardı. Bu vaziyet bir müddet sonra halife Hz. Ömer'i, valilerin yanına birer kadı tayin etmeye mecbur etti.³ Hz. Ömer, Muaviye'nin Şam'a vali tayin edilmesinden sonra Rasulullah'ın (sav.) ashabından iki kişiden biri olan; Ebu'd-Derdâ'yı, Dımaşk ile Ürdün'e; Ubâde'yi de, Hıms ile Kınnesrîn'e namaz kıldırması ve adalet işlerini yürütmesi için görevlendirdi.⁴

¹ Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, s.30

² İbnü'l Esir, *el Kâmil*, C.VII, s. 432

³ Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, s. 91,

⁴ Belâzurî, *Fütûh*, s. 201

Müslümanlar, fethettikleri ülkelerde kendi otoritelerini kurmak için öncelikle askeri ve siyasi olarak tebarüz etmek durumundaydılar.⁵ Belâzurî'nin de dediği gibi “Müslümanlar bir şehri veya sahili fethettiklerinde şehri koruyabilecek sayıda Müslüman'ı oraya yerleştirirlerdi. Oraya düşman tarafından bir saldırı düzenlenirse yardım için asker gönderirlerdi”.⁶ Buna rağmen, fetih hadisesinin tasviri esnasında müşahede etmek fırsatını bulmuş olduğumuz gibi Müslümanlar, Maraş'ın fethinin ilk seferinde şehre bir garnizon dahi yerleştirmemişlerdi. Halkın, Müslümanlara bağlanması hususunda büyük bir uysallık göstermiş olmasında bunun dahli tesiri olsa gerektir. Yani Müslümanlar sadece yeni öğrendikleri dinin tebliğcileri olarak ve bu heyecanla fetih hareketlerinde bulunmuşlardır.⁷ Bu sebepten ganimet yerine fey⁸ görüşünün benimsenmesi, Müslümanların, fethettikleri ülkelerde gelip geçici ganimet peşinde koşan yağmacılar olarak değil; daha işin başında yeni bir din ve buna bağlı ahlak içinde hareket eden ve insanlık tarihinde kalıcı bir sayfa açan kimseler olduklarını ispatlar. Gerçekten toprakların mülkiyeti fey' adı altında eski sahiplerinin elinde bırakılırken, bir taraftan toprak sahipleri eski feodal tabiiyet bağlarından kurtarılarak İslâm devletinin hür tebaası olmuşlar, diğer taraftan ellerindeki topraklarını da kaybetmemişlerdir. Öte yandan Müslümanlar, bu siyaset ile sıradan çiftçiler olmak yerine, hem fetihlere devam edebilmişler hem de yönetim, kültür, sanat ve idare alanlarında temayüz ederek şehirlerin seçkinleri olmuşlardır.⁹

İslâm fütuhât hukukuna göre, zapt edilen bölgeler genellikle hangi ordugâh tarafından açılmışsa idari ve mali bakımdan o ordugâha bağlanır ve onun tarafından idare olunurdu.¹⁰ Maraş'ın, İslâm hâkimiyetine girmesi, Müslümanların Kuzey Suriye ve Anadolu'ya doğru yayılması sırasında vukua gelmiştir. Bu nedenle Maraş, bölgeye yakın bir ordugâh şehri olan Kinnesrîn'e bağlanmıştır.¹¹ Müslümanların, Anadolu'ya yaptıkları seferlerin önemli üslerinden olan Maraş, Muâviye zamanında yeniden imar edilmiş ve oraya asker yerleştirilmişti. Fakat Bizanslılar, fırsat buldukça İslâm topraklarına saldırmaktan geri durmuyorlardı. Suğûr bölgesindeki

⁵ Demirci, **İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, s. 56

⁶ Belâzurî, **Fütûh**, s.183

⁷ Işıltan, **Urfa Bölgesi Tarihi**, s. 91.

⁸ Fey': Savaşla ya da savaşız ele geçen yerlerden alınan menfaatlere denir. Demirci, **İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, s. 50

⁹ Demirci, **İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, s.56

¹⁰ Işıltan **Urfa Bölgesi Tarihi**, s. 45

¹¹ Belâzuri, **Fütûh**, s. 271

şehirleri tahrip ediyorlardı. Maraş da; Suğûr ve Avâsım bölgesinde yer aldığı için sık sık Bizans saldırılarına maruz kalıyordu. Muâviye'nin vefatından sonra Bizanslılar, bu şehre karşı akınlarını daha da çoğaltmışlardı. Bunun üzerine şehir halkı burayı terk etmişti.¹²

Diğer taraftan Müslümanlar, ne sivil idareye ne de Hıristiyanların dâhilî işlerine müdahalede bulunmayıp, yalnız aralarında ihtilafa düşen grupların bizzat müracaatları halinde dinî hususlarda hâkem vazifesi görmüşlerdir.¹³ Müslümanlar, fethettikleri bölgelerin idarî yapılarıyla ya hiç meşgul olmamışlar, ya da çok az meşgul olmuşlardır. Memlekette esasen mevcut olan Bizans devlet müesseselerinden, olduğu gibi istifade cihetine gidilmiştir. Mali hususlar ve para basılması gibi devletin müdahalesi zaruri olan işlerde bile herşey evvelce Bizans idaresinde teessüs etmiş olan nizama göre idare edilmiştir. Mesela hesap defterleri Süryaniler tarafından eski alışılmış lisanla tutulmuş, paralar Bizans ve İran yazılarıyla hatta haçlar ve resimlerle muhafaza edilmek suretiyle basılmaya devam edilmiştir.¹⁴ Belâzurî'de bu uygulamaya dikkat çekerek şu bilgiyi aktarır; “*Cahiliye çağında Bizans dinarları ve fars dirhemleri Mekke halkına geliyordu. Mekkeliler bu paraların yalnızca külçe olduklarını kabul edip bunlarla alış veriş yaparlardı. Rasulullah (s.a.v) bu paraları olduğu gibi bıraktı aynı şekilde dört halifede bunları değiştirmediler. Muâviye de bu durumu aynı şekilde devam ettirdi.*¹⁵ Ortaçağda bağımsızlığın en önemli sembollerinden biri paraydı. Müslümanlar bunu dahi değiştirme gereğini hissetmemişlerdi. Zira onların bir tek amacı vardı, o da İslamiyet'i yaymaktı. Yoksa hâkimiyet ya da ganimet peşinde koşmak değildi.

Yerli halkın, Müslümanlara bağlanması ve Müslümanların fethettikleri yerlerde kabul görmesinin belki de en önemli nedeni, onların bu insanlara doğruyu öğretme (ama kesinlikle istilacı olmayan) düşüncesidir. Yani Müslümanlar, sadece yeni öğrendikleri dinin tebliğcileri olarak ve bu heyecanla fetih hareketlerinde bulunmuşlardır. Fethedilen yerlerde bir takım idarî düzenlemelere gidilmesi, ancak bölgelerin yaptıkları anlaşmayı bozmalarını müteakip olmuştur. Müslümanlar askeri birliklerini yerleştirdikten sonra dahî, yalnız tebaayı ve orasını muhafaza edecek

¹² Belâzurî, **Fütûh**, s.271; Aykon, **Anadolu'da Gerçekleştirilen İlk İslâm Fetihleri (Emevî Döneminin Sonuna Kadar)** s.73

¹³ Işıltan, **Urfa Bölgesi Tarihi**, s. 92

¹⁴ Işıltan, **Urfa Bölgesi Tarihi**, s. 90

¹⁵ Belâzurî, **Fütûh**, s. 682.

kadar askerî birlik ile orasını idare yoluna gidiyorlardı. Müslümanların buralarda muhtaç oldukları yegâne idarî mekanizma, vergi listeleri ile arazi kadastralarını yapacak olan teşkilat olup, bu da firar etmeyip memlekette kalmış Bizanslı ve yerli memurlar vasıtasıyla temin olunmuştur.¹⁶

3. 1. 2. Nüfus

İslâm fetihleri öncesinde Anadolu'da 5 milyon ile 13 milyon arasında değişen bir oranda nüfus bulunmaktaydı. Bir hesaplama göre, 600 yılında sözde yönetimin kontrolünde olan bölgelerde Bizans İmparatorluğu nüfusunun 17 milyona yaklaşmış olma ihtimali vardır. Suriye ve Filistin 1,9 milyon (zayıf bir ihtimalle) Mısır 3 milyon, Anadolu 5 milyon, Bizans hâkimiyetindeki Balkanlar 2 milyon, Kıbrıs 1 milyondur. VII yüzyılın sonlarına doğru topraklarının bir bölümünü Müslümanlara, Slavlara, Bulgarlara ve Avarlara kaptırdıktan sonra imparatorluk hâkimiyetindeki bölgelerde toplam nüfus 7 milyona ya da daha az bir sayıya düşmüş olabilir.¹⁷

İslâm fetihleri Kuzey Suriye'den Anadolu'ya yayıldığı sıralarda Maraş; Rumlar ile Müslüman Arapların nüfuz mücadelesi verdikleri bir yerd. Maraş bölgesindeki bu mücadeleden rahatsız olan Bizans İmparatoru Herakleios, Maraş'ın yerli halkını Anadolu'nun daha iç bölgelerine tehcir ettirdi. Suriye bölgesindeki Rumları da Maraş ve çevresine yerleştirdi. Fakat Muâviye, kısa süre sonra bölgeye Müslüman unsur yerleştirerek, şehrin nüfus dengesini oluşturmaya gayret etmiştir.¹⁸

VIII. yüzyıl başlarında Bizanslıların elinde bulunmamasına rağmen, Maraş'ın Bizanslılar nazarında ayrıcalıklı bir yeri vardı. Çünkü Maraş; bu dönemde Bizans İmparatorlarının yetiştiği ve imparator akrabalarının ikamet ettiği şehir olarak şöhret kazandı. İmparator V. Kostantin'in (741–755) babası III. Leon (717–741) aslen Maraş'lı idi. Maraş'ta doğmuş ve çocukluğunu Maraş'ta geçirmişti. Ancak bu şehir Müslümanlar tarafından yönetilmekteydi. Kilikya bölgesine sefer düzenleyen V. Kostantin, sülalesinin yurt şehri olan Maraş'a gelerek kaleyi kuşattı. Şehirdeki Müslüman halk göç etmelerine müsaade edilmesi şartıyla teslim oldu. Bu dönemde

¹⁶ Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, s. 91

¹⁷ Kaegi, *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*, s. 53

¹⁸ Selim Kaya, "Ortaçağda Maraş'ın Sosyo Kültürel ve Etnik Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme", **I. Kahramanmaraş Sempozyumu(6-8 Mayıs 2004)**, K.Maraş, K.Maraş Belediyesi Yay.,İstanbul, 2005, C.I, s. 335-343

şehirdeki Rum halkının sayısında önemli bir artış oldu. V. Konstantin, babasının memleketi olan Maraş'tan, Suriye'nin kuzeyine kadar olan bölgeleri gezerek akrabaları olduğu gerekçesiyle bölge halkının bir kısmını Trakya'ya götürdü. Bu sırada Maraş'ta yaşayan Hıristiyan unsurlardan olan Nastûrîleri de sürgün eden imparator, kendi askerlerinin yanı sıra etraftan topladığı bazı Hıristiyanları Maraş'a yerleştirdi. Bununla birlikte VIII. yüzyılın sonlarında da, inançlarını yaşayan, gelenek göreneklerini devam ettiren Monofizitler, Maraş halkının büyük çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Şehirdeki Monofizitler 769 yılında kendi inançlarını tenkit eden halkın bir kısmını Filistin tarafına sürdü.¹⁹

3. 1. 3. Sosyal ve Dinî Yaşantı

Maraş, ilk kez 15/637 yılında Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Halid b. Velid'in komutasındaki İslâm ordusu tarafından halkın, şehri terk etmesi şartıyla fethedilmişti.²⁰ Bu nedenle şehirdeki Hıristiyan nüfusta önemli ölçüde azalma meydana gelmiştir. Bu tarihten sonra Maraş ve çevresinde İslâmlaşma süreci başladı. Müslümanlar fethettikleri yerlerde ya mevcut kiliselerden birini camiye çevirmişler ya da yeni bir cami inşa etmişlerdir. Çünkü camiler, Müslümanların ibadet ettikleri, bir araya geldikleri hem dinî hem de dünyevî işlerini hal ettikleri mahallerdir. Fakat Maraş'ta, Müslüman Arapların hâkimiyeti sürekli olmadı. Şehre, Bizanslılar ve Müslümanlar arasındaki savaflara rağmen Anadolu'ya düzenlenen fetih seferleri esnasında bölgeye devamlı göç oldu. Şehirdeki Müslüman sayısı da önemli ölçüde arttı.²¹

Bizanslılar, fırsat buldukça İslâm topraklarına saldırmaktan geri durmuyorlar, Suğûr bölgesindeki şehirleri tahrip ediyorlardı. Maraş'ta; Suğûr ve Avâsım bölgesinde yer aldığı için sık sık Bizans saldırılarına maruz kalıyordu. İlk fethinden

¹⁹ Kaya, "Ortaçağda Maraş'ın Sosyo-Kültürel ve Etnik Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme", s.335–343

²⁰ İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C. II, s. 433; Belâzurî, **Fütûh**, s. 270

²¹ Kaya, "Ortaçağda Maraş'ın Sosyo-Kültürel ve Etnik Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme", s. 335–343

sonra öylece bırakılmış olan şehri, Muâviye b.Ebi Süfyan, kendi zamanında yeniden imar ettirerek, oraya bir askerî garnizon yerleştirilmiştir.²²

Soygun ve yağmacılık yüzünden hudut mıntıkasında nüfus çok azalıyordu. Bunun için Halifeler, bu hudut sahasını muhafaza ve orada oturan Müslüman halkı takviye için çok defa ülkenin uzak eyaletleri halkını buralara naklederlerdi. Bu durum ilk fetihler ve Emevîler döneminde pek fazla görülme de Abbasiler döneminde görmek mümkündür. Bu tedbirin neticesi olmak üzere, yavaş yavaş memleketin ilk ahalisinin yerine gelen veya kitle halinde buralara sevk edilen unsurlardan müteşekkil bir halk topluluğu meydana gelmiştir. Bunlar arasında Hıristiyan Arap kabileleri, Slavlar, İranlılar, Merdeiler (menşeleri tam bilinmemekle beraber Hıristiyan inancına sahip topluluk), Sayabica (Türk kökenli olmaları muhtemel) ve Zuttlar (Hindistan taraflarından gelen bir topluluk) vardı. Türk olma ihtimali bulunan Sayabicalar, Antakya ve Kilikya geçitlerine yerleştirilmiştir.²³ Bölgenin sosyal ve dini çehresindeki bu renklilik insanların dînî düşünce ve yaşantılarını hür bir şekilde yaşamalarını engellememiştir.²⁴

Fethedilen şehirlerin halkı ile yapılan muahedelerde, bunlardan talep olunan hususlar daha ziyade ve ön planda malî olup, bunlar arasına sonraları tatbikine özen gösterilmemiş olan yeni kilise inşa etmeme, alenen ayin yapmamak şartları sıkıştırılmıştır. Diğer taraftan Müslümanlar, piskoposların tayinlerini tasdik hakkını elde tutmakla iktifa ettiler. Bunun dışında ne sivil idareye ne de kilisenin dâhili işlerine müdahalede bulunmayıp, yalnız aralarında ihtilafa düşen grupların bizzat müracaatları halinde dinî hususlarda hakem vazifesi görmüşlerdir.²⁵

Bu bölgede inşa edilen kaleler, daimî askerî birliklerin yanında ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen gönüllülerin de toplandıkları yerlerdi. Bölge nüfusu başlangıçta yerli Hıristiyanlar ve Müslüman Araplardan meydana geliyordu.²⁶ Fakat daha sonraları özellikle Abbasîler döneminde, Horasan'dan ve diğer Orta Asya memleketlerinden gelen Türk kökenlilerle dolmaya başlamıştır.²⁷

²² Belâzurî, *Fütûh*, s. 271; Aykon, *Anadolu'da Gerçekleştirilen İlk İslâm Fetihleri(Emevî Döneminin Sonuna Kadar)*, s. 73

²³ Streck, "Avâsım" *İA*, MEB Yayınları, İstanbul, 1988, C. II. s.20

²⁴ Arnold, *İntişarı İslam Tarihi*, s. 98; İzzetî, *İslâm'ın Yayılış Tarihine Giriş*, s. 101

²⁵ Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, s. 92

²⁶ Aykon, *Anadolu'da Gerçekleştirilen İlk İslâm Fetihleri(Emevî Döneminin Sonuna Kadar)*, s.66

²⁷ İbnü'l Fakîh, *Kitabu'l Büldân*, s.163

3. 1. 4. Ekonomik Hayat

İtaat altına alınan bölge halkları, İslâm imparatorluğunun malî ve iktisadî noktasında temel teşkil ediyorlardı. Müslümanlar, bunların dâhili işlerine pek fazla müdahalede bulunmak zaruretinin hissetmemişlerdir. Fethedilen şehirlerin halkı ile yapılan muahedelerde, bunlardan talep olunan hususlar daha ziyade ve ön planda mali olmaktadır. Vergiler hususunda ise her bölgenin vermekle mükellef tutulduğu vergi ayrı ayrı şahıslardan değil, bunların heyeti umumisinden yani cemaatten talep ediliyordu. Bunun için ise Müslümanlar, İslam hâkimiyetine giren şehirlerde, cemaatlerinin sivil reisleri haline gelen piskoposlardan yararlanmışlardır.²⁸

Toprak mülkiyeti, vergiler ve sahiplerinin durumu ilk İslâm fetihleri sırasında şehrin veya bölgenin fetih şekline göre (zorla veya sulhen) belirlendiğinden, devletin her şehri veya bölgesinde uygulanacak toprak hukuku ve vergi meseleleri için hangi şartlarda ve ne şekilde fethedildiğinin bilinmesi şarttı.²⁹ Bunun yanında, şehirler sulhen alınsa bile köylerin silah zoruyla alındığı kabul edildiğinden buralardan cizye alınmıştır.³⁰

Tarihi çağlar içerisinde, tarıma dayalı ekonomi önemini her zaman muhafaza etmiştir. Maraş, tarım ekonomisinde kâr payı yüksek olan bölgelerden birisidir. Bu nedenle bölgede tarım en önemli geçim ve gelir kaynağı durumundaydı. İbni Havkal da, bu duruma dikkat çekmektedir. Sahibi bulunmayan araziler için ise Savâfî arazi tabiri kullanılmıştır. Şam bölgesinde, Bizans yöneticilerinin, seçkinlerinin ve görevlilerinin veya savaş esnasında ölen kimselerin mülkleri bu türdendi. Maraş'ın fethi esnasında da belirttiğimiz gibi şehir halkı, şehri terk etmek şartıyla kale teslim alınmıştı. Bu nedenle Maraş'ta da, Savâfî arazi diyebileceğimiz sahipsiz topraklar mevcuttu. Bu arazilerin kullanımı ise şu şekildeydi: Valilerin gözetiminde, özel bir idareye tabi tutularak, gelirleri bu bölgelerin fethine katılan gazilere dağıtılıyordu.³¹

Sınır bölgelerindeki araziler, ya terk edilerek ölü hale geldikten sonra işler hale getirilmeleri ile yahut burada yaşayanların Müslüman olmalarından dolayı kendilerine temlîken ikta' edildiğinden öşür arazisi olarak kabul ediliyordu.

²⁸ Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, s.91

²⁹ Demirci, *İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 32

³⁰ Taberî, *Tarih*, C. V, s. 2468

³¹ Demirci, *İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 89

Abbasiler döneminde umumi efkâr, buraların öşür arazisi yapılması eğilimindedir. Bu durum muhtemelen zaman zaman alevlenen Bizans ve Abbasî devletleri arasındaki çatışmalarla orantılı olarak gündeme gelmiştir.³²

Buradan da anlaşılacağı üzere aslında bu bölgeler birtakım araştırmacıların iddia ettikleri gibi, çok zengin bölgeler olup, Müslümanlara büyük ekonomik gelirler getirmemiş, aksine Müslümanlar açısından her zaman sıkıntı olmuştur. Nitekim buraların savunması için devlet tarafından ekonomik destek dahi yapılmıştır. Ayrıca yerleştirilen savaşçılara ayrı bir ihtimam gösterilmiş ve bunlar ekonomik manada desteklenmişlerdir.³³

Abbasîler döneminde, bütün Suğûr bölgeleri, öşür araziler olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, devlet başkanı tarafından ya hiç vergi alınmamış ya da öşür olarak bırakılmasına karar verilmiştir. Diğer taraftan, bölgedeki nüfus dengesini sağlamak, boş alanların imarını temin etmek ve her an düşmana karşı belli bir grup savaşçıyı hazır bulundurmak amacıyla cazip şartlarla bu bölgelere iç bölgelerden nüfus aktarılması yapılmış, daima burada kalmaları için mülkiyet haklarına haiz topraklar verilmiş, genellikle de bu topraklar öşür toprağı statüsünde olmuştur. Harun er-Reşid'in 193/808 yılında Ebu Süleym adında bir görevliyi Suğûr bölgesinin öşürlerini toplaması için görevlendirmesi, bu durumun pratik boyutunu teyit eder.³⁴

Müslümanlar, fethedilen yerlerden herkesin gücünün yettiği miktarda vergi almaya özen göstermişler ve vergilerin tahsili hususunda halkı zorlamamışlardır.³⁵ İslâm hukukçuları, eğer mahsullere herhangi bir şekilde afet vukû bulursa, toprağın sahibinden haraç düşer hükmünü koymuşlardır. Yine ticareti canlandırmak için İslâm

³² Demirci, **İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, s. 138

³³ Belâzurî'nin, Süleyman b.Habib'ten yaptığı rivayete göre, Hz. Ömer, gayr-i Müslimlere karşı savaşanların eş ve çocukları ile onların soyundan gelenlere onar dinar bağladı. Hz Osman ve ondan sonra gelenler ve valiler de aynı şeyi devam ettirdiler. Bu hususu, ölen kimsenin varislerine miras yoluyla intikal eden bir hak olarak kabul ettiler. Bu durum Ömer b. Abdülaziz'in halife olmasına kadar devam etti. Ravi Süleyman, devamında Ömer b.Abdülaziz'in bu uygulamayı kaldırmak istediğini fakat kendisinin onu ikna ederek bu karardan vazgeçirdiğini bildirmektedir. Yine Belazuri'nin Ebu kabil'e yoluyla yaptığı rivayetinde, Hz Ömer'in her doğan çocuğa onar dinar tahsis ettirdiğini; ergenlik çağına geldiğinde ise onun, maaş tahsis edilenlere ilhak edilmesini emrettiğini bildirmektedir. Muaviye ise süttan kesilen çocuğa tahsis ederdi. Abdülmelik b. Mervan ise çocuklara tahsisi kaldırdı. Müslümanların yaptıkları bu uygulama aynı zamanda gazâyâ çıkacak olan mücahitlerin devlet tarafından desteklenmesi anlamına gelmektedir. Belâzurî, **Fütûh**, s.671

³⁴ Demirci, **İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, s. 137

³⁵ Taberî, **Tarih**, C. V, s. 2470

fakihleri bir Müslüman veya zimmî haraç toprağı üzerinde dükkânlar yahut başka şeyler bina ederse buna bir şey gerekmez hükmünü koymuşlardır³⁶

3. 2. Müslümanların Maraş ve Çevresini İmar - İskân Faaliyetleri

Maraş ve çevresi her ne kadar ilk İslâmî fetihler döneminde Müslümanların eline geçse de kısa bir süre sonra Bizanslılar tekrar ele geçirmişlerdi. Bu ilk fetih sonrasında, Müslümanların hem kendi içinde olan sıkıntıları hem de bölgeye tam olarak hâkim olamamaları nedeniyle çok fazla bir icraat gösteremediler. Fakat Müslümanlar, genelde bir şehri veya bölgeyi fethettiklerinde burasını koruyabilecek sayıda Müslüman nüfusu buraya yerleştirirlerdi. Ayrıca bu şehre düşman tarafından bir saldırı düzenlendiği takdirde, yardım için askerî güç de gönderiyorlardı.³⁷

Hazreti Ömer zamanından itibaren, fethedilen yerlere hiç olmazsa bir cami yaptırmak uygulama haline getirilmişti. Daha bu dönemde Maraş ve çevresinde fethedilen merkezlere camilerin yaptırılmış olması muhtemeldir. Ancak bunlar günümüze kadar gelememişlerdir. Çünkü o dönemde kullanılan malzemelerin eksikliğinin yanı sıra geride de anlatıldığı üzere bölgenin sürekli olarak savaş yahut tabii afetlerle tahrip olmasının da çok önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Maraş'ın Müslümanlar tarafından imarı çerçevesinde 111–113/731–733 tarihinde Anadolu gazalarında bulunan Muâviye b. Hişam'ın Maraş tarafında bir ribat kulesi kurduğu kaynaklar tarafından aktarılmaktadır.³⁸

Maraş'ın imarında, Mervân b. Muhammed'in de emeği geçmiş oldu. Bu dönem Bizanslıların düzenlemiş oldukları bir saldırıyla harabeye dönmüş olan Maraş, Mervân b. Muhammed'in göndermiş olduğu askerî birlik tarafından yeniden İslâm hâkimiyetine alınarak, mamur hale getirilmişti. Mervân b. Muhammed bu çerçevede şehrin etrafına bir de sur yaptırmış, Kale surlarını da tamir ettirerek, bir askerî birliği buraya yerleştirmişti. Bundan dolayı bu surlara, Mervân b. Muhammed'e nispetle Mervânî denmiştir. Mervân aynı zamanda şehre bir de cami yaptırmayı ihmal etmemiş, ancak bu cami günümüze kadar gelmemiştir. Bütün bu imar faaliyeti için Rum memleketi ve Şam bölgesinden kalifiye inşaatçılar getirilmiş,

³⁶ Belâzurî, **Fütûh**, s. 652

³⁷ Belazuri, **Fütûh**, s. 183

³⁸ İbnü'l Esîr, **el Kâmil**, C.IV, s. 394

bunların başına Velid b. Hişam ve Ziyad b. Ebi Verd görevlendirilmiş oldu. İç bölgelerden getirilen Müslüman nüfus'un Maraş'a yerleştirilmeleri bu şehirdeki imar faaliyetlerinin son halkasını oluşturdu. Ne var ki bu şehir, İslâm dünyasının içinde bulunduğu siyasî çalkantıları, (Emevî- Abbasî mücadelelerini) fırsat bilen Bizanslıların yeniden saldırılarına maruz kaldı.

Bölgede imar faaliyetleri Abbasiler döneminde daha yoğun bir şekilde devam etmiştir. Abbasiler, Bizans ile Emevîler arasında yaklaşık yüz yıl süren mücadeleler esnasında harap olmuş 200 kadar köy ve kasaba ile şehrin tamamını yeniden kurmak ve şenlendirmek amacıyla etraflı ve planlı bir icraat içinde iç bölgelerden, özellikle Horasandan düzenli ve kontrollü bir şekilde bu şehirlere nüfus nakli yapmışlardır. Sınır bölgelerindeki sahipsiz arazileri cazip şartlarda getirilen göçmenlere ikta' etmişler, bu sayede tutunmalarını sağlamışlardır. Eskiden sadece askerî amaçla kullanılan bölge iskâna açılarak sivil nüfus ile de şenlenmişti. Bununla beraber bölgedeki iskân faaliyetlerini sınırlı da olsa 84/704 tarihine kadar götürebiliriz.³⁹

Abbasilerden önce gönüllü ve gaza düşüncesiyle gelen insanlar, Abbasiler döneminden itibaren artık yerleşme amacıyla geliyorlardı. Bu cümleden olarak, Halife Ebu Cafer Mansur, amcası Salih b. Ali'ye Maraş şehrini inşa, imar ve tahkim etmesini emretti. Şehrin iskân edilebilmesi için de ikta (ulufe) tahsis edeceğinin sözünü verdi. Böylece Salih b. Ali, ülke sınırlarındaki muhtelif şehirlerin halklarını burada ikamet ve iskân ettirdi. Her taraftan birçok kimseler evlerini naklettiler.⁴⁰

Müslümanların bölgeye yaptıkları bu nüfus nakli, aynı zamanda buralara islâm kültür ve düşüncesini de taşıma amacı taşımaktaydı. Belâzurî'nin naklettiği bir rivayete göre, halife el Mehdi zamanında Anadolu'ya sefer yapan Hasan b. Kahtâbe'nin bu seferi sırasında Muhaddis Mendel el Azezî el Kufi ve Mutemin bin Süleyman Basri de onun yanındaydı. Dönüşünde Bizanslıların daha önce tahrip ettiği yerlerden olan Maraş ve Hades ile birlikte Tarsus'unda yeniden inşa ve iskânını halifeye bildirdi. Bunun üzerine halife Mehdi'de bu şehirleri yeniden inşa ve imar yoluna gitmiş oldu.⁴¹ Halife el-Mehdi bununla da kalmayarak 163/780 yılında İran, Horasan ve Türkistan'dan büyük bir ordu toplayıp, oğlu el-Hadi'yi de Bağdat'ta naip

³⁹ Demirci, "İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri Olarak: Maraş" s.319-331

⁴⁰ Yinanç "Maraş Emirleri"s 285; Belâzurî, **Fütûh**, s 272

⁴¹ Belâzurî, **Fütûh**, s 272; Yinanç, "Maraş Emirleri" s. 283-299; Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, s. 56

olarak bırakarak diğeri oğlu Harun ile birlikte Anadolu'ya sefere çıktı. Afşin (Arabissos)'e kadar gelen halife, otağını buradaki Puraman (Hurman) nehri kenarına kurmuştur. Hatta burada bir şehir inşa etmek isteyen halife'nin buna zamanı olmamıştır.⁴²

Halife el-Mehdî, bu günlerde vefat etti 169/785–786 ve onun yerine oğlu Musa el-Hadi geçti. Halife el-Mehdi, el Hades şehrinin tamir ve yeniden inşasını el-Cezire ve Kinnesrîn valisi Ali b. Süleyman b. Ali'ye vermişti. Şehre de halifenin adına nisbetle Mehdiye veya Muhammediyye adı verildiyse de bu isim fazla kullanılmadı. Onun yerine hilafete geçen Musa el-Hadi ise, Ali b. Süleyman'ı azletti ve Cezire ile Kinnesrîn'e Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Ali'yi vali tayin etti. Ali b. Süleyman azledildiği sırada el-Hades şehrinin imar işi bitmişti. Yeni vali Muhammed, buraya Şam, el-Cezire ve Horasan halkından kırk dinar maaşlı askerler tayin etti. Ayrıca bu askerlere ikta yoluyla evler verdi ve her birine üç yüz dirhem para bağışladı. Bunun yanında Ali b. Süleyman da şehri inşa ederken 4.000 asker için para ayırmış ve onları şehre yerleştirmişti. Yine şehri imar ve iskân faaliyetinden olarak o Malatya, Şimsat, Keysum, Dülûk ve Râ'ban'dan 2.000 kişi nakletmişti.⁴³

Halife Harun er-Reşit de bölgeye çok büyük önem vermiş ve kendi adıyla anılacak olan Haruniye şehrini inşa ettirmiş ve bölgenin güvenliğine ve iskâna açılmasına destek vermiştir. Diğer taraftan ise bölgenin güvenliğini artırmak, daha emin bir hale getirmek ve Bizans saldırılarına anında karşılık verebilmek maksadıyla bölgeye iskân ettiği askerleri onbeşerli gruplara ayırarak onlar için arrafe denilen günümüzün karakollarına benzer şekilde işlev gören evler inşa ettirmiştir.⁴⁴

Bütün bu dönem içerisinde Maraş ve Hades ile en fazla ilgilenen Hamdânî sülalesinin kudretli hükümdarı Seyfud-devle b. Hamdân olmuştur. O, şehrin yerini bile değiştirmiştir. Seyfud-devle, Bizans imparatorluğunun elinden alınan ve harap bir halde bulunan bu iki şehri imar etmeye karar verdi. Öncelikle bulunduğu konum itibarıyla savunmaya pek elverişli olmayan şehri, Seyfud-devle, Maraş'ın doğusunda Kara Maraş denilen, bu gün Namık Kemal mahallesi olarak bilinen yere nakleder. Buraya hükümet binaları ve evler inşa ettirerek bir de iç kale yaptırdı. Şehrin etrafını

⁴² el Farac, **Abu'l Farac Tarihi**, s. 204; Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 85

⁴³ Belâzurî, **Fütûh**, s. 273 -274

⁴⁴ İbnü'l Fakîh, **Kitabü'l Büldân**, s.163

da bir dış duvarla çevirtti. Bu işin takibini de amcasının oğlu Ebu'l Firas'a verdi. Hades şehrini de aynı şekilde onardı. Bundan dolayı şair el Mütenebbi, bu şehirleri ve Seyfud-devle'yi öven şiir yazmıştır.⁴⁵

Bu dönemde Hükümdarlar ve Müslüman zenginler buralarda askerî, dinî ve hayrî vakıflar tesis ediyor; gaziler, gönüllüler ve din adamları için kışlalar, ribatlar, (kervansaray ve imaret) medreseler vs. müesseseler kurup yaşatıyorlar ve böylece İslam'ın müdafaasına hizmet ediyorlardı. Arapların Suğûr veya Avâsım adını verdikleri bu sınır şehir ve bölgelerine gelen ilim ve din adamları, bu merkezlerde cihad ruhunu ve İslâm kültürünü yükseltiyorlardı.⁴⁶

⁴⁵ Gökhan- Kaya, **İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, s. 103

⁴⁶ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yay., 8.Baskı, İstanbul, 2004, s. 16

SONUÇ

Doğuşundan kısa bir süre sonra geniş coğrafya'ya yayılan İslâm devleti ve Müslümanlar, Hz. Peygamberin gösterdiği hedeflerden birçoğuna ulaşmışlardı. İstanbul'u ele geçirmek maksadıyla, İslâm orduları, Anadolu'yu birçok kez baştanbaşa kat etmişlerdi. Anadolu'da, neredeyse ayak basmadık yer bırakmamışlardı. Bu akınlardan en az etkilenen Karadeniz tarafları olurken, en fazla etkilenen yerler ise Suriye bölgesinden Anadolu'ya giriş noktalarında yer alan Kilikya geçitleri ile buradaki meskûn mahaller olmuştur. Bunlardan biri olan Maraş da, bu hareketlerden etkilenen yerlerin başında gelmektedir. Bu vesile ile Maraş, İslâm hâkimiyetine alınışından sonra Bizanslılar tarafından birçok kez yakılıp yıkılmış ama her seferinde, Müslümanlar tarafından yeniden tamir ve inşa edilerek iskâna açılmıştır. Özellikle Emevîlerin son dönemlerinde, kısa bir süre içerisinde birkaç kez Bizanslılar tarafından yıkılıp tahrip edilirken, Müslümanlar her seferinde yeniden tamir etmişlerdir.

Maraş'ın bu durumunda, hiç kuşkusuz sürekli olarak bahsettiğimiz stratejik konumu önemli bir etkidir. Diğer taraftan ziraî ürünler konusunda da bölgenin önemli bir tarım potansiyeline sahip olması, bölgeye ve şehre olan ilgiyi daha da artırmıştır.

Müslümanların, bütün bu çabaları sonuçsuz kalmamış ve burada hâkimiyet kuran Arap-İslâm devletleri, daha sonra gelecek olan Türk-İslâm Devletlerine siyasî, sosyal ve kültürel manada büyük bir alt yapı oluşturmuşlardı. Daha sonra bölgeye gelen Müslüman Türkler de çok rahat bir şekilde bölgeye uyum sağlamış ve iskân olunmuşlardır.

Bu çalışmada Maraş'ın, Dört Halife zamanında ilk fethi, Müslümanların gerçekleştirdikleri diğer faaliyetlerle beraber, devam eden yüzyıllarda bölgede hâkimiyet kuran Emevî ve Abbasî dönemleri siyasî, sosyal ve kültürel manada incelenmiş ve ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKURGAL, Ekrem, **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul, Net Turistik Yayınları, 4. Baskı, 1993
- ARNOLD, T.W., **İntişar-ı İslâm Tarihi**, Çev. Hasan Gündüzler, Ankara, Akçağ Yayınları, 1971
- ATALAY, Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Haz. İlyas Gökhan– Mehmet Karataş, Kahramanmaraş, Ukde Yayınları, 2008
- AVCI, Casim, **İslâm-Bizans İlişkileri**, İstanbul, Klasik Yayınları, 2003
- AYDINLI Osman, **Ebû Ubeyde B. El Cerrah**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994
- AYKON, Necati, **Anadolu’da Gerçekleştirilen İlk İslâm Fetihleri (Emevî Döneminin Sonuna Kadar)**, Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994
- BAL, M. Suat “Giriş”, **I.K.Maraş Sempozyumu Bildirileri (6–8 Mayıs 2004 K.Maraş)**, İstanbul, K. Maraş Belediyesi Yayınları, 2005, C. I, s. 41–46
- BARTHOLD, W- KÖPRÜLÜ, Fuat, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, 2004
- BELÂZURÎ, Ahmet b.Yahya b.Cebir b. Davut, **Fütûh’ul Büldân**, Çev. Mustafa Fayda, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, 2002
- ÇAĞATAY, Neşet “İslamiyet’in Yayılışı Sırasında Arabistan’a Komşu Memleketlerin Durumu”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1962, C.X s. 33–39
- DARKOT, Besim, “Maraş” **İA**, İstanbul, MEB. Yayınları, 1988, C.VII, s. 311–321
- DEMİR, Ahmet, **İslam’ın Anadolu’ya Gelişi (Doğu-Güneydoğu İlleri)**, İstanbul, Kent Yayınları 2. Baskı, 2008
- DEMİRCİ, Mustafa, **İslâm’ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2003
- _____, “İslam-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş” **I.Kahramanmaraş Sempozyumu (6- 8 Mayıs 2004 K.Maraş)**, İstanbul, Maraş der ve K.Maraş Belediyesi Yayınları, 2005, C.I, s.326–337

- EBU'L-FİDÂ, İmadüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fidâ, **el Muhtasar fî Tarihi'l Beşer**, Tahkik, Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb, Yahyâ Seyyid Hüseyin, Muhammed Fahri el-Vasıf, Neşr., Mahmud Deyyub, Beyrut, Darü'l-Kütüb'il İlmiye, 1997
- EKREM, E. Y., **Hâlid b. Velid : Seyfullah**, Terc. Subhi Cabi, Beyrut, Müessesetü'r- Risâle, 6. Baskı, 1988
- FAYDA, Mustafa, "Ceracime", **DİA**, İstanbul, TDV, Yayınları, C. VII, 1993, s. 389–390
- _____, **Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid**, İstanbul, Çağ Yayınları, 2.Baskı, 1992
- GIBB, H.A.R, "İslâmiyet'in İlk Devirlerinde Hükümet Müessesesinin Tekâmülü", Çev. Hüseyin G. Yurdaydın, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., S.IV, Ankara,1956, s. 198-205
- GÖKHAN, İlyas—KAYA, Selim, **İlkçağdan Dulkadirililere Kadar Maraş**, Kahramanmaraş, Ukde Yayınları, 2008
- GÜNDÜZ, Tufan, "Kahramanmaraş", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, C.XXIV, 2001, s. 192–194
- GÜRBÜZ, Mehmet, **K.Maraş Merkez İlçenin Beşerî ve İktisadi Coğrafyası**, K.Maraş, K.Maraş İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2001
- HONIGMANN, Ernst, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, Çev. Fikret Işıltan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970
- _____, "Maraş" **İA**, İstanbul, MEB. Yayınları, C.VII, 1988, s. 312–315
- _____, "Maraş"(Germanikeia), **Encyclopedia of İslam**, Leiden, E.J.Brill, C.VI, 1991
- İSTAHRÎ, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed el Farisi el İstahrî, **el Mesalik'ül-Memalik**, Beyrut, Matbaat-ı Beril, 1927
- İŞILTAN, Fikret, **Urfa Bölgesi Tarihi**, İstanbul, İstanbul Üniv., Edebiyat Fakültesi Yay., Edebiyat Fak. Basın Yayınları, 1960
- İBN HAVKAL, **Kitabu Sureti'l Arz**, Neşr. R. Blachere, H. A. R. Gibb, vd., Leyden,1939

- İBN HURDADBÎH, Ebu Kasım Abdullah İbn Hurdabbih, **el Mesalik vel Memalik**, Neşr.: M. J. De. Gooje, Leyden, Matbaat-ı Beril, 1989
- İBN KESÎR, Ebu'l Fida İsmail b. Ömer, **el Bidaye ven Nihaye**, Terc. Mehmet Keskin, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1995
- İBNÜ'L ESÎR, İzzüddin Ebu'l Hasen Ali b.Ebi'l Kerem Muhammed eş Şeybanî el Cezerî, **el -Kâmil Fi't- Tarîh**, Terc., Abdülkerim Özaydın, Ahmet Ağırakça, vd., Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2008
- İBNÜ'L FAKÎH, Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed el Hemedanî, **Kitabu'l Büldân**, Neşr. M. J. De Gooje, Leiden, 1967
- İBNÜ'L İBRÎ, Gregory Abu' l, Farac, **Abu' l Farac Tarihi**, Çev. Doğrul, Ö. Rıza, Ankara, TTK Yayınları, 2.Baskı, C.I, 1987
- İZZETÎ, Ebu'l Fazl, **İslâm'ın Yayılış Tarihine Giriş**, Çev. Cahit Koytak, İstanbul, İnsan Yayınları, 2. Baskı, 2003
- KAEGİ, Walter E., **Bizans ve İlk İslam Fetihleri**, Çev. Mehmet Özey, İstanbul, Kaknüs Yayınları,1.Baskı, 2000
- KAYA, Selim, "Ortaçağda Maraş'ın Sosyo Kültürel ve Etnik Yapısı Hakkında Bir Değerlendirme" **I.K.Maraş Sempozyumu Bildirimi (6-8 Mayıs 2004 K.Maraş)**, İstanbul, C.I, K.Maraş Belediyesi Yayınları, 2005, s. 335-343
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar, "Abbasîler Zamanında Bizans Sınırında Türklük Faliyetleri", **Makaleler**, Haz. S.Yalçın, A.Çetin, 2005, Berikan Yayınları, Ankara, s. 331-346
- LEWİS, Bernard, **Ortadoğu**, Çev., Selen Y. Kölay, Ankara, Arkadaş Yayınları, 5. Baskı, 2007
- MAKDİSÎ, Muhammed b. Ahmed, **Ahsenü't Tekâsîm**, Neşr. M.J. D.Gooje, Leiden,1877
- OSTROGORSKY, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, Terc. Fikret Işıltan, Ankara, TTK Yayınları, 1999
- ÖNKAL Ahmet, BOZKURT Nebi, "Cami", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, C. IV, s. 46-56
- SOBERNHAİM, M, "Hamdânîler ", **İA**, İstanbul, MEB Yayınları, 1987, C.IV, s.179-182
- STRECK, "Avâsım" **İA**, İstanbul, MEB Yayınları, 1988, C. II. s.20
- SÜMER, Faruk, El- Hades (Göynük) Şehri, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.81, Eylül, 1993, s. 4-8

- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Tarîh el- Rusûl ve'l Müluk**, Neşr. M. D. J. Gooje, Leiden, 1879– 1898
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 8. Baskı, 2004
- _____, **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 6.Baskı, 2005
- UÇAR, Şahin, **Arapların Anadolu Seferleri**, İstanbul, Domino Yayınları, 2007
- _____, **Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1990
- WELLHAUSEN Julius, **Arap Devleti ve Sukutu**, Çev. Fikret Işıltan, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963
- _____, **İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş**, Çev. Fikret Işıltan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Matbaası, 1960
- YA'KUBÎ, İbn Vazih Ahmed b. İshak b. Ca'fer el-Ya'kubi, **Tarîhü'l-Yakubî**, Beyrut, Dâru Sadır, Ts. C. I-II
- YA'KUT, Ebu Abdullah er Rumî el Hamevî, **Mu'cemü'l –Büldân**, Beyrut, Dar-ı Sadır, Tarihsiz
- YAZIR, M. Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Sad. Sıtkı Güllü, İstanbul, Huzur Yay., 2. Baskı, 2005
- YILDIZ, Hakkı Dursun (Editör), **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul, Çağ Yay., 1992
- _____, **İslâmiyet ve Türkler**, İstanbul, Kamer Yayınları, 3. Baskı, 2000
- YİNANÇ, M. Halil, “Elbistan”, **İA**, İstanbul, MEB Yayınları, 1988
- _____, “Maraş Emirleri”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, S.14, h.1340, Eylül, s. 283–299
- ZOROĞLU, Kamil Levent “Kahramanmaraş'ın İlkçağdaki Yeri”, **I.K.Maraş Sempozyumu Bildirimi (6–8 Mayıs 2004 K.Maraş)**, İstanbul, K.Maraş Belediyesi Yayınları, 2005, C.I, s. 303,307

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Kahramanmaraş'ın Bulutoğlu Köyünde doğdu.

İlköğrenimini Bulutoğlu Köyü İlkokulunda tamamladı.

Ortaokulu ise Kavlaklı Kasabası Orta Okulunda tamamladı.

Lise eğitimini de Kahramanmaraş merkez ilçesi İbrahim Çalık Lisesi'nde tamamladı.

2001 yılında Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünü kazandı.

Buradaki eğitimini 2005 yılında tamamlayarak mezun oldu.

2006 yılında Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Bilim Dalında Yüksek Lisans (Master) eğitimine başladı.

2009 yılında ise buradan mezun olarak Tarih Uzmanı unvanını aldı.